UCHWAŁA NR XLIII/294/2022
RADY GMINY WAŁCZ

z dnia 24 lutego 2022 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wałcz na lata 2021-2025

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1372 tekst jednolity) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021 r. poz. 710 tekst jednolity) po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Rada Gminy Wałcz uchwala, co następuje:

§ 1. Uchwala się Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Wałcz na lata 2021-2025 (GPOnZ) w brzmieniu załącznika do niniejszej uchwały.

§ 2. Program podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Zachodniopomorskiego i na stronie internetowej Urzędu Gminy.

§ 3. Wykonanie Uchwały powierza się Wójtowi Gminy.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady Gminy

Robert Gąsiorowski

Załącznik do Uchwały Nr XLIII/294/2022
Rady Gminy Wałcz
z dnia 24 lutego 2022 r.

G M I N A
WAŁCZ
WOJ. ZACHODNIOPOMORSKIE

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
na lata 2021 – 2025

S p o r z ą d z i ł:

Wójt Gminy Wałcz

O p r a c o w a n i e:

VERBUM - Waldemar Grzegorz Witek

SZCZECIN 2021

SPIS TREŚCI

Wstęp ..... s. 3

1. Podstawa prawna i cele opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami ..... s. 6

2. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce ..... s. 7

3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy Wałcz ..... s. 17

4. Charakterystyka krajobrazu i dziedzictwa kulturowego Gminy Wałcz ..... s. 37

5. Ochrona krajobrazu i dziedzictwa kulturowego Gminy Wałcz ustanowienia prawne ..... s. 55

6. Polityka w zakresie opieki i ochrony nad zabytkami w świetle działań Gminy Wałcz ..... s. 58

7. Ocena stanu zachowania i funkcjonowania dziedzictwa kulturowego Gminy Wałcz ..... s. 65

8. Cele i zadania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wałcz ..... s. 69

9. Instrumentarium realizacji Programu Opieki nad Zabytkami ..... s. 77

10. Kryteria oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami ..... s. 78

11. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami ..... s. 79

Załączniki (wykazy) ..... s. 85

WSTĘP

Podstawowym zadaniem gminnych programów opieki nad zabytkami jest określenie kierunków działań i zadań służących poprawie kondycji dziedzictwa kulturowego - zarówno stanu zachowania zabytków, jak i udziału zabytkóww kształtowaniu rozwoju i wizerunku gminy.

Programy opieki nad zabytkami służyć mogą rozwojowi gminy poprzez określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystanie zabytków dla potrzeb społecznych, gospodarczych i edukacyjnych.

Głównym celem sformułowania dokumentu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego gminy wiejskiej Wałcz poprzez określenie podstawowych uwarunkowań oraz rozwiązań, które temu służą.

Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kulturowego może w istotny sposób przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, a tym samym do poprawy jakości życia jej mieszkańców.

Dokument pn. **Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Wałcz na lata 2021 – 2025 („GPONZ 2021–2025")** opracowano w oparciu o odpowiednie przepisy, akty prawa miejscowego przyjęte przez Radę Gminy w Wałczu, krajowe, wojewódzkie i powiatowe dokumenty typu strategicznego, materiały i dokumentacje z zasobu Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie oraz wiedzę i doświadczenie autorów.

Na wstępie opracowania przedstawiono informację nt. aktów prawa polskiego oraz europejskiego ustanawiających i regulujących zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. Odrębną część poświęcono charakterystyce krajobrazu i dziedzictwa kulturowego gminy, które są przedmiotem Programu Opieki.

Gminna polityka w zakresie opieki nad zabytkami powinna być spójna ze strategiami rozwoju województwa i powiatu. Z tego względu omówiono (w zarysie) strategiczne dokumenty wojewódzkie, powiatowe i gminne, zwracając uwagę na założenia programowe dotyczące ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz jego rewitalizacji i rewaloryzacji, służące procesom rozwojowym. Szczególnie istotnym dokumentem w tym zakresie jest Program Opieki nad Zabytkami Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2021-2024.

Główne materiały wykorzystane przy tworzeniu **„GPONZ 2021–2025":**

1. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2021–2024[1] dla Województwa Zachodniopomorskiego, opr. Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie 2021 r.
2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodniopomorskiego (zwany dalej „PZPWZ 2020"), opr. Regionalne Biuro Gospodarki Przestrzennej Województwa Zachodniopomorskiego, Szczecin 2020 r[2].
3. Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2020 (zwana dalej „SRWZ 2020")[3].
4. Polityka kulturalna Województwa Zachodniopomorskiego, przyjęta uchwałą nr 1257/21 Zarządu Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 30 sierpnia 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu „Polityka kulturalna województwa zachodnio-pomorskiego".
5. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wałcz 2000 (zwane dalej „SUiKZP 2000"), ze zmianami – aktualizacjami.
6. Zasób archiwalny Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie, Biura Dokumentacji Zabytków w Szczecinie, Narodowego Instytutu Dziedzictwa Pracownia Terenowa w Szczecinie: dokumentacje konserwatorskie, karty ewidencyjne zabytków architektury i budownictwa, karty zabytków ruchomych, karty cmentarzy, dokumentacje parków, karty ewidencyjne miejsc pamięci narodowej, karty ewidencyjne miejsc pamięci poległych w I wojnie światowej.
7. Opracowania studialne – strona www. UG Wałcz.
8. Konsultacja z UG Wałcz.
9. Dwa sprawozdanie z realizacji GPOnZ Gminy Wałcz na lata 2016-2020

Bibliografia:

- Bartosik P., Szkice *do dziejów Ziemi Wałeckiej od czasów najdawniejszych do 1945 r.*, Wałcz 2010.
- Bartosik P., *Dzieje wsi Szwecja nad Piławą,* Wałcz 2006.
- Bąk L., *Ziemia Wałecka w dobie reformacji i kontrreformacji w XVI-XVIII w.,* Piła 1999.
- Boras Z., Walczak R., Wędzki A., *Historia Powiatu Wałeckiego w zarysie*, Poznań 1961.
- Ceynowa T., *Ziemia pogranicza. Dekanat wałecki w latach 1821-1920.*
- *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Kreise Marienwerder (westlich der Weichsel), Schwetz, Konitz, Schlochau, Tuchel, Flatow und Dt. Krone*, Danzig 1887.
- *Gemeindenlexikon fűr die Provinz Westpreussen,* Berlin 1898.
- *Gemeindenlexikon fűr die Provinz Westpreussen,* Berlin 1908.
- *General- Adressbuch der Ritterguts und Gutsbesitzer*, T. IV Westpreussen, Berlin 1872.
- *Heimatkalender fűr den Kreis Deutsch Krone,* Jhg. 1928, 1932, 1935.
- Leszczełowski J., Golczowie Ziemi Wałeckiej, Karsibór 2016.

[1] Program przyjęty uchwałą nr XXIX/338/21, z dnia 28 października 2021 r. Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego

[2] Uchwała Nr XVII/214/20, z dnia 24 czerwca 2020 r. Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego.

[3] Uchwała Nr XXVI/303/05, z dnia 19 grudnia 2005 r. Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego.

- Leszczełowski J., Wałeckie Wędrówki w pięciu wymiarach, Część I, Stawno 2018.
- Leszczełowski J., Wałeckie Wędrówki w pięciu wymiarach, Część II, Stawno 2019.
- Leszczełowski J., Wałeckie Wędrówki w pięciu wymiarach, Część III, Stawno 2021.
- Łęcki W., *Województwo pilskie*, Warszawa – Poznań 1988.
- Łęcki W., Maluśkiewicz P., *Wał Pomorski*, Poznań 1987.
- Ruprecht K., *Deutsch Krone. Stadt und Kreis*, Bad Essen 1981.
- Schmeling H.-G., *Heimatstadt – Heimatkreis Deutsch Krone*, Bad Essen 1996.
- Schmitt W.F., *Geschichte des Deutsch-Croner Kreises*, Thorn 1867.
- Schultz F., *Geschichte des Kreises Deutsch-Krone,* Deutsch-Krone 1902.
- Schumacher B., *Geschichte Ost- und Westpreussens*, Wűrzburg 1987.
- Stankiewicz B., *Legendy ziemi Wałeckiej*, Inowrocław 2004.
- Stankiewicz B., *Legendy i podania Krajny i Pojezierza Wałeckiego*, Gdynia 2009.
- *Ziemia Wałecka w Polsce Ludowej*, red. H. Rybicki, Koszalin 1972.

Zastosowane skróty:

GPONZ - Gminny Program Opieki nad Zabytkami
GEZ - Gminna ewidencja zabytków
Jst - jednostki samorządu terytorialnego
LP - Lokalny Program Rewitalizacji
OKK - Obszary Kulturowo-Krajobrazowe
m.p.z.p - miejscowy/e plan/y zagospodarowania przestrzennego
PZPWZ 2020 - Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodnio-pomorskiego
SRWZ - Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego
STRATEGIA - Strategia Rozwoju Gminy Wałcz na lata 2016-2025
SUiKZP - Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego
UMWZ - Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego
„ustawa oozionz 2003" – Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003
WEZ - Wojewódzka ewidencja zabytków
WUOZ - Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
ZWKZ - Zachodniopomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków

1. PODSTAWA PRAWNA I CELE OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Przygotowanie i realizacja programu opieki nad zabytkami, będącego istotnym instrumentem opieki nad zabytkami i ochrony zabytków, należy do ustawowych obowiązków samorządu gminnego, nałożonych ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 84 - 87, Dz.U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm., tj. Dz.U. z 2018 r., poz. 2067 z późn. zm., Dz.U. z 2020, poz. 282 z późn. zm.), w której określono tryb sporządzenia oraz cele gminnego programu opieki nad zabytkami.

- Gminny program sporządza **wójt** (burmistrz, prezydent miasta).
- Gminny program opieki nad zabytkami sporządza się na okres 4 lat.
- Programy gminne przyjmowane są uchwałą Rady Gminy.
- Przed uchwaleniem Program przedstawia się Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków do zaopiniowania.
- **Wójt** (burmistrz, prezydent miasta) obowiązany jest do sporządzania, co 2 lata sprawozdania z realizacji Programu.
- Uchwalony program podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Zachodniopomorskiego.

- **Cele gminnego programu opieki nad zabytkami** zdefiniowano w art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w której stwierdza się, że programy opieki mają na celu w szczególności:

- ***włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych (wojewódzkich, powiatowych, gminnych) wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;***
- ***uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;***
- ***zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenia do poprawy stanu ich zachowania;***
- ***wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;***
- ***podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych;***
- ***wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;***
- ***określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem zabytków;***
- ***podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.***

Reasumując – podstawowym celem sporządzania i realizacji gminnych programów opieki nad zabytkami jest utrzymanie walorów krajobrazu kulturowego i zabytków na terenie władania samorządu, poprzez różnorodne działania służące utrzymaniu i poprawie stanu materialnej substancji zabytków, ich zagospodarowaniu w sposób odpowiadający wartościom zabytkowym oraz działania zmierzające do podniesienia wiedzy o zabytkach i świadomości potrzeby utrzymania dziedzictwa kulturowego.

2. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek Państwa i każdego obywatela (*art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji RP*).

Podstawowym aktem prawa regulującym ochronę i opiekę nad zabytkami jest ustawa z 23 lipca 2003 r. – o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2020, poz. 282, 782, 1378, zwana dalej „ustawa oozionz 2003"), w której określono m.in. przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi.
Wśród aktów wykonawczych istotnych dla programów opieki nad zabytkami jest Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2011 nr 113, poz. 661).

Wybrane akty wykonawcze i rozporządzenia związane z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- Uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022".
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2018, poz. 1609, z późn. zm).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz.U. 2014, poz. 110).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2019, poz. 1886).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. 2004 nr 30, poz. 259).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz.U. 2004 nr 71, poz. 650).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz.U. 2015, poz. 979).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny

zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2019, poz. 1470).

- ❖ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U. 2011 nr 89, poz. 510).
- ❖ Rozporządzenie Ministra Kultury z 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami" (Dz.U. 2004 nr 124, poz. 1304, z późn. zm.).
- ❖ Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004 nr 212, poz. 2153).

Przedmiotem ochrony i opieki jest <u>z a b y t e k</u>, którego definicja według art. 3 „ustawy oozionz 2003" brzmi:

- ***zabytek*** - *nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły*, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- ***zabytek nieruchomy*** - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, posiadających cechy j.w.;
- ***zabytek ruchomy*** - rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, posiadających cechy j.w.;
- ***zabytek archeologiczny*** - zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- ***historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny*** - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- ***historyczny zespół budowlany*** - powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- ***krajobraz kulturowy*** - przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- ***otoczenie zabytku*** - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Przedmiot ochrony doprecyzowany został w art. 6, ust. 1 „ustawy oozionz 2003", który wskazuje że opiece i ochronie podlegają bez względu na stan zachowania:

- <u>zabytki nieruchome</u> będące, w szczególności:
  - krajobrazami kulturowymi,
  - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- zabytki ruchome będące, w szczególności:
  - dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. (Dz.U. z 2019 r., poz. 1479),
  - instrumentami muzycznymi,
  - wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami
  - etnograficznymi,
  - przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność
  - wybitnych osobistości lub instytucji;

- zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
  - pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - cmentarzyskami,
  - kurhanami,
  - reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać także zabytki niematerialne – nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6, ust. 2 ustawy).

Formami ochrony zabytków są (art. 7 „ustawy oozionz 2003"):

1) wpis do rejestru zabytków;
2) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3) uznanie za pomnik historii;
4) utworzenie parku kulturowego;
5) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków należy do kompetencji wojewódzkich konserwatorów zabytków (decyzje o wpisie podejmowane są z urzędu lub na wniosek posiadacza zabytku położonego na terenie województwa).
Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.
Pomnik historii ustanawia Prezydent RP, na wniosek ministra właściwego ds. kultury, w drodze rozporządzenia. Pomnikiem historii można uznać zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury – określa to art. 15 ustawy ust.1, ust.2 precyzuje, iż wniosek może zostać złożony po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Zgodnie z ust. 4 istnieje możliwość przedstawienia Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosku o wpis pomnika historii na „Listę dziedzictwa światowego" w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego, przyjętej w Paryżu w dniu 16 listopada 1972 r.
Utworzenie **parku kulturowego** oraz sporządzanie **miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego** z odpowiednimi zapisami dotyczącymi ochrony dziedzictwa kulturowego (obowiązek wynikający też z ustawy z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2020 r, poz. 293, z późn. zm.) leży w kompetencjach samorządu gminy.

Ochrona zabytków realizowana jest przez organy administracji publicznej, co określa art. 4 „ustawy oozionz 2003". Ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie działań ochronnych w planowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza wg art. 5 „ustawy oozionz 2003" polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;

- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Zgodnie z „Ustawa oozionz 2003". zabytki podlegają ochronie i opiece bez względu na stan zachowania (art.6).

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w innych dokumentach, planach i strategiach

„Ustawa oozionz 2003" precyzuje w art. 18 ust. 1., iż ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy:

- ❖ sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- ❖ strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw,
- ❖ planowaniu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej,
- ❖ analizie i studium z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- ❖ decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy,
- ❖ decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej,
- ❖ decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizacje inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami musi być zawarta w dokumentach strategicznych i planistycznych województwa, powiatu, gminy (art. 18 ust.2), m.in. poprzez:

- uwzględnienie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- określenie rozwiązań niezbędnych do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków,
- zapewnienie ochrony zabytków przy realizacji inwestycji,
- ustalenie rozwiązań mających na celu przywracanie zabytków do jak najlepszego stanu,
- ustalenie przeznaczenia i zasad zagospodarowania terenu uwzględniającego opiekę nad zabytkami.

Szczegółowe zasady ochrony poszczególnych zabytków i obszarów zapisywane są, zgodnie z art. 19.1. i 1a w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (m.p.z.p.), a także w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy.

Gminna ewidencja zabytków

Zgodnie z **art. 21 „ustawy oozionz 2003"** ewidencja zabytków jest podstawą sporządzania programów opieki nad zabytkami przez gminy, powiaty, województwa. Opracowanie wszelkiego rodzaju koncepcji, wytycznych, projektów rewaloryzacji czy też planów adaptacji i przekształceń obiektów zabytkowych, a także studiów

zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego opiera się na wiedzy o zasobie zabytkowym, stąd działania te powinny poprzedzać działania ewidencyjne.
Zgodnie **z art. 22 ust. 4 „ustawy oozionz 2003"** wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków, zaś zgodnie z ust. 2 wojewódzką ewidencję zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

(GEZ) nie jest ustawową formą ochrony zabytków, ale faktycznie funkcjonuje jako taka poprzez inne przepisy:

- art. 7, pkt. 4 „ustawy oozionz 2003" łącznie z przepisami ustawy Prawo budowlane (art. 36, ust. 3) i ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
- obowiązek uwzględniania GEZ w programach opieki wojewódzkich, powiatowych i gminnych (art. 21), które z kolei uwzględnia się przy sporządzaniu planów zagospodarowania przestrzennego;
- obowiązek uwzględniania GEZ w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 19, 1.2);
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

UWAGA !!
Zmiana „ustawy oozionz 2003" – z 22 czerwca 2017 r.[4] w zakresie art. 81.1 – wprowadza możliwość **udzielenia dotacji na prace konserwatorskie (…) dla obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków przez organ stanowiący gminy**, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.
Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków (…) nie dotyczy GEZ uchwalonych przed wejściem w życie w/w rozporządzenia. Dotyczy ono w szczególności trybu wpisywania i skreślania z zasobu WEZ, GEZ, obowiązku informowania o podjęciu zamiaru o wpisaniu do ewidencji (lub skreślenia) właścicieli zabytków, współpracy samorządów z WKZ.

Podział kompetencji i organizacja organów ochrony zabytków określone są w art. 89-101 „ustawy oozionz 2003".
Ustawowo organami ochrony zabytków są:

1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków.
   Do kompetencji GKZ należy m.in. opracowywanie krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, podejmowanie działań związanych z wspieraniem rozwoju

[4] Ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2017 poz. 1595.

regionalnego i realizacja kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami, sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków, prowadzenie krajowej ewidencji zabytków, promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków. Przy ministrze ds. kultury działa Rada Ochrony Zabytków, jako organ opiniodawczo-doradczy. Przy Generalnym Konserwatorze Zabytków działa Główna Komisja Konserwatorska, jako organ opiniodawczy.

2. Wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.
   Do zadań wojewódzkiego konserwatora zabytków należy m.in.: realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, sporządzanie, w ramach przyznanych środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie; wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych; sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych; organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; opracowywanie wojewódzkich planów ochrony na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych; upowszechnianie wiedzy o zabytkach; współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków. Przy WKZ działa Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków, jako organ opiniodawczy.

Zmiany w „ustawie oozionz 2003" przeprowadzone w latach 2017-2018.

W 2017 roku uwzględniono zmiany wprowadzone:

1) ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych (Dz. U. poz. 397),
2) ustawą z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. poz. 774),
3) ustawą z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o muzeach (Dz. U. z 2016 r. poz. 1330 i 1887),
4) ustawą z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustaw regulujących warunki dostępu do wykonywania niektórych zawodów (Dz. U. poz. 1505),
5) ustawą z dnia 4 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o muzeach (Dz. U. poz. 1887),
6) ustawą z dnia 16 listopada 2016 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o Krajowej Administracji Skarbowej (Dz. U. poz. 1948 oraz z 2017 r. poz. 379),
7) ustawą z dnia 14 grudnia 2016 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2017 r. poz. 60),
8) ustawą z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (Dz. U. poz. 1086),

9) ustawą z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1595)

Wprowadzono zmiany m.in. w:

- zasadach wywozu zabytków za granicę,
- udzielaniu pozwoleń na prowadzenie prac przy zabytku,
- uprawnień do prowadzenia, kierowania i nadzoru nad pracami przy zabytku,
- restytucji zabytków,
- powoływania wojewódzkich konserwatorów zabytków,
- powoływania członków ciał doradczych: Rady Ochrony Zabytków, Głównej Komisji Konserwatorskiej, Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków.

Nowe są zasady karania za działania przeciw zabytkom, z wprowadzeniem kar aresztu i ograniczenia wolności do lat 5 oraz wysokich kar pieniężnych – do trzydziestokrotności minimalnego wynagrodzenia (rozdział 10a i 11 - „ustawa oozionz 2003"). Powołany został (art. 83b - „ustawa oozionz 2003") nowy państwowy fundusz celowy: **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**, którego dysponentem jest minister kultury i dziedzictwa narodowego, zasilany finansowo z ww. kar pieniężnych.

Na mocy zmian, **od 2017 r. obowiązuje możliwość udzielania przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane także przy zabytkach znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81 .1. „ustawa oozionz 2003").** Zasady udzielania dotacji mają zostać określone w uchwałach organów udzielających dotacji.

W 2018 r. ustawa o ochronie zabytków otrzymała kolejny tekst jednolity: Dz.U. z 2018 r. poz. 2067, 2245. Uwzględniono m.in. zmiany wprowadzone:

1) ustawą z dnia 24 listopada 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o ochronie przyrody (Dz. U. z 2018 r. poz. 10), **w zakresie przepisów wykonawczych dotyczących usunięcia drzew lub krzewów**;
2) ustawą z dnia 3 lipca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. poz. 1669);
3) ustawą z dnia 22 listopada 2018 r. – o zmianie ustawy Prawo oświatowe, ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw.
4) ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. 2020 poz. 282, z późn. zm. (782 i 1378 dot. planowania)

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami należy do zadań własnych gminy. Art. 7, ust. 1, pkt. 9 ustawy o samorządzie gminnym określa zadania własne gminy: „*zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy*".
W szczególności zadania własne obejmują m.in. zagadnienia:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej;

- gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego;
- wodociągów i zaopatrzenia w wodę, kanalizacji, usuwania i oczyszczania ścieków komunalnych, utrzymania czystości i porządku oraz urządzeń sanitarnych; wysypisk i unieszkodliwiania odpadów komunalnych, zaopatrzenia w energię elektryczną i cieplną oraz gaz;
- gminnego budownictwa mieszkaniowego,
- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- kultury fizycznej i turystyki, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych,
- targowisk i hal targowych;
- zieleni gminnej i zadrzewień;
- cmentarzy gminnych;
- utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
- promocji gminy.

Zadania gminy mogą być związane bezpośrednio lub pośrednio z dziedzictwem kulturowym. W gminnych planach, bowiem nie sposób pominąć zabytków w sprawach dotyczących budownictwa mieszkaniowego (np. pierzeje z domami mieszkalnymi o wartościach zabytkowych), przy rozwiązywaniu problemów dotyczących utrzymania dróg i mostów oraz organizacji ruchu czy też zieleni gminnej i zadrzewień (obsadzenia traktów, zieleń cmentarzy, parków) lub promocji gminy.

Inne istotne uregulowania prawne dotyczące zabytków:

- ✓ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. 2020, poz. 293 z późn. zm.) z aktami wykonawczymi.
- ✓ Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1333, z późn. zm).
- ✓ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1219 ze zm.) z aktami wykonawczymi.
- ✓ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. 2020, poz. 55 z późn. zm.), uwzględnia się w niej ochronę krajobrazów (zachowanie cech charakterystycznych danego krajobrazu), a wśród walorów chronionych wymienia się wartości kulturowe. Jedną z form ochrony wg tej ustawy są parki krajobrazowe – obszary chronione ze względu na wartości przyrodnicze, ale także walory historyczne i kulturowe.
- ✓ Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1947).
- ✓ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1990).
- ✓ Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz.U. 2020, poz. 194).
- ✓ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1057).

- ✓ Ustawa z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (tj. Dz.U. 2020, poz. 283 z późn. zm.). Na mocy w/w ustawy ochrona „*obszarów o krajobrazie mającym znaczenie historyczne, kulturowe lub archeologiczne, zabytków i krajobrazu kulturowego, objęte istniejącą dokumentacją, w szczególności rejestrem lub ewidencją zabytków*" otrzymuje dodatkowe umocowanie prawne.
- ✓ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. ustawa krajobrazowa (Dz.U.2015, poz. 774 z późn. zm.). Ustawa nakłada na władze samorządowe województwa obowiązki w zakresie krajobrazu kulturowego i sporządzenia audytu krajobrazowego

3. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY WAŁCZ

3.1. OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W USTALENIACH MIĘDZYNARODOWYCH

Najistotniejsze dla dziedzictwa kulturowego ustalenia międzynarodowe, przyjęte przez Polskę to:

- **Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 16 listopada 1972 r. przyjęta na sesji w Paryżu**
  (Dz.U. z 1976 r. nr 32, poz. 190, załącznik)

Konwencja zobowiązuje do: ustanowienia „*skutecznego systemu ochrony dziedzictwa kulturalnego i naturalnego o wyjątkowym znaczeniu dla całej ludzkości, zorganizowanego w sposób stały i zgodny z metodami współczesnej nauki*"; uprawiania polityki zmierzającej do wyznaczenia dziedzictwu kulturalnemu i naturalnemu odpowiedniej funkcji w życiu zbiorowym i włączenia ochrony tego dziedzictwa do programów planowania ogólnego; podejmowania środków prawnych, naukowych, technicznych, administracyjnych i finansowych w celu identyfikacji, ochrony, konserwacji, waloryzacji i reanimacji tego dziedzictwa.

- **Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) – 16 stycznia 1992 r. - La Valetta**
  (Dz.U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564)

Konwencja dotycząca dziedzictwa archeologicznego, które stanowi źródło „*zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych*". Zobowiązuje do wprowadzenia systemu prawnej ochrony dziedzictwa archeologicznego, zapewniającego prowadzenie ewidencji archeologicznego dziedzictwa, łączenia potrzeb archeologii z wymaganiami planów zagospodarowania, zapewnienia finansowego wsparcia dla badań archeologicznych od władz państwowych, regionalnych i gminnych.

❖ **Europejska konwencja krajobrazowa – 22 października 2000 r. – Florencja**
(Dz.U. z 2006 r., Nr 14, poz. 98)

EUROPEAN LANDSCAPE CONVENTION
CONVENTION EUROPÉENNE DU PAYSAGE
COUNCIL OF EUROPE/CONSEIL DE L'EUROPE

Konwencja zobowiązuje do: ustanowienia i wdrożenia polityki w zakresie krajobrazu, który przyczynia się do tworzenia kultur lokalnych i jest podstawowym komponentem europejskiego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego) ukierunkowanej na ochronę, gospodarkę i planowanie krajobrazu. W konwencji tej zwrócono uwagę na współpracę transgraniczną (na szczeblu regionalnym i lokalnym) służącą przygotowaniu i wdrażaniu wspólnych programów dotyczących krajobrazu (krajobrazy transgraniczne). Ustanowiono Nagrodę Krajobrazową Rady Europy - wyróżnienie przyznawane organom lokalnym i regionalnym, które wykażą się skutecznymi i znaczącymi osiągnięciami w dziedzinie ochrony, gospodarki lub planowania krajobrazu.

❖ **Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r.**
(Dz.U. z 2007 r., Nr 215, poz. 1585)

UNESCO

Celami konwencji są m.in.: ochrona i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego; tworzenie takich warunków dla kultur, by mogły się w pełni rozwijać i swobodnie na siebie oddziaływać w sposób przynoszący im wzajemne korzyści; promowanie poszanowania różnorodności form wyrazu kulturowego i uświadamianie jej wartości na płaszczyźnie lokalnej, krajowej i międzynarodowej; potwierdzenie znaczenia związku między kulturą i rozwojem dla wszystkich krajów. Za zasady uznano: komplementarność ekonomicznych i kulturowych aspektów rozwoju - z uwagi na fakt, że kultura jest jedną z głównych sił napędowych rozwoju, kulturowe aspekty rozwoju są równie istotne jak jego aspekty ekonomiczne. Ochrona, promowanie i zachowanie różnorodności kulturowej są podstawowym warunkiem trwałego i zrównoważonego rozwoju dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń.

❖ **Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy**
przyjęta 3 października 1985 r. w Granadzie, weszła w życie 1 grudnia 1987 r. Przez Polskę została podpisana 19 października 2011 r. (Dz.U. 2012 poz.2010)

Zasadniczym celem dokumentu jest ochrona europejskiego dziedzictwa architektonicznego. Konwencja definiuje pojęcie dziedzictwa architektonicznego i zwraca uwagę na potrzebę jego ochrony nie tylko na szczeblu krajowym, ale i europejskim. Konwencja zakłada współudział społeczeństwa w procesie ochrony zabytków, podkreśla rolę promocji dziedzictwa i rozwijania świadomości społecznej w zakresie ochrony zabytków. Zobowiązuje również strony do wymiany informacji na temat polityki konserwacji zabytków.

❖ **Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady Europy – INSPIRE**
*(**In**frastructure for **Sp**atial **I**nfo**r**mation In **E**urope)*

W ustawie o *infrastrukturze informacji przestrzennej* z dnia 4 marca 2010 r., która weszła w życie 7 czerwca 2010 r. (Dz.U. 2010 nr 76 poz. 489) Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego został zdefiniowany (art. 3, pkt. 7c) jako organ wiodący i współodpowiedzialny, wraz z Ministrem Środowiska, w zakresie tematu danych przestrzennych w części dotyczącej zabytków nieruchomych w rozumieniu ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa stanowi przeniesienie na grunt legislacyjny Polski zapisów dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady Europy – INSPIRE.
Założeniem dyrektywy jest opracowanie baz danych GIS oraz udostępnienie tych danych za pomocą usług sieciowych (serwisów internetowych) w celu upowszechnienia, oraz darmowego dostępu, danych stanowiących rejestr publiczny (wraz ze zdefiniowaniem ograniczeń dostępu do tych danych, jeśli wymaga tego interes Państwa).

❖ **Znak Dziedzictwa Europejskiego**
(decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady Europy nr 1194/2011 z dnia 16 listopada 2011 r. ustanawiająca działania Unii Europejskiej na rzecz ZDE)

Unia Europejska (UE) ustanawia Znak Dziedzictwa Europejskiego przyznawany znajdującym się na terytorium Unii obiektom odgrywającym istotną rolę w historii, kulturze oraz w budowaniu Unii. Jego zadaniem jest zwrócenie uwagi na **wspólne dziedzictwo kulturowe** w celu wzmocnienia poczucia przynależności do Unii wśród obywateli oraz wzmocnienia dialogu między kulturami. Ponadto, w szczególności przez turystykę kulturalną, dziedzictwo odgrywa ważną rolę w rozwoju gospodarczym regionów europejskich, które skorzystałyby z nadania mu odpowiedniej rangi.
Nacisk został położony na **europejską wartość symboliczną** obiektów i ich **wymiar pedagogiczny;** odróżnia to znak dziedzictwa europejskiego od inicjatyw w zakresie dziedzictwa realizowanych przez UNESCO i Radę Europy.

Kryteria przyznawania

Do przyznania znaku kwalifikują się zabytki, miejsca naturalne, obiekty podwodne, archeologiczne, przemysłowe lub miejskie, krajobrazy kulturowe, miejsca pamięci, dobra

i obiekty kultury i dziedzictwo niematerialne związane z danym miejscem, w tym dziedzictwo współczesne.
Wspólne wnioski mogą być składane dla **obiektów międzynarodowych** usytuowanych w kilku państwach członkowskich, które łączy jeden konkretny temat, jak również dla **krajowych obiektów tematycznych** obejmujących kilka obiektów usytuowanych w tym samym państwie członkowskim, które łączy taki sam temat.

ZNAK DZIEDZICTWA EUROPEJSKIEGO

❖ **Znak Błękitnej Tarczy** (znany także jako „Blue Shield")

Znak został stworzony do oznakowania obiektów kultury, aby zapewnić im ochronę przed atakiem w razie konfliktu zbrojnego. Jest kulturowym odpowiednikiem Czerwonego Krzyża. Symbol ten, zaprojektowany przez Polaka prof. Jana Zachwatowicza, został określony w Konwencji haskiej z 1954 r. (Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r.).
Zgodnie z art. 12 „ustawy uoozionz 2003" Starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie. Wzór znaku opartego na Błękitnej Tarczy, jego wymiar i miejsce umieszczenia na zabytku nieruchomym określa rozporządzenie Ministra Kultury z 09 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U.2004, nr 30, poz. 259). Umieszczanie znaku na zabytku jest elementem promocji dziedzictwa narodowego, ma przyczynić się także do podniesienia świadomości u mieszkańców i turystów o wartości danego zabytku. Zwolenie na umieszczenie znaku na zabytku wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

ZABYTEK
CHRONIONY PRAWEM

3.2. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

❖ **STRATEGIA NA RZECZ ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU DO ROKU 2020 (z perspektywą do 2030)**

Przyjęta uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r., M.P. 2017 poz. 260.

W zapisach Strategii w punkcie „4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej", w działaniach do 2030 r. zapisano:
„Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO)." Wśród projektów strategicznych wymienione zostały m. in.: Dziedzictwo buduje wspólnotę (sieć muzeów historycznych), Kultura/Dziedzictwo/Wspólnota (wsparcie bibliotek, domów kultury, archiwów państwowych), Kolekcje (wspieranie instytucji kultury w tworzeniu kolekcji sztuki współczesnej).

❖ **KRAJOWA STRATEGIA ROZWOJU REGIONALNEGO 2030**[5]

Przyjęta uchwałą nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. (Monitor Polski, Warszawa, dnia 8 listopada 2019 r., poz. 1060).

Strategia zastąpiła „Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie". Rozwija postanowienia *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, określone w filarze rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony. KSRR jest podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 r. Dokument przedstawia cele polityki regionalnej oraz działania i zadania, jakie do ich osiągnięcia powinien podjąć rząd, samorządy: wojewódzkie, powiatowe i gminne oraz pozostałe podmioty uczestniczące w realizacji tej polityki w perspektywie roku 2030.[6]

❖ **KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI, zwany dalej „KPOZiOnZ"**

(przyjęty uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.[7])
Okres realizacji ustalono na lata 2019–2022.

„KPOZiOnZ" 2019–2022 jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

[5] https://www.miir.gov.pl/strony/zadania/polityka-rozwoju-kraju/zarzadzanie-rozwojem-kraju/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego-2030/
[6] https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego
[7] Monitor Polski poz. 808.

W dokumencie określono cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Realizatorem programu jest państwowa instytucja kultury Narodowy Instytut Dziedzictwa[8]. Zadania realizowane w ramach programu to m.in.:

- szkolenia dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego i pracowników służb konserwatorskich, m. in. w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym;
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej, którego podstawowym celem będzie dostarczania wiedzy dotyczącej zasad konserwacji zabytków drewnianych;
- podniesienie bezpieczeństwa zabytków poprzez współpracę z właściwymi służbami;
- kampania społeczno-edukacyjna w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;
- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Koordynator Programu(…) składa sprawozdania z jego realizacji; Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co 2 lata przedkłada stosowne sprawozdania Radzie Ministrów.

❖ **OCHRONA DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO**

16.08.2011 r. w Polsce weszła w życie Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
(Polska ratyfikowała Konwencję 22.10.2010 r., Dz.U. 2011 Nr 172, poz. 1018)

Narodowy Instytut Dziedzictwa (instytucja kultury, stanowiąca zaplecze eksperckie MKiDN) zajmuje się zagadnieniami związanymi z dziedzictwem niematerialnym i jego ochroną w Polsce, w odniesieniu do Konwencji UNESCO z 2003 roku. Przygotowano założenia i procedury dotyczące ochrony dziedzictwa niematerialnego, wytyczne w sprawie składania wniosków o wpis na krajową listę dziedzictwa niematerialnego, formularze wniosku zgłoszeniowego, załączniki do wniosku oraz instrukcje i stronę internetową. (www.zabytek.pl, www.nid.pl, http://niematerialne.nid.pl/).

[8] https://www.gov.pl/web/kultura/krajowy-program-ochrony-zabytkow-i-opieki-nad-zabytkami-na-lata-2019-2022

Obejmowane ochroną na terenie Polski elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego powinny:

- być żywe, odzwierciedlające zarówno tradycyjne, jak i współczesne praktyki, w których wyraża się tożsamość grup kulturowych;
- mieć charakter (…) włączający, nie służący przypisywaniu wyłączności na określone praktyki danej grupie lecz wzmacnianiu spójności społecznej, podtrzymywanej
- w różnorodnych przejawach niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- ponieważ niematerialne dziedzictwo jest zakorzenione we wspólnotach, oznacza to, iż może zostać uznane za element tożsamości i tradycji określonych wspólnot tylko i włącznie przez nie same i za ich zgodą;
- elementy wpisane na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego mogą być następnie wpisane na listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa ludzkości - prowadzoną przez UNESCO.

Dziedzictwo niematerialne to m.in.:

- tradycje i przekazy ustne (np. bajki, przysłowia, pieśni, oracje, opowieści
- wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamenty pogrzebowe, zawołania pasterskie i handlowe), w tym w języku jako nośniku niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne (np. tradycje wokalne, instrumentalne i taneczne; widowiska religijne, karnawałowe i doroczne);
- praktyki społeczno-kulturowe (np. zwyczaje, rytuały i obrzędy doroczne, sytuacyjne i rodzinne: chrzciny, wesela, pogrzeby; ceremonie lokalne i środowiskowe; zwyczaje odpustowe i pielgrzymki; gry i zabawy; folklor dziecięcy; sposoby świętowania; praktyki służące nawiązywaniu kontaktów międzyludzkich (…);
- wiedza i praktyka dotycząca przyrody i wszechświata (np. tradycyjne wyobrażenia o wszechświecie; meteorologia ludowa, tradycyjne sposoby gospodarowania, tradycyjne sposoby leczenia; zamawiania: miłosne, medyczne);
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest prowadzona przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Wpis dokonywany jest na wniosek: grup, wspólnot oraz organizacji pozarządowych. W uzasadnionych przypadkach, tj. jeżeli dany element dziedzictwa niematerialnego kultywowany jest jedynie przez pojedyncze osoby, również na wniosek jednostek.
Narodowy Instytut Dziedzictwa prowadzi również krajowy rejestr dobrych praktyk w zakresie ochrony dziedzictwa niematerialnego. Jest to platforma do wymiany doświadczeń oraz inspiracji dla wszystkich stron zainteresowanych ochroną niematerialnego dziedzictwa.
(http://niematerialne.nid.pl/Ochrona_dziedzictwa/Dobre_praktyki/)

Uchylone

- **STRATEGIA ROZWOJU KRAJU 2020**
  (przyjęta Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r., M.P. 2012, poz. 882).

Przyjęte

- **STRATEGIA NA RZECZ ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU DO ROKU 2020 (z perspektywą do 2030)**
  Uchwała Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r., M.P. 2017, poz. 260.

W zapisach nowej Strategii w punkcie „4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej", w działaniach do 2030 r. zapisano:
„Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO)". Wśród projektów strategicznych wymienione zostały m. in.: Dziedzictwo buduje wspólnotę (sieć muzeów historycznych), Kultura/Dziedzictwo/Wspólnota (wsparcie bibliotek, domów kultury, archiwów państwowych), Kolekcje (wspieranie instytucji kultury w tworzeniu kolekcji sztuki współczesnej).

Zmienione

- **KONTRAKT TERYTORIALNY DLA WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO**
  (Podpisany 12.11.2014 r.) – z aneksem nr 2

W wyniku negocjacji strona rządowa i strona samorządowa ustaliły zmiany Kontraktu Terytorialnego. W dniu 5 maja 2017 r. projekt aneksu został zaakceptowany przez Radę Ministrów, a 23 maja 2017 r. przez Zarząd Województwa Zachodnio-pomorskiego (Uchwała ZWZ Nr 816/17). Główne zmiany Kontraktu Terytorialnego Województwa Zachodnio-pomorskiego wprowadzane aneksem nr 2 dotyczą rozszerzenia i uszczegółowienia listy projektów kluczowych dla rozwoju regionu i państwa w obszarze kultury i dziedzictwa kulturowego, ale także innych obszarów m.in. ochrony zdrowia czy gospodarki niskoemisyjnej.

3.3. POLITYKA W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY NAD ZABYTKAMI W DOKUMENTACH SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO

- **STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO do roku 2030**
  (Przyjęta dnia 28 czerwca 2019 r. uchwałą nr VIII/100/19 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego).

Strategia wskazuje wizję rozwoju regionu, obszary priorytetowe, główne cele działań, wykraczające czasem poza sferę bezpośrednich kompetencji samorządu województwa. Zmiany demograficzne, aktywność społeczno-publiczna, edukacja, „niebieska gospodarka", odnawialne źródła energii oraz turystyka to atuty jakimi dysponuje Pomorze Zachodnie, a równocześnie wyzwania jakie przed nim stoją. By móc się rozwijać, poprawiać jakość życia trzeba budować otwartą społeczność, dynamiczną gospodarkę, sprawny

samorząd i partnerski region. To cele wyznaczone w nowej Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2030[9].
Wśród zasad zrównoważonego rozwoju wskazuje się na potrzebę poszanowania zasobów środowiska i zachowanie spójności przestrzennej, poprzez zarządzanie i planowanie zapewniające utrwalanie ładu przestrzennego na każdym szczeblu samorządu.

- **REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY WOJEWÓDZTWA ZACHODNIO-POMORSKIEGO na lata 2014-2020 („RPO WZ")**
  (Przyjęty przez Zarząd Województwa Zachodnio-pomorskiego w dniu 18 grudnia 2014 roku Uchwałą nr 2247/14. Aktualizacja nastąpiła w 2018 r. Aktualnie trwa faza końcowa rozliczania projektów).

Obecnie trwają prace nad przyjęciem REGIONALNEGO PROGRAMU OPERACYJNEGO WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO na lata 2021-2027.
Program Regionalny to jedna z metod realizacji Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego. Wsparcie pochodzące z Programu koncentruje się na trzech podstawowych obszarach: gospodarka, infrastruktura i społeczeństwo. Celem strategicznym Programu jest poprawa konkurencyjności gospodarczej, spójności społecznej i dostępności przestrzennej województwa przy zrównoważonym wykorzystaniu specyficznych cech potencjału gospodarczego i kulturowego regionu oraz przy pełnym poszanowaniu jego zasobów przyrodniczych.

Regionalny Program Operacyjny na lata 2014-2020 wskazał m.in. oś priorytetową IV. NATURALNE OTOCZENIE CZŁOWIEKA, zawierającą PRIORYTET INWESTYCYJNY 6c: Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

- **POLITYKA KULTURALNA WOJEWÓDTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO**
  (Przyjęta uchwałą nr 1257/21 Zarządu Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 30 sierpnia 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu „Polityka kulturalna województwa zachodnio-pomorskiego".)

Na podstawie analizy dostępnych danych, opracowań i badań dla Polityki kulturalnej województwa zachodniopomorskiego określono 3 priorytetowe strategiczne obszary interwencji:

1. Dostęp do kultury oraz uczestnictwo w kulturze
2. Rozwój współpracy międzynarodowej w obszarze kultury
3. Budowanie kulturalnej pozycji regionu w oparciu o dziedzictwo kulturowe

Mają one na celu realizację wizji rozwoju kultury w regionie, zgodnie z którą w perspektywie roku 2030 Pomorze Zachodnie, ze względu na swoje położenie geograficzne oraz zasoby, stanie się regionem przyciągającym osoby twórcze, przedsiębiorcze, aktywne zawodowo, chcące mieszkać w regionie, gdzie zapewniony jest najwyższy poziom usług publicznych, edukacyjnych oraz unikalna oferta kulturalna na najwyższym poziomie artystycznym.

[9] http://bip.rbip.wzp.pl/artykul/strategia-rozwoju-wojewodztwa-zachodniopomorskiego-do-roku-2030

W ramach realizacji priorytetu 3. (Budowanie kulturalnej pozycji regionu w oparciu o dziedzictwo kulturowe) działania będą nakierowane na ochronę rodzimego dziedzictwa materialnego, jak i niematerialnego, mającego wysoką wartość historyczną i kulturową, a zarazem przyczyniającego się pośrednio do rozwoju społeczno-gospodarczego województwa.

W dokumencie zapisano:
„Dziedzictwo kulturowe regionu przez wiele powojennych lat było postrzegane jako swego rodzaju balast. Konsekwencje tego stanu są odczuwane pomimo dużych nakładów na jego ochronę poczynionych w ostatnich latach. Dlatego dalsze inwestowanie w ochronę i rewaloryzację zachowanego dziedzictwa przyczyni się do zniwelowania pewnych niekorzystnych zaszłości oraz do zachowania tego, co cenne i stanowi o tutejszej specyfice wynikającej z uwarunkowań historycznych. Należy podkreślić także inną percepcję dziedzictwa, inną identyfikację mieszkańców regionu z krajobrazem kulturowym, niż w innych regionach Polski.

Działania samorządu województwa będą ukierunkowane na ochronę, promocję najcenniejszych i unikalnych obiektów, których ochrona jest potrzebna aby przekazać przyszłym pokoleniom wielowiekową różnorodną spuściznę zachodnio-pomorską.
Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego regionu
W ramach celu podejmowane są działania nakierowane na ochronę i rozwój rodzimego dziedzictwa materialnego oraz niematerialnego, mającego wysoką wartość historyczną i kulturową. Realizowane działania mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja celu pozytywnie wpłynie na zwiększenie atrakcyjności regionu, a poprzez wykorzystanie potencjału posiadanego dziedzictwa kulturowego, przyczyni się pośrednio do rozwoju społeczno-gospodarczego województwa.

Badanie, dokumentowanie i promocja zachodniopomorskiego dziedzictwa kulturowego
W ramach priorytetu podejmowane są działania mające na celu podnoszenie zainteresowania problematyką ochrony zabytków oraz promocji zachodnio-pomorskiego dziedzictwa poprzez wykłady, konferencje naukowe, wystawy, działania edukacyjne oraz wydawnictwa. Kluczowym partnerem jest Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie.
W ramach priorytetu wskazane zostaje, iż Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie opracowuje na zlecenie Zarządu Województwa Zachodniopomorskiego Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami. Podstawę opracowania programu stanowi analiza zasobu kulturowego województwa i potrzeb w zakresie jego ochrony i opieki nad nim, w celu zachowania dla obecnych i przyszłych pokoleń. Program obejmuje szerokie spektrum zagadnień związanych z bogatym dziedzictwem kulturowym Województwa Zachodnio-pomorskiego, w tym wytycza cele strategiczne i określa zadania opieki nad zabytkami w perspektywie najbliższych czterech lat."

- **POLITYKA SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO W SEKTORZE TURYSTYKI z 2016 r.**
  (Przyjęta uchwałą nr 786/16 Zarządu Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 17 maja 2016 r.)

Polityka określona w perspektywie roku 2030, stanowi element kompleksowego planu działań mających na celu tworzenie jak najlepszych warunków życia i pracy mieszkańców, z postrzeganiem potencjału gospodarczego jako istotnego czynnika wzrostu. Turystyka stanowi istotną dziedzinę gospodarki województwa zachodniopomorskiego i jest akceleratorem aktywizacji społecznej, rozwoju regionalnego, pogłębiania procesów integracyjnych. Jako silnie powiązana z rozwojem kultury – w tym dziedzictwem kulturowym, a także sportu, ochroną środowiska, rolnictwem, transportem i zdrowiem, znajduje odniesienia w wielu dokumentach strategicznych na poziomie krajowym i europejskim.

- **PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA ZACHODNIO-POMORSKIEGO, zwany dalej „PZPWZ 2010"**
  (Przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego Nr XLV/530/2010 z dn. 29.10.2010 r. Przystąpienie do zmiany planu nastąpiło Uchwałą nr 555/18 Zarządu Województwa Zachodniopomorskiego z dn. 09.04.2018 r. przyjmującą projekt zmiany Planu zagospodarowania przestrzennego województwa zachodniopomorskiego wraz z Prognozą oddziaływania na środowisko oraz uruchomienia procedury opiniowania i uzgadniania projektu.)

UWAGA:

W 2020 r. nastąpiła aktualizacja Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodniopomorskiego (Uchwała Nr XVII/214/20 Sejmiku Województwa Zachodnio-pomorskiego z dn. 24 czerwca 2020 roku)

Jest to opracowanie o charakterze regionalnym, które stanowi integralny element szeroko pojętego planowania strategicznego w zakresie przestrzennej koordynacji działań; formułuje cele gospodarowania przestrzenią województwa i zasady jej kształtowania oraz określa kierunki polityki przestrzennej w długiej perspektywie.
Strategicznym celem zagospodarowania przestrzennego województwa jest zrównoważony rozwój służący integracji przestrzeni regionalnej z przestrzenią europejską i krajową; spójności wewnętrznej województwa; zwiększeniu jego konkurencyjności oraz podniesieniu poziomu i jakości życia mieszkańców do średniego poziomu w Unii Europejskiej.

Przez właściwe wykorzystanie przestrzeni należy rozumieć m.in.:

- ochronę i zachowanie jej niezbywalnych wartości jakimi są bioróżnorodność, walory przyrodnicze, krajobrazowe i **dziedzictwo kulturowe;**
- harmonizację działań wpływających lub mogących mieć wpływ na przekształcenia przestrzeni (w tym eliminacja konfliktów i zagrożeń).

Ustalenia **„PZPWZ 2020”** nie stanowią prawa miejscowego i tym samym nie naruszają autonomii gmin w zakresie gospodarki przestrzennej, umożliwiają jednak ubieganie się o środki finansowe regionalne, krajowe i unijne na realizację zadania celu publicznego.

Uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z **terenu województwa zachodniopomorskiego,** z uwzględnieniem konieczności uzgodnień z ZWKZ, leży w kompetencjach gmin.

We wszystkich planach dotyczących obszarów wpisanych do rejestru zabytków – np. układów staromiejskich, zabytkowych zespołów folwarcznych, pałacowych, parkowych – znajdują się zapisy ustalające warunki ochrony zabytków. Dla innych obszarów chronionych, na których znajdują się np. obiekty z wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków, także wprowadzane są indywidualne zapisy. Plany i ich aktualizacje tworzone są zgodnie z potrzebami poszczególnych samorządów lub inwestorów.

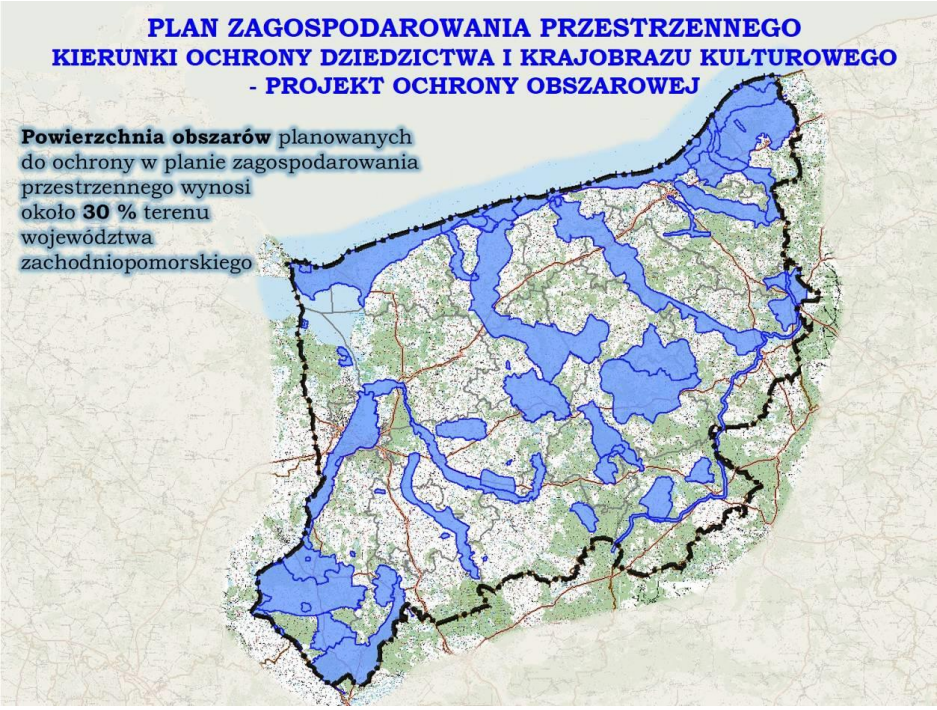
Jednym z ważniejszych elementów planu jest część poświęcona stanowi zachowania dziedzictwa kulturowego opracowana przez Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie[10], pn. „Aktualizacja Studium i stanu zachowania oraz kształtowania krajobrazu kulturowego województwa zachodniopomorskiego" do zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodnio-pomorskiego". Opracowanie to wskazało **Parki Kulturowe (PK) i Obszary Kulturowo-Krajobrazowe (OKK).**

W „PZPWZ 2020” wskazano kategorię obszarów kulturowo-krajobrazowych **(OKK)** z zaleceniem uwzględniania ich w polityce przestrzennej jednostek samorządu terytorialnego[11]. Na obszarze woj. zachodniopomorskiego wyodrębniono 30 OKK.

Celem wyodrębnienia obszarów kulturowo-krajobrazowych i wskazania ich zasadniczych walorów jest skierowanie aktywności mieszkańców i władz samorządowych na świadome wykorzystanie wartości kulturowych i krajobrazowych poprzez utrzymanie zabytkowych form i treści krajobrazu kulturowego (układy przestrzenne, zabudowa, układy komunikacyjne, zieleń komponowana) zintegrowanego z wartościami środowiska przyrodniczego oraz kreowanie wartościowego krajobrazu stanowiącego o specyfice regionu, ze wskazaniem do wykorzystania jako atrakcja turystyczno-rekreacyjna. Wspólnie z innymi obszarami chronionymi oraz rekomendowanymi do ochrony powinny tworzyć system ochrony obszarowej województwa.

[10] Biuro Dokumentacji Zabytków to instytucja kultury samorządu województwa zachodniopomorskiego, wyspecjalizowana w ochronie i dokumentacji dziedzictwa kulturowego; opracowanie powstało w 2010 r.

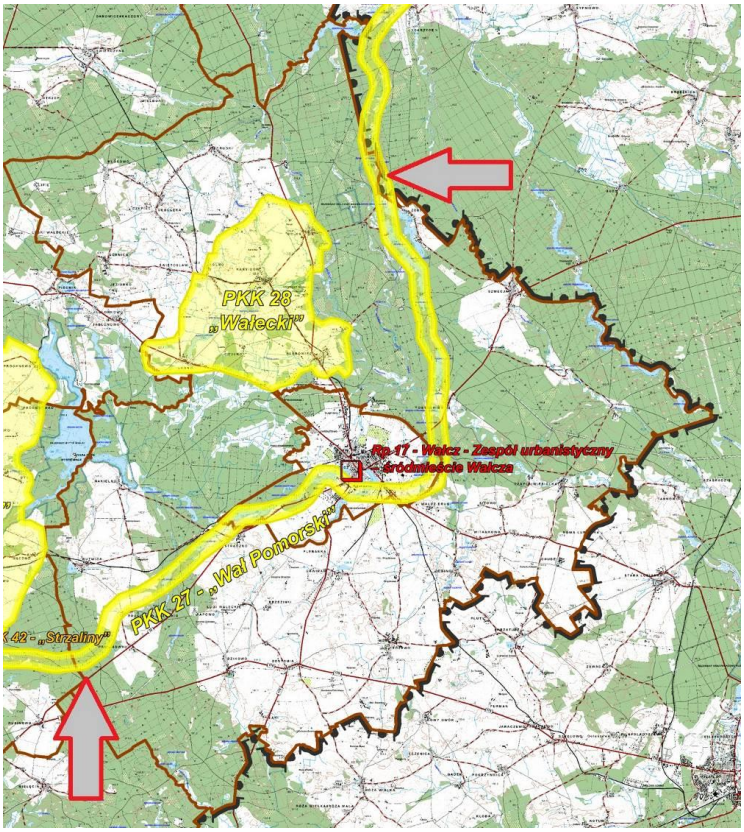
[11] *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa zachodniopomorskiego, Szczecin 2020.,* s. 136 - 139.

GMINA WAŁCZ ujęta została w OKK 27 i 28

<u>OKK 27 „Wał Pomorski"</u>

Obszar występowania poniemieckich fortyfikacji zw. „*Pommerstellung"* obecnie Wałem Pomorskim, rozciągających się pasmowo w granicach gminy Biały Bór, Szczecinek, Borne Sulinowo, wzdłuż rzeki Piławy, gminy i miasta Wałcz (przez Zdbiczno), gminy Tuczno (przez Strzaliny), do Człopy i dalej brzegiem Drawy do granicy z województwem wielkopolskim.

Walory kulturowe

Archeologia: na terenie OKK 27 są liczne przykłady obronnych osiedli słowiańskich w tym na terenie gm. Wałcz: ***Strączno*** – owalne grodzisko wyżynne położone u nasady półwyspu wrzynającego się od zachodu w jez. Raduń; ***Ostrowiec*** – grodzisko owalne typu nizinnego położone w zakolu rz. Dobrzycy; ***Karsibór*** – grodzisko pierścieniowate położone w zakolu rz. Świniarki; ***Lubno*** – grodzisko nizinne położone na północno-wschodnim brzegu jez. Lubno Duże ze świetnie zachowaną fosą i wałem; ***Wiesiółka*** – grodzisko wyżynne z dobrze zachowanymi wałami, położone nad rzeką Dobrzycą; *Wałcz* – grodzisko położone na wysokim zachodnim brzegu jez. Raduń, w miejscu przewężenia jeziora.

Na obszarze OKK 27 zachowały się pozostałości systemu fortyfikacji zbudowanych w latach 1932-1944, rozciągających się liniowo na obszarze o długości ok. 290 km, o przeciętnej szerokości 0,5 km, w tym 190 km na terenie woj. zachodnio-pomorskiego. Zespół fortyfikacji granicznych nazwanych przez Niemców „Pommernstellung" („Pozycja Pomorska") przebiega przez teren Pomorza na północno-wschodnim odcinku ówczesnej granicy niemiecko-polskiej. Zaprojektowano i wykonano ponad 100 typów obiektów żelbetowych różnego przeznaczenia. W większości były to obiekty zaprojektowane specjalnie dla tej linii. W obrębie pasa umocnień zinwentaryzowano 589 obiektów z l. 1932 – 1937 reprezentujących typ fortyfikacji polowej wzmocnionej stałej, w tym 19 schronów typu ciężkiego, 3 jazy na rzece Piławie, 6 wieżowych stanowisk obserwacyjnych i 555 schronów różnego przeznaczenia. Część umocnień połączono w grupy warowne skupiające od 2 do 8 obiektów, posiadających podziemną komunikację (w rejonach: Łączno-Dąbrowica, Nadarzyce, Wałcz, ***Prusinowo Wałeckie*** (***gm. Wałcz)***, Strzaliny) (…)

Po 1945 r. celowo niszczony, jednak nie udało się zupełnie wyburzyć potężnych żelbetowych konstrukcji i zachowane obiekty pozostają świadectwem sztuki fortyfikacyjnej XX wieku. Do najciekawszych należą zespoły potężnych, kilkukondygnacyjnych schronów podziemnych, połączonych wewnętrznymi korytarzami występujące w rejonie Wałcza (m.in. grupy warowne „Cegielnia" „Marianowo" i skansen bojowy I Armii Wojska Polskiego w Zdbicach) i Strzalin - gm. Tuczno („Góra Wisielcza") …

Walory krajobrazowo-przyrodnicze

Pozycje Wału Pomorskiego zlokalizowane są na terenach o znacznym zalesieniu oraz w sąsiedztwie rzek i zbiorników wodnych. Przebiegają przez Pojezierze Wałeckie o wysokich walorach krajobrazowych. Odcinek południowy znajduje się na terenie Drawieńskiego Parku Narodowego. W wielu schronach znajdują się stanowiska nietoperzy.

Zalecenia do ochrony i kształtowania krajobrazu obszaru OKK 27 „Wał Pomorski"

Ochrona krajobrazu

- zakaz niwelacji terenu (zapobieżenie niszczeniu zachowanych jeszcze fortyfikacji polowych i ziemnych umocnień w sąsiedztwie schronów),
- zakaz nasadzeń w sąsiedztwie schronów i w obrębie fortyfikacji polowych,
- zapewnienie ekspozycji historycznych założeń urbanistycznych i układów ruralistycznych występujących na obszarze,
- przeciwdziałanie „zaśmiecaniu" krajobrazu kulturowego nowymi lokalizacjami budowli substandardowych (tymczasowych pawilonów usługowych, baraków, budek kempingowych, agresywnych form reklamy) i urządzeniami technicznymi

(naziemne sieci inżynieryjne, wieże anten telekomunikacyjnych, wieże elektrowni wiatrowych).

Ochrona układów przestrzennych

- ochrona i rewaloryzacja kompozycji architektoniczno-przestrzennej historycznych układów miejskich i ruralistycznych poprzez regulacje w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zasad: utrzymania/uczytelnienia historycznego układu komunikacyjnego, ulic i placów, ich przekrojów, historycznych linii rozgraniczających i linii zabudowy, utrzymanie historycznych podziałów parcelacyjnych, zasad lokalizacji zabudowy w obrębie parceli, skali i architektury zabudowy.

Ochrona zabytkowych obiektów

Budowle Wału Pomorskiego zostały zinwentaryzowane i posiadają dokumentację wraz z ogólną oceną stanu zachowania i walorów zabytkowych oraz wytycznymi do ewentualnego udostępniania (dostępna w zbiorach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie). Wytypowano obiekty do objęcia ochroną prawną, łącznie 118 budowli, w tym 63 do zakwalifikowano do wpisu do rejestru, pozostałe powinny być chronione na mocy ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Dla wytypowanych obiektów a także dla całego obszaru „Wał Pomorski" należy ustanowić w planach zasady zagospodarowania pozwalające na utrzymanie jego walorów kulturowo-krajobrazowych, w tym:

- nakaz zachowania budowli militarnych z dopuszczeniem zagospodarowania na funkcje turystyczne (udostępnianie) oraz gospodarcze (np. magazynowe). Zważywszy na wartości historyczne i krajoznawcze najkorzystniejsze są działania związane z turystycznym udostępnianiem, czemu sprzyja rosnące zainteresowanie zabytkami inżynierii militarnej.
- ochrona reliktów osadnictwa pradziejowego z dopuszczeniem inwestycji na określonych warunkach.
- zachowanie układu topograficznego zabytków archeologicznych posiadających formę przestrzenną (grodzisk, cmentarzysk) i ich otoczenia, zapewnienie ich ekspozycji.

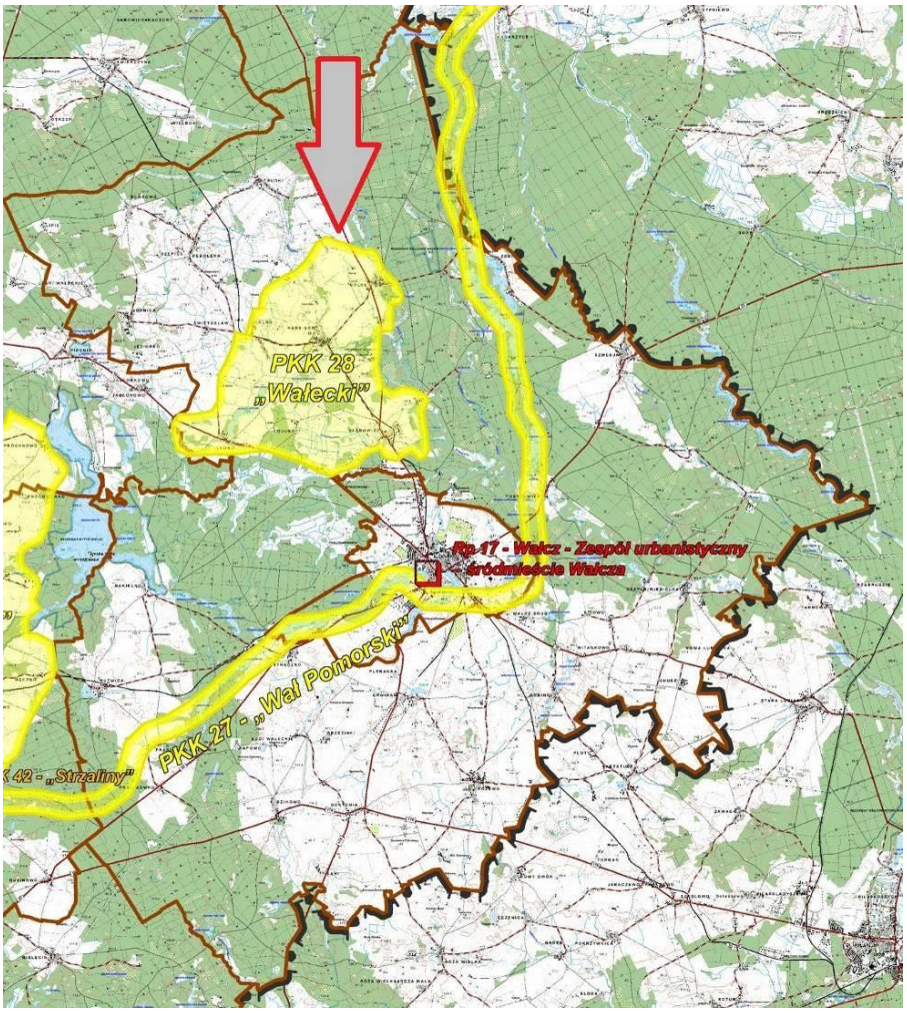
Potencjał turystyczny (istniejące trasy turystyczne, polecane trasy i punkty do turystycznego zagospodarowania)

Wał Pomorski należy do dobrze rozpoznanych zabytków militarnych i do stosunkowo dobrze zagospodarowanych i udostępnianych turystycznie. Z inicjatywy Stowarzyszenia Gmin Pojezierza Wałeckiego opracowano koncepcję zagospodarowania Wału Pomorskiego i jego turystycznego wykorzystania. Na terenie Pojezierza Wałeckiego funkcjonuje ok. 400 km oznakowanych szlaków turystycznych. Jednak dopiero w ostatnich latach powstają trasy ściśle związane z położeniem urządzeń Wału. Udostępniane są schrony Grupy Warownej "Cegielnia", w których zgromadzono militaria i prezentowane jest wyposażenie wnętrz. Przygotowany jest projekt budowy obiektów do obsługi ruchu turystycznego w sąsiedztwie. Odcinki najatrakcyjniejszej ekspozycji fortyfikacji to: jez. Bobięcińskie Wielkie - Biały Bór, jez. Bielsko - jez. Dołgie - jez. Wielimie - jez. Trzesiecko (Szczecinek), jez. Wilczkowo - jez. Ciemino -

jez. Pile (Borne Sulinowo), rz. Piława przez Nadarzyce - Wałcz - **Strączno** - **Prusinowo Wałeckie** - Strzaliny - Tuczno.

OKK 28 „Wałecki"

Obszar w płd.-wschodniej części woj. zachodniopomorskiego, w północnej części gminy Wałcz, wchodzi w skład Pojezierza Wałeckiego, otoczony od północy Borami Krajeńskimi.

Walory kulturowe

Archeologia: - ***Karsibór*** – grodzisko pierścieniowate położone w zakolu rz. Świniarki, *Lubno* – grodzisko nizinne położone na północno-wschodnim brzegu jez. Lubno Duże z świetnie zachowaną fosą i wałem.

Historia:

Wsie o metryce późnośredniowiecznej i XVI-wiecznej, położone na terenach należących do XIX-wieku do rodu Goltzów **(Golce, Kłębowiec, Lubno, Rudki)**. Obszar niszczony podczas wojen z krzyżakami (XV w.) i Szwedami (XVII w.). W 1772 roku, po I rozbiorze Polski, ziemia wałecka została włączona do państwa pruskiego.

Najstarszym zabytkiem architektury na tym obszarze jest kościół ryglowy p.w. św. Antoniego we wsi **Golce**, zbudowany w 1664 r.; wewnątrz XVIII-wieczne organy z drewnianymi piszczałkami. We wsi młyn wodny z 1933 r.

W **Karsiborze** znajduje się ryglowy kościół z 1819 r. oraz XIX-wieczny park krajobrazowy. W **Kłębowcu** zachowane ruiny barokowego (XVII/XVIII w) pałacu oraz park krajobrazowy; dawna rezydencja Goltzów, założona na wzorze francuskim.
W **Lubnie** pozostał XIX-wieczny park podworski i kościół.
Obszar o czytelnych, historycznych układach przestrzennych (owalnicowych – Lubno, ulicowych – Golce, Karsibór i wielodrożnych - Kłębowiec), z założeniami dworsko-folwarcznymi i zabudową zagrodową.

Walory krajobrazowo-przyrodnicze
Obszar o krajobrazie otwartym, pofałdowanym, o cechach wybitnie rolniczych, otoczony zwartymi kompleksami leśnymi, a od północy i wschodu doliną rzeki Dobrzyca. Na tym obszarze znajdują się Rezerwaty Przyrody: Glinki i Golcowe Bagno.

Elementy charakterystyczne
Wsie o historycznych układach przestrzennych, z ryglowymi kościołami, zespołami rezydencyjno-folwarcznymi oraz tradycyjną zabudową.

Zalecenia do ochrony i kształtowania krajobrazu obszaru „Wałecki":
Ochrona krajobrazu

- ochrona dziedzictwa kulturowego oraz utrzymanie i wyeksponowanie zachowanego zasobu zabytków i struktury krajobrazu kulturowego, w tym:
  - układu i reliktów osadnictwa prahistorycznego,
  - średniowiecznej i nowożytnej struktury osadniczej,
  - historycznych nawarstwień i przekształceń cywilizacyjno-kulturowych układów ruralistycznych
- ochrona obszarów o wysokich wartościach krajobrazowych, poprzez zachowanie istniejących cech fizjonomicznych i zharmonizowanie inwestycji z istniejącym krajobrazem naturalnym kulturowych;
- utrzymanie zabudowy w granicach historycznych układów przestrzennych (Golce, Karsibór, Lubno), z kontynuacją zasad lokalizacji zabudowy i zagospodarowania terenu, dopuszczalna rozbudowa na zasadzie kontynuacji historycznej kompozycji utrzymanie historycznie ukształtowanej sieci dróg wraz z obsadzeniami (uzupełniane nasadzeń z utrzymaniem składu gatunkowego) z zaleceniem urządzania historycznych tras krajobrazowo-widokowych,
- zahamowanie niekorzystnych procesów degradujących krajobraz, powstałych poprzez przekształcenia terenów rolnych, wycinanie zadrzewień przy-drożnych;
- przeciwdziałanie zaśmiecaniu krajobrazu kulturowego nowymi lokalizacjami budowli substandardowych (tymczasowych pawilonów, baraków, agresywnych form reklamy) i urządzeniami technicznymi (naziemne sieci inżynieryjne, wieże anten telekomunikacyjnych, wieże elektrowni wiatrowych).

Ochrona układów przestrzennych

- zachowanie i rewaloryzacja historycznych układów wiejskich poprzez regulacje w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zasad: utrzymania/

uczytelnienia historycznego układu komunikacyjnego, ulic ii placów, ich przekrojów, nawierzchni, historycznych linii rozgraniczających i linii zabudowy, utrzymanie historycznych podziałów parcelacyjnych, zasad lokalizacji zabudowy w obrębie działki, skali i architektury zabudowy, ze szczególnym uwzględnieniem zespołów ruralistycznych we wsiach;

- zachowanie zasadniczych proporcji wysokościowych kształtujących sylwetę układu (z dominantami), zachowanie osi kompozycyjnych i powiązań widokowych;
- kształtowanie współczesnych form zabudowy i zagospodarowania terenu z poszanowaniem tradycji i wykorzystaniem wzorców regionalnych;
- formę architektoniczną nowych budynków i zagospodarowanie ich otoczenia należy dostosować do historycznej kompozycji przestrzennej oraz architektonicznych form zabudowy występującej w obrębie miejscowości;
- zachowanie ekspozycji historycznych układów ruralistycznych i dominant przestrzennych.

Ochrona zabytkowych obiektów

- utrzymanie w dobrym stanie zabudowy o walorach zabytkowych (lokalnych i ponadlokalnych) – zgodnie z zapisami w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego
- kompleksowe remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków, a zwłaszcza ryglowych kościołów oraz pałacu w Kłębowcu;
- utrzymanie kompozycji architektonicznej, kolorystyki i tradycyjnych materiałów budowlanych zabytkowej zabudowy mieszkalnej, gospodarczej i in.,
- w zabudowie istniejącej, remontowanej i odtwarzanej winna obowiązywać adaptacja (w całości lub części) elewacji frontowych, widocznych z przestrzeni publicznej (drogi i place), przy zastosowaniu tradycyjnych materiałów budowlanych
- nowa zabudowa mieszkalna i gospodarcza winna być realizowana w typie „zabudowy regionalnej", w tym użyciem elementów o konstrukcji szkieletowej (ryglowej);
- porządkowanie i utrzymywanie historycznych nekropolii (przykościelnych oraz wiejskich), np. w formie lapidariów
- ochrona reliktów osadnictwa pradziejowego z dopuszczeniem inwestycji na określonych warunkach,
- zachowanie układu topograficznego zabytków archeologicznych posiadających formę przestrzenną (grodzisk, cmentarzysk) i ich otoczenia, zapewnienie ich ekspozycji.

Potencjał turystyczny (istniejące trasy turystyczne, polecane trasy i punkty do turystycznego zagospodarowania)

Obszar o umiarkowanych wartościach turystycznych, nadrzędną pozostaje funkcja rolnicza. Walory przyrodnicze reprezentuje Rezerwat Glinki o pow. 16 ha (buczyna i łęgi wiązowe), do zwiedzania w wyznaczonych ścieżkach.

Potencjalne wartości kulturowe z zachowanym dziedzictwem kulturowym, np. szlakiem ryglowych kościołów, własności Golców, czy zespołów rezydencyjno-folwarcznych.

- **WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI Województwa Zachodnio-pomorskiego na lata 2017-2020, zwany dalej „WPOnZ 2021-2024"**
  (przyjęty uchwałą nr XXIX/338/21, z dnia 28 października 2021 r. Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego)

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa Zachodnio-pomorskiego na lata 2021-2024 („WPONZ WZ") uwzględnia aktualną sytuację faktyczną i prawną, stanowiąc jednocześnie rozwinięcie polityki zapoczątkowanej Wojewódzkim Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Zachodnio-pomorskiego na lata 2008-2012 oraz kolejnych programów, na lata 2013-2017 i 2017-2020.

Przyjmuje się do realizacji trzy **cele perspektywiczne:**

I. UTRZYMANIE ZABYTKÓW, JAKO INTEGRALNEGO ELEMENTU KRAJOBRAZU KULTUROWEGO BUDUJĄCEGO ŁAD PRZESTRZENNY WOJEWÓDZTWA ZACHODNIO-POMORSKIEGO

II. ZWIĘKSZANIE ATRAKCYJNOŚCI ZABYTKÓW W PROCESIE AKTYWIZACJI SPOŁECZNEJ, GOSPODARCZEJ I TURYSTYCZNEJ WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO

III. WZMACNIANIE OTWARTEGO SPOŁECZEŃSTWA POPRZEZ WZROST I POPULARYZACJĘ WIEDZY O ZABYTKACH I DZIEDZICTWIE KULTUROWYM WOJEWODZTWA ZACHODNIO-POMORSKIEGO

Celom perspektywicznym przypisano **cele operacyjne** i **zadania.**

Dla osiągnięcia celów strategicznych **„WPONZ WZ"** kluczowe jest wypracowanie programu finansowania długofalowych działań ukierunkowanych na osiągnięcie określonego celu. W przypadku poprawy materialnego stanu zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego, konieczne jest zwiększanie lub utrzymanie co najmniej na dotychczasowym poziomie wysokości środków przeznaczanych na rzecz określonej grupy zabytków (np. dotacje na prace konserwatorskie i roboty budowlane) i uwzględnienie priorytetach RPO WZ celów WPONZ WZ.

Część zadań wprost powiązanych z merytoryczną działalnością Biura Dokumentacji Zabytków w Szczecinie, jako wyspecjalizowaną jednostką w dziedzinie ochrony zabytków będącą instytucją kultury województwa zachodniopomorskiego, została przypisana do realizacji BDZ. Pozostałe, po konsultacjach z Wydziałem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, przypisano odpowiednim wydziałom i instytucjom. Należy mieć na uwadze, iż wykonanie zadań przez wskazanego koordynatora i realizatorów wymaga zapewnienia środków finansowych w wysokości zapewniającej ich realizację.

Podmiotem programowania **„WPONZ WZ"** jest społeczność województwa, a sam WPONZ WZ przyjmowany uchwałą Sejmiku Samorządu Województwa staje się rodzajem zobowiązania instytucjonalno-społecznego w opisanej dziedzinie. Tym samym w realizację, często w sposób pośredni, będą zaangażowane prawie wszystkie instytucje związane z kulturą i ochroną zabytków, niektóre urzędy administracji rządowej i samorządowej wszystkich szczebli, fundacje, podmioty gospodarcze, uczelnie wyższe, instytucje oświaty, kultury, a także poszczególni obywatele. Biorąc jednak pod uwagę kompetencje i właściwości poszczególnych organów i podmiotów, samorząd województwa zachodniopomorskiego może mieć bezpośredni wpływ na realizację poszczególnych zadań jedynie przez instytucje własne, w tym zwłaszcza Urząd Marszałkowski i swoje instytucje kultury.
Działania innych podmiotów, w tym pozostałych jst. mogą być podejmowane z inspiracji samorządu województwa, w ramach autonomicznych decyzji tych podmiotów.

W **„WPONZ WZ"** określono ramy odpowiedzialności za poszczególne zadania, wskazując dla poszczególnych zadań koordynatorów i partnerów. Ze względu na przedstawione uwarunkowania, jako podmioty odpowiedzialne za realizację **„WPONZ WZ"** na tym poziomie, wskazano instytucje własne samorządu województwa i poszczególne wydziały Urzędu Marszałkowskiego.

3.4. POLITYKA W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY NAD ZABYTKAMI W DOKUMENTACH POWIATU WAŁECKIEGO (wybór)

- **Starostwo Powiatowe w Wałczu <u>nie opracowało Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami</u>, a co za tym idzie nie posiada skutecznego mechanizmu opieki nad dziedzictwem kulturowym**
  (jakim jest chociażby dofinasowanie remontów obiektów wpisanych do rejestru zabytków zgodnie z art. 77 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z lipca 2003 roku).

- **W Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Wałeckiego na lata 2011-2020**
  (z 24 kwietnia 2011 roku) poza zdawkowymi wzmiankami *w celach strategicznych „Oświaty i kultury"* – <u>brak szczegółowych zapisów</u>, które można byłoby potraktować jako wypełnienie funkcji opiekuńczych nad dziedzictwem kulturowym powiatu.

Na stronie www. Starostwa znajdują się informacje dotyczące, historii starostwa, regionu (w tym galeria fotograficzna kapliczek wałeckich); informacje o szlakach turystycznych.

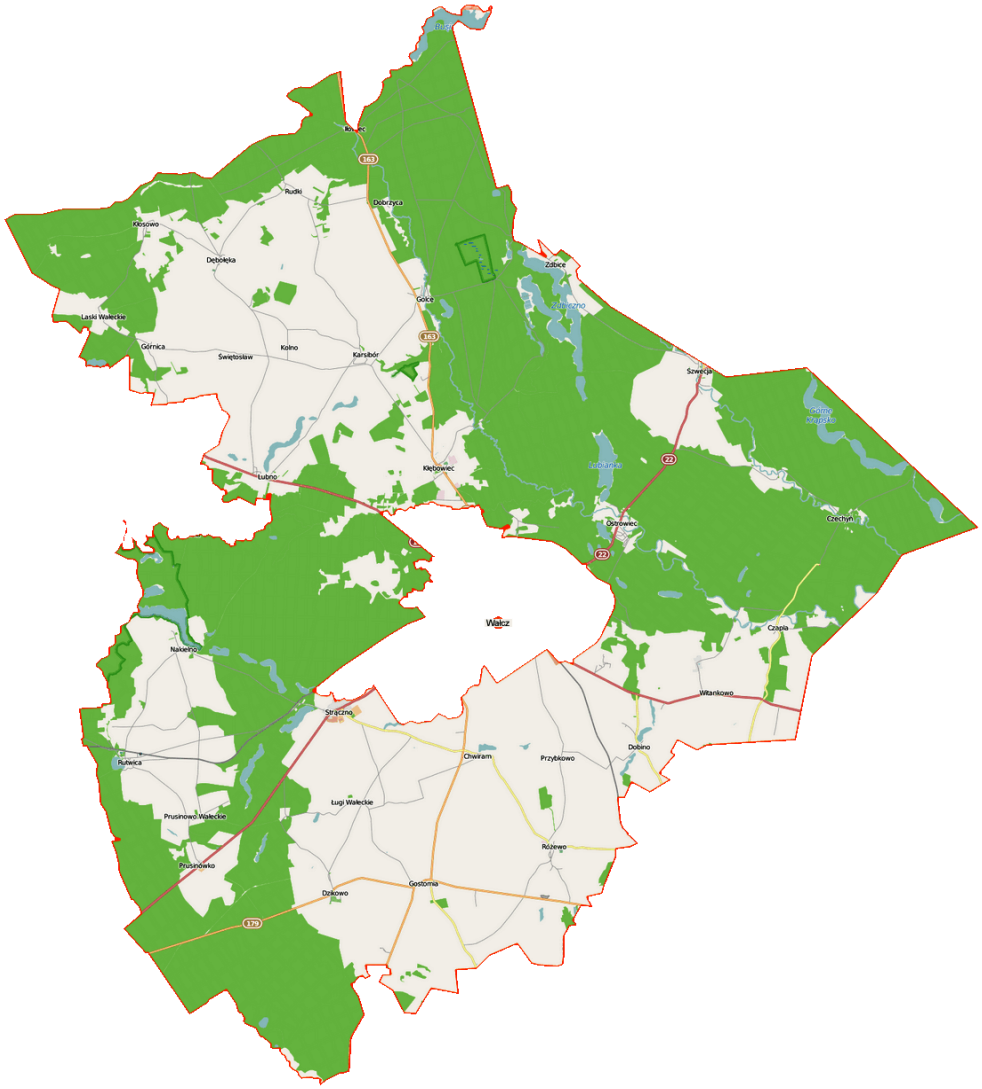
4. CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY WAŁCZ[12]

4.1. POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE

Gmina Wałcz jest największą gminą wiejską w województwie zachodnio-pomorskim (pow. 575,3 km kw.) i drugą co do wielkości w Polsce, położona na południowym krańcu województwa. Sąsiaduje z gminami zachodniopomorskimi: Czaplinek, Wierzchowo, Mirosławiec, Tuczno, Człopa i gminami Szydłowo i Jastrowie w woj. wielkopolskim.

W sensie geograficznym zlokalizowana jest na Pojezierzu Wałeckim i Równinie Wałeckiej; to gmina wybitnie rolnicza, o wysokiej lesistości, o wybitnych walorach krajoznawczych; z trzema dopływami Gwdy: Piławą, Dobrzycą, Piławką. Na obszarze gminy znajdują się 4 rezerwaty przyrody: Wielki Bytyń, Golcowe Bagno, Glinki i Rurzyca.

Przez gminę przebiegają ważne drogi krajowe i międzyregionalne: Szczecin – Bydgoszcz – Warszawa; Kostrzyn – Gorzów- Gdańsk; Kołobrzeg – Poznań – Wrocław.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Wa%C5%82cz

[12] N podstawie opracowania zawartego w GPOnZ Gminy Wałcz na lata 2016-2020

4.2. RYS HISTORYCZNY

Dziedzictwo archeologiczne

W latach 1982-1992 przeprowadzono badania powierzchniowe – Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP), obejmujące systematyczne poszukiwania śladów stanowisk archeologicznych na obszarze całego kraju.
Każde stanowisko stanowi zwarty, oddzielony od innych podobnych wycinek przestrzeni, w obrębie którego występują źródła archeologiczne wraz z otaczającym je kontekstem. Znaleziska nie posiadają wartości materialnej, stanowią zaś nieocenione źródło do badań i oceny prahistorii. Stąd też niezbędna jest ochrona potencjalnych reliktów osadniczych przed zniszczeniem.

Pierwsze ślady osadnictwa na terenie obecnej gminy Wałcz pochodzą z okresu neolitu (młodszej epoki kamiennej) tj. ok. 3500 - 1700 lat p.n.e. Liczniejsze materiały archeologiczne dotyczą z epoki brązu (1800 - 700 lat p.n.e.) oraz żelaza (do pocz. naszej ery). Znaleziska te świadczą o silnych wpływach sięgającej tutaj tzw. kultury łużyckiej.
Na terenie gm. Wałcz zarejestrowano 446 stanowisk archeologicznych od epoki kamienia do średniowiecza, w tym 5 wpisanych do rejestru zabytków i 441 w wojewódzkiej ewidencji zabytków.
Zachowały się liczne przykłady obronnych osiedli słowiańskich: ***Strączno*** – owalne grodzisko wyżynne położone u nasady półwyspu wrzynającego się od zachodu w jez. Raduń; ***Ostrowiec*** – grodzisko owalne typu nizinnego położone w zakolu rz. Dobrzycy; ***Karsibór*** – grodzisko pierścieniowate położone w zakolu rz. Świniarki; ***Lubno*** – grodzisko nizinne położone na północno-wschodnim brzegu jez. Lubno Duże ze świetnie zachowaną fosą i wałem; ***Wiesiółka*** – grodzisko wyżynne z dobrze zachowanymi wałami, położone nad rzeką Dobrzycą.

Pełną ochroną konserwatorską objęto:

- Wiesiółka - stanowisko 1 (osada) obręb Czapla
- Wiesiółka – stanowisko 3 (grodzisko)
- Karsibór – stanowisko 1 (grodzisko)
- Lubno – stanowisko 1 (grodzisko)
- Ostrowiec – stanowisko 1 (grodzisko) obręb Kołatnik

Dziedzictwo archeologiczne stanowi zasób w wojewódzkiej ewidencji zabytków i tym samym wchodzi w skład gminnej ewidencji zabytków.

Tło historyczne

Na potrzeby Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wałcz dzieje ziemi wałeckiej zostaną przybliżone w formie syntetycznego kalendarium:

- X – XI w. – ekspansja Mieszka I na tereny Pomorza i przyłączenie go do państwa Polan; umacnianie wpływów przez Bolesława Chrobrego;

- 1034 r. – po śmierci Mieszka II Pomorzanie opanowali ponownie te tereny, a swoją granicę oparli na Noteci.
- 1103-1109 – Bolesław Krzywousty ponownie wprowadza zwierzchnictwo nad Pomorzem;
- po śmierci Bolesława Krzywoustego nastąpiło rozbicie dzielnicowe i ogólne osłabienie polityczne kraju. Cała Krajna podporządkowana została władcy Wielkopolski, Mieszkowi III Staremu.
- o jego śmierci spadkobierców Mieszka III toczyły zaciekłe walki o poszczególne grody krajeńskie.
- 1235 r. Krajna Zachodnia pozostała pod berłem Władysława Odonica. Ostatecznie ok. 1253 r. przeszła pod panowanie Przemysła I, księcia wielkopolskiego.
- XIII w. – po sprowadzeniu na te tereny zakonów nastąpiła intensyfikacja osadnictwa.
- 4 ćwierć XIII w. Brandenburczycy zajęli okolice Świdwina i Drawska, docierając w pobliże ziemi wałeckiej.
- Po zamordowaniu w 1296 r. Przemysła II, Brandenburczycy zagrabili ziemie między Drawą a Gwdą, natychmiast przystępując do ich kolonizowania. Napływowa ludność z Europy, głównie z terenów niemieckich, zaczyna dominować nad tubylczą ludnością słowiańską.
- 1303 r. prawa miejskie otrzymał Wałcz; powstały liczne wsie.
- mimo licznych prób nie udało się Władysławowi Łokietkowi odzyskać Krainy Zachodniej.
- 1368 r. – Kazimierz Wielki przyłączył tę ziemię do Polski. Ziemie między Drawą i Gwdą aż do początku panowania króla Władysława Jagiełły pozostawał w luźnym związku z Polską.
- 1391 r. – nastąpiło ostateczne włączenie go do województwa poznańskiego, jako nowo utworzony powiat wałecki.

  Obecna gmina Wałcz położona jest na terenie tego historycznego powiatu wałeckiego. Powiat wałecki był najdalej na północ wysuniętą częścią Wielkopolski. Od zachodu i północy jego rubieże były granicami państwa polskiego. Na wschodzie rzeka Gwda oddzielała go od powiatu nakielskiego, należącego wówczas do województwa kaliskiego. Najprawdopodobniej powiat wałecki swe południowe granice opierał na linii od ujścia rzeki Dobrzycy do rzeki Gwdy przez Łubiankę, Pokrzywnicę, Kłodę do rzeczki Łomnicy; stąd w kierunku na Różę, Mielęcin, Miłogoszcz i Brzeźniak do rzeczki Płocicznej, lewego dopływu Drawy, która z biegiem czasu stała się północno-zachodnią granicą Wielkopolski, oddzielając ją od Brandenburgii (Nowej Marchii).
- własność królewska (królewszczyzny), zajmowały całą wschodnią część powiatu i w połowie XVI w. składały się z grodowego starostwa wałeckiego oraz części niegrodowego starostwa ujsko-pilskiego. Władca wyznaczał starostę (dożywotniego), sprawującego władzę w jego imieniu (także sądowniczą). Początkowo starostowie byli reprezentantami lokalnych rodów (Wedlów, Borków, Czarnkowskich). W kolejnych latach urząd przypadał przedstawicielom Wielkopolski i Pomorza.
- 1535 r. kiedy urząd starosty wałeckiego objął Łukasz Górka.

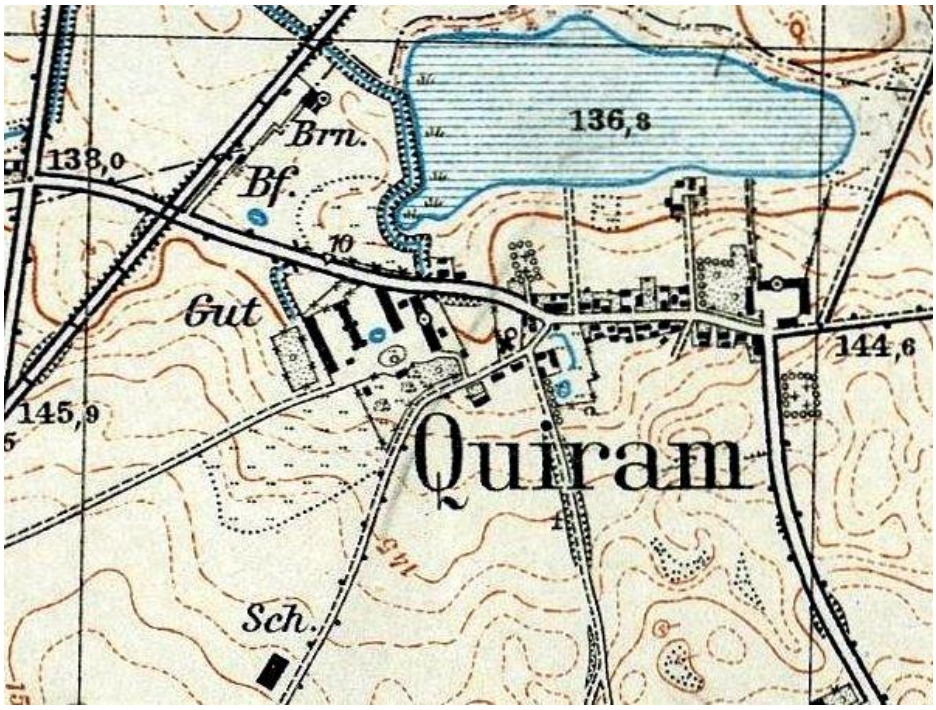
- 1554 r. dzięki staraniom Andrzeja Górki na mocy edyktu królewskiego starostwo wałeckie zostało podniesione do rangi **starostwa grodowego**. Utworzenie w Wałczu urzędu grodzkiego miało doniosłe znaczenie dla ziemi wałeckiej (służyło stabilizacji pogranicza) oraz dla samego miasta. Urząd grodzki pełnił dwie funkcje: administracyjną i sądowniczą.
- XVI/XVII w. – następuje okres tzw. wtórnej kolonizacji, podczas której powstało wiele wsi i osad. Szlachta miejscowa (Górkowie, Gostomscy) i starostowie zakładali nowe wsi, na korzystniejszych dla osadników warunkach; dotyczyło to m.in. tzw. wsi sołtysich. Osadnictwo sołtysie objęło obszary w okolicy Wałcza, królewszczyzny starostwa wałeckiego i ujsko-pilskiego.
- 1590 r. – założono wieś Szwecja; inne, jak Gostomia, Wiesiółka, Głowaczewo, istniejące już w XVI wieku; w XVII w. otrzymały przywileje wsi sołtysich.
- mimo tych usilnych prób zwiększenia liczby ludności w 2 połowie XVI w. powiat wałecki (trzeci co do wielkości w województwie poznańskim), charakteryzował się najmniejszą gęstość zaludnienia. Liczył: 9 parafii, 4 miasta oraz 45 wsi. Dominowały obszary leśne.
- w skład dóbr królewskich starostwa wałeckiego w końcu XVI w. (**z terenu obecnej gminy Wałcz**) wchodziły wsie: Różewo, Witankowo, Gostomia, Chwiram, Szwecja, Zdbice i osada młyńska Ostrowiec, oraz wieś królewska oddana w osobną dzierżawę: Wiesiółka. Z terenu starostwa ujsko-pilskiego wieś Czechyń.
- jednym z najznamienitszych rodów szlacheckich ziemi wałeckiej byli Golcowie (wywodzący się z okolic Choszczna), z wyróżniającym się zespołem majątków z siedzibą w Kłębowcu. Powiększyli majętności m.in. nabywając dobra pojoannickie w okolicach Karsibora.
- W XVI w. do Golców należały: wieś Golce, folwark Dobra, Kłębowiec, Karsibór, Rudnica.
- 1655-1658 – najazd szwedzki stanowił okres zniszczeń i stagnacji gospodarczej także na terenie ziemi wałeckiej. Wyludniły się wsie i miasta.
- 1700-1721 – Wojna Północna pogłębiła dotkliwe straty.
- 1707-1711 – w wyniku zarazy zmarło ok. 2000 mieszkańców
- W 1772 r. pierwszy rozbiór Polski (wkroczenie wojsk pruskich. Ziemia wałecka początkowo wchodziła w skład okręgu nadnoteckiego, później przyłączono ją do Prus Zachodnich. Powiększony i zreorganizowany powiat wałecki należał do Regencji Kwidzyńskiej. Na czele powiatu stanął - landrat. Dawne polskie majątki królewskie przejęło państwo pruskie i utworzono z nich tzw. amty.
- Miasta zostały oddane pod nadzór specjalnych radców podatkowych, wprowadzono sądownictwo z urzędowym językiem niemieckim.
- 1815 r. Kongres Wiedeński utrwalił panowanie pruskie. Do 1945 r. ziemia wałecka stanowiła część Rzeszy Niemieckiej.
- Pruskie reformy agrarne z pocz. XIX w. doprowadzają do kolejnych przeobrażeń wsi - rozbudowy majątków kosztem wielkości i liczby gospodarstw chłopskich.
- 1807 r. edykt znoszący w Prusach poddaństwo osobiste chłopów w dobrach szlacheckich.

- 1811 r. uwłaszczono wszystkich chłopów (od pełnych kmieci po zagrodników), którzy uzyskali prawo własności do zajmowanej ziemi za cenę oddania dworom od 1/3 do 1/2 uprawianej ziemi.
- 1816 r. pod naciskiem szlachty ograniczono prawo do uwłaszczenia tylko do gospodarstw sprzężajnych, tzn. posiadających zwierzęta pociągowe, co ograniczyło krąg ludności wiejskiej mogącej uzyskać prawo własności ziemi tylko do bogatszych chłopów.
- Uwłaszczony chłop za otrzymany areał oddawał panu 1/3 przyznanej ziemi. Zdarzały się przypadki nadużyć, że dziedzic zabierał połowę gruntu (np. w Karsiborze, Nakielnie). W Dobinie, wsi należącej do miasta Wałcza, na wzór wsi królewskich chłopi zatrzymywali całą ziemię, za wysokie odszkodowanie pieniężne (200 talarów). Utrzymano odrobek na rzecz dworu, z możliwością wykupu finansowego.
- w latach 1885-1889 wg danych źródłowych, ponad 80% gruntów uprawnych należało do junkierstwa. Najbardziej majętni posiadali po kilka tysięcy hektarów (np. Ludwik Lehr – 7500 ha, we wsiach Nakielno, Rutwica. Mączno, Nagórze).
- koniec XIX w. – na terenie powiatu wałeckiego istniało: 31 gorzelni, 20 krochmalni, 7 kaszarni, 8 mleczarni, 57 młynów, 34 rzeźnie, 36 cegielni i 18 tartaków. Działały trzy kuźnice o napędzie wodnym oraz dwa folusze do sukna.
- 1919 – porozumienia Traktatu wersalski nie przyznały powiatu wałeckiego Polsce. - 1922 r. z pozostałości byłych prowincji poznańskiej i Prus Zachodnich, które nie weszły w skład państwa polskiego, w ramach Rzeszy niemieckiej utworzono nową prowincję, **„Marchię Graniczną Poznań - Prusy Zachodnie”.**
- 1922-33 - w związku z kryzysem po zakończeniu I wojny światowej, aby zahamować odpływ ludności władze niemieckie przeprowadziły wielką akcję parcelacyjną. W powiecie wałeckim objęto tą akcją majątki w: Kolnie (56 ha), Rudkach-Dębołęce (3407 ha), Ługach (758 ha), Gostomii (58 ha).
- Dopiero po drugiej wojnie światowej w 1945 roku ziemia wałecka wróciła po 173 latach zaboru do Polski.
- do 1998 roku – gmina Wałcz znajdowała się w granicach województwa pilskiego
- od 1999 roku – w granicach województwa zachodniopomorskiego

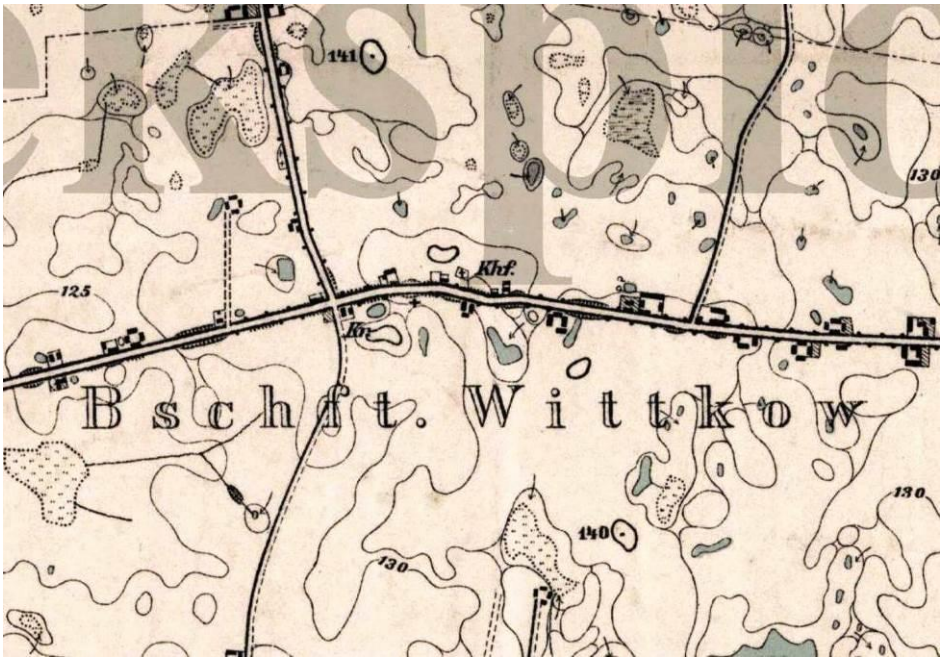
4.3. KOMPOZYCJE FUNKCJONALNO-RZESTRZENNE

Układy ruralistyczne

Układy przestrzenne występujące na terenie gminy Wałcz – charakteryzują się zróżnicowaniem chronologicznym, typem rozplanowania przestrzennego, wielkością.
Najstarszą i najcenniejszą kategorią w krajobrazie kulturowym są wsie o metryce średniowiecznej (XIII – XIV wiecznej) , stanowiące pierwotnie własność templariuszy, później joannitów: **Chwiram**, **Karsibór**, **Kłębowiec**, **Rudki**, **Witankowo**, **Lubno**. Rozplanowanie przestrzenne to najczęściej owalnice i ulicówki.

Chwiram - wieś ulicowo-placowa z majątkami *(Messtischblatt - 1937 r.)*

Witankowo – wieś ulicowa *(Messtischblatt - 1929 r.)*

Część z tych wsi w następnych stuleciach przechodziła na własność miejscowych rodów szlachecki (np. Wedlów z Tuczna, czy Golców z Kłębowca). W kolejnych stuleciach pierwotne układy ruralistyczne ulegały zatarciu, najczęściej w wyniku lokalizacji w ich obrębie zespołów rezydencyjno-folwarczno-parkowych. Dotyczy to m.in.: **Kłębowca**, **Witankowa**, **Dzikowa**, **Chwiramu**, **Karsiboru**.

Część wsi lokowana była w 2 połowie XVI wieku – na mocy przywileju starosty Hieronima Gostomskiego – np. **Szwecja** w 1590 roku.

Niektóre wsie stanowiły własność królewską jak np. **Szwecja**[13] i **Wiesiółka**; niektóre po opustoszeniu były ponownie lokowane jak np. Wiesiółka w 1568 roku.

Należy podkreślić, że żaden z historycznych układów ruralistycznych nie jest objęty ochrona prawną – wpisem do rejestru zabytków, nie został też ujęty w wojewódzkiej czy też gminnej ewidencji zabytków. Przynajmniej kilkanaście z nich posiada czytelne układy przestrzenne i stanowi (oprócz dziedzictwa archeologicznego) najstarsze zabytki w gminie, liczące po kilkaset lat.

Opracowanie kompleksowego studium kulturowo-krajobrazowego pozwoliłoby na wyznaczenie stref ochrony konserwatorskiej dla tych jednostek osadniczych.

Zabudowa chłopska

Na obszarze gminy zabudowa chłopska stanowi zespół zróżnicowany pod względem architektonicznym, typologicznym i materiałowym. Z uwagi na historyczne uwarunkowania (tereny graniczne od czasów średniowiecza) i wysoką lesistość, obecny obszar gminy Wałcz nie należał do najgęściej zaludnionych. Możemy przypuszczać (po nielicznie zachowanych reliktach np. w Nakielnie, Różewie, w tym świątyniach wiejskich), że do początku XIX wieku dominowała na tych terenach zabudowa drewniana, ryglowa.

Współcześnie większości historycznej chłopskiej zabudowy mieszkalnej stanowią obiekty murowane z cegły ceramicznej (XIX i XX wieczne), parterowe (często z poddaszami mieszkalnymi), pod dachami dwuspadowymi i naczółkowymi. Domy lokowano najczęściej na froncie siedlisk, kalenicowo do drogi. Zabudowa gospodarcza (inwentarska i stodoły) posadowione były w głębi parceli, wygradzając boki podwórzy i zamykając je od strony zapola.

Stopniowy zanik czy też ograniczenie budownictwa szkieletowego (ryglowego) nastąpiło z chwilą upowszechniania się materiału ceglanego, tj. ok. 100 lat temu.

Po II wojnie światowej proces ten został spotęgowany przez uwarunkowania polityczne, własnościowe lub emocjonalne (budownictwo ryglowe, tzw. pruski mur było synonimem obcego, niemieckiego dorobku kulturowego). Przez długie dziesięciolecia wartość kulturowa tradycyjnej (ryglowej) architektury wiejskiej na Ziemiach Zachodnich traktowana była marginalnie. W tym czasie zniszczeniu uległo wiele cennych obiektów etnograficznych.

Z czasem nieremontowane budynki ulegały znacznej i nieodwracalnej destrukcji, były przemurowywane lub wyburzane. W ostatnich latach widoczny jest naturalny proces podnoszenia standardu życia, w oparciu o dostępne oraz „modne" materiały budowlane i technologie, stąd liczne i dewaloryzujące remonty lub wyburzenia starej zabudowy oraz lokowanie nowych obiektów. Analizując formę architektoniczną, bryłę, kształt dachu oraz rytm kompozycji elewacji, można dostrzec w zmodernizowanych budynkach pierwotne konstrukcje ryglowe, które w wielu przypadkach zostały przemurowane lub pokryte styropianowymi docieplenami, tynkami, z nową stolarką.

Na terenie gminy Wałcz jest tylko jedna chałupa wpisana do rejestru zabytków:

dom w Nakielnie nr 5 z 1748 r., z unikatowym w skali województwa zachodniopomorskiego – narożnym podcieniem.

[13] Wieś została tak nazwana na cześć królestwa Szwecji, założona za panowania Zygmunta III Wazy

Nakielno – chałupa podcieniowa

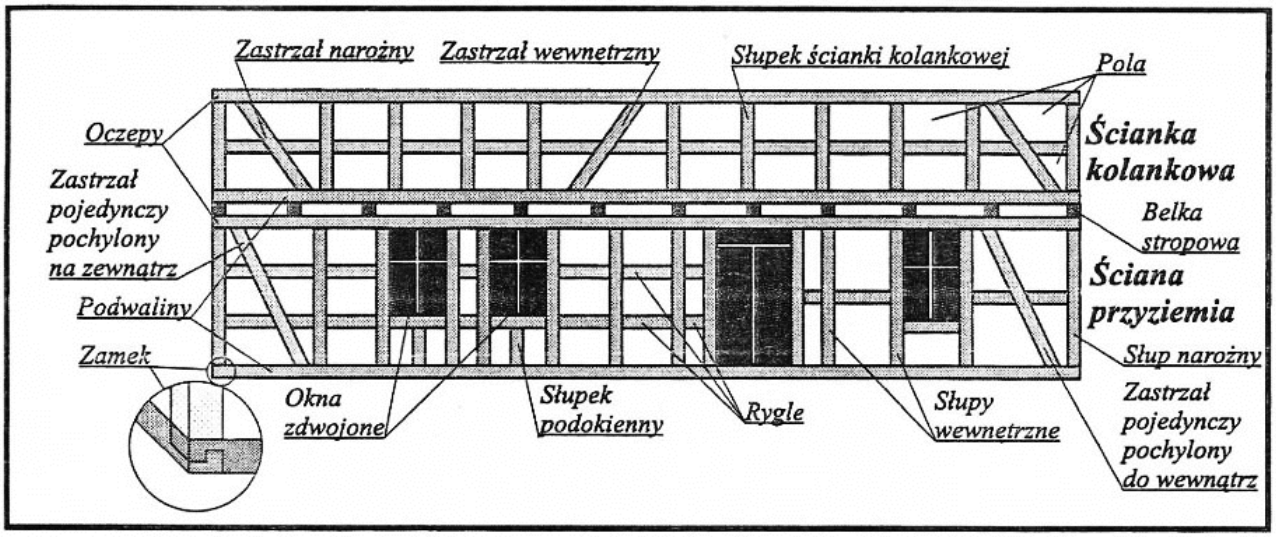
Architektura sakralna

Na terenie Gminy Wałcz znajduje się 21 historycznych kościołów (rzymskokatolickich); w tym 16 wpisanych do rejestru zabytków 1 w wojewódzkiej ewidencji zabytków (Gostomia), 2 zaproponowane przez wójta do gminnej ewidencji zabytków (Kolno i Zdbice).
Poza wszelka ewidencją konserwatorską pozostają dwie, historyczne świątynie w Chwiramie i Kłębowcu.
Kościół pełni - najczęściej - w obrębie układu ruralistycznego rolę dominanty architektonicznej (w tym wysokościowej) i kulturowej (funkcja sakralna). Współcześnie na terenie gminy historyczne świątynie można podzielić na dwie kategorie:

- **wzniesione w tradycyjnej technice ryglowej** – starsze, datowane na XVII – XVIII wiek;
- **murowane** – XIX –XX wieczne o cechach neoromańskich i neogotyckich, charakterystycznych dla czasu powstania.

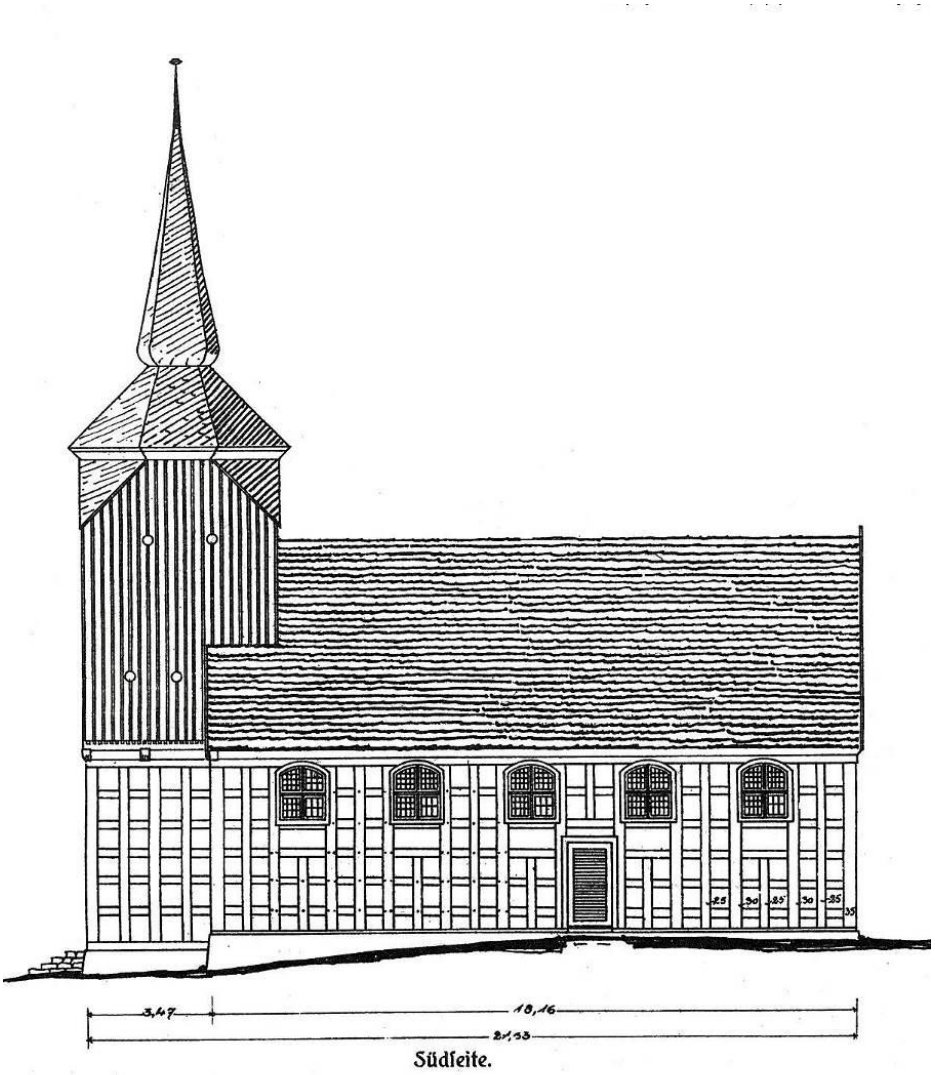
Szczególnie cenne są obiekty wzniesione w technice szkieletowej, będąca przykładem wpływów niemieckich (od średniowiecza) w budownictwie, choć sama technika ryglowa ma korzenie o wiele starsze, znana była np. w starożytnym Rzymie. W literaturze przedmiotu konstrukcja ta jest przemiennie nazywana: słupowo-ramową, słupowo-ryglową, ramową, ryglową, szachulcową, murem pruskim. Zabudowa szkieletowa (ryglowa) jest jednym z charakterystycznych elementów w architektonicznym krajobrazie wsi i miasteczek Pomorza.
Podstawę konstrukcyjną stanowi nośny szkielet drewniany, złożony z pionowych – w tym rytmicznie rozmieszczonych – słupów, osadzonych dołem w podwalinie, spiętych od góry oczepem, połączonych 1 lub 2 poziomami rygli (na jednej kondygnacji) oraz wzmocniony ukośnymi, przynarożnymi zastrzałami, łączącymi oczep-rygle-podwalinę. Połączenia ciesielskie łączono na gniazda, czopy, nakładki (w tym z zamkami) i kołkowane tzw. dyblami. Ściany ustawiano na fundamencie, pierwotnie z kamieni polnych pod narożnikami

budynku (sporadycznie pod całą podwaliną), następnie w formie podmurówki z kamienia łamanego lub kamienia i cegły.
Natura konstrukcji ścian ryglowych nie stawiała ograniczeń co do długości obiektu, z kolei wysokość ograniczona była wytrzymałością drewna i zastosowanych połączeń ciesielskich, zaś szerokość warunkowała konstrukcja i kąt nachylenia dachu.

Geneza budownictwa szkieletowego na Pomorzu wiąże się z oszczędnością drewna, które wymuszały zarówno względy ekonomiczne (wzrost wartości tego budulca), jak również zarządzenia administracyjne w państwie pruskim, które od połowy XVIII wieku określały zasady budowania, sposoby pozyskiwania budulca, przepisy przeciwpożarowe. Oprócz tego konstrukcja ryglowa, w stosunku do budownictwa drewnianego, miała wiele zalet: pozwalała na umieszczanie w ścianach większej liczby otworów (bez osłabienia ustroju budowlanego), bieżące naprawy zniszczonych części ścian (bez konieczności burzenia całej budowli). Dominującym materiałem wypełniającym pola międzyryglowe (tzw. fachy) był **szachulec**: między belkami umieszczono drewniane kołki, żerdzie (tzw. strychulce), owinięte słomianymi powrósłami, warkoczami (w tym maczanymi w glinie, tzw. brożyny) lub plecionym sznurem słomianym, wylepione z obu stron gliną zmieszaną ze słomą, sieczką, plewami lub wrzosem bądź igliwiem. Nazwa szachulec powszechnie przyjęła się na określenie różnych typów glinianego wypełnienia ścian ryglowych, a także stanowi synonim całości budownictwa szkieletowego; niektórzy wiążą tę nazwę z szachownicową formą ścian.
Ściany ryglowe wypełnione cegłą ceramiczną pojawiły się w nowo wznoszonych budynkach lub stanowiły nowe wypełnienie wcześniejszych ścian szachulcowych. Konstrukcja szkieletowa wypełniona czerwoną cegłą tworzyła tzw. pruski mur, co spowodowało zarówno pejoratywny stosunek do tego typu budynków, jak również ewidentnie wskazuje na kulturowo obcą formę, związaną z osadnictwem niemieckim.

Jednym z najcenniejszych i najstarszych kościołów jest wzniesiony w 1664 roku kościół p.w. Św. Antoniego Padewskiego w **Golcach**, z charakterystyczną lokalizacją na znacznym wyniesieniu terenu. To obiekt salowy, wieżowy, o charakterystycznej konstrukcji ścian bez przynarożnych zastrzałów; z częściowo zachowanym historycznym wyposażeniem. **Obiekt w trakcie prac remontowo-konserwatorskich.**

Golce – kościół – inwentaryzacja 1912 r.

Z podobnego okresu pochodzą ryglowe kościoły w Górnicy p.w. MB Królowej Polski z 1672 r. i Laskach Wałeckich p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej - 2 poł. XVII wieku, przebudowany (zrekonstruowany) na pocz. XXI wieku, a w ostatnim okresie przeprowadzono remont drewnianej wieży.

Poważnie przebudowany został kościół ryglowy p.w. św. Jana Nepomucena w Rutwicy, pochodzący z XVII/XVIII wieku.

Znacznie większa jest kategoria kościołów XIX i XX-wiecznych (wzniesionych przypuszczalnie na miejscu świątyń wcześniejszych). To obiekty murowane z cegły ceramicznej, lub kamienno-ceglane, o skromnym detalu. Wyjątek stanowi neoromański kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Zdbicach, o proporcjonalnej, harmonijnej bryle.

Wybitnym obiektem (nie wpisanym do rejestru zabytków!) jest modernistyczny kościół pw. Św. Józefa Oblubieńca w Kolnie. Obiekt o wysokich wartościach architektonicznych, kulturowych i zabytkowych.

Kolno – kościół pw. św. Józefa Oblubieńca – 1926 r.

Zespół zabytków sakralnych należy zaliczyć do niezwykle cennego wyróżnika gminy Wałcz.

Kapliczki

Na obszarze gminy Wałcz zachowały się licznie reprezentowane (ok. 30) murowane kapliczki obeliskowe (arkadowe lub wnękowe), związane z ludnością katolicką. Są to głównie kapliczki Krzyża Świętego, Matki Bożej. Licznie występują kapliczki świętych (np. św. Jan Nepomucen), stanowiące czytelne nawiązanie do wielkopolskiego kręgu kulturowego.

Kapliczki oraz krzyże (przydrożne i kościelne) stanowią autentyczny przejaw ludowej religijności polskiego krajobrazu, a na obszarze Pomorza Zachodniego były i są elementem budowania tożsamości narodowej i religijnej po 1945 roku, po niemal całkowitej wymianie ludności, w obliczu zmian geopolitycznych. Na terenach należących do 1945 roku do Niemiec kapliczek nie było w ogóle. W protestantyzmie nieuznającym kultu maryjnego, ani kultu świętych z tego typu obiektami (kapliczkami) praktycznie nie spotykamy się. Protestanci odrzucają te elementy wiary, które wg nich nie znajdują odzwierciedlenia w Piśmie Świętym.

W granicach obecnego województwa zachodniopomorskiego wyjątek stanowi część powiatu wałeckiego (związanego z obszarem historycznej Wielkopolski), na terenie którego spotyka się obiekty o metryce XIX-wiecznej, a nawet z końca XVIII wieku.

Te obiekty zwane małą architekturą sakralną stanowią o dziejach ziemi wałeckiej, są świadkami historii i zabytkami o szczególnym znaczeniu. Winny podlegać ochronie konserwatorskiej, z propozycją włączenia do gminnej ewidencji zabytków.

Dobino – kpl. MB Bolesnej (Pieta)

Cmentarze historyczne

Na terenie gminy Wałcz zachowało się 49 historycznych cmentarzy (z czego trzy nie są ujęte w ewidencji WEZ/GEZ), w tym 8 jest wpisanych do rejestru zabytków (Dobino, Głowaczewo, Kłębowiec, Ługi Wałeckie, Nakielno, Rutwica, Strączno, Wiesiółka). Z uwagi na uwarunkowania historyczne ziemia wałecka zamieszkiwana była zarówno przez ludność katolicką i protestancką, co znalazło odbicie w istnieniu cmentarzy wyznaniowych. W większości są to nekropolie pochodzące z połowy XIX wieku, wyjątek stanowi cmentarz przykościelny w Nakielnie założony jeszcze w XVI wieku.
Do GEZ/WEZ powinny zostać wpisane jeszcze 3 cmentarze historyczne w:
Czechynie (II), Ostrowcu (II), Prusinowie Wałeckim (II).
Należy pamiętać, że otoczenie kościołów w przeszłości stanowiły cmentarze przykościelne jak np. w Golcach czy Górnicy. Obecnie teren jest splantowany, najczęściej brak elementów sepulkralnych, ale to miejsce historycznych pochówków.

Zespoły rezydencyjno-parkowo-folwarczne

W przeszłości niemal we wszystkich dużych wsiach obecnej gminy Wałcz funkcjonowały rezydencyjno-parkowo-folwarczne lub zespoły folwarczne, o zróżnicowanej

skali i chronologii. O istnieniu folwarków wspominały źródła historyczne już od XVI czy XVII wieku.
Po 1945 roku, a zwłaszcza po zlikwidowaniu w 1991 roku Państwowych Gospodarstw Rolnych część z nich (mniejszych) ulegała stopniowej dewaloryzacji. Część zespołów pozostaje w rękach prywatnych, stan ich jest zdecydowanie lepszy np. w Chwiramie, Chudem.
Obecnie wojewódzką ewidencją zabytków objętych jest 35 zespołów folwarcznych (w różnych stanie zachowania), ale żaden nie został wpisany do rejestru zabytków.

Architektura rezydencjonalna

Z historycznych rezydencji szlacheckich na terenie gminy, wpisanych do rejestru zabytków jest 5 obiektów: **Chude**, **Chwiram**, **Dzikowo**, **Kłębowiec**, **Wiesiółka**.
W rejestrze pozostaje także nadal pałac w Lubnie, mimo że fizycznie już nie istnieje,
stanie ruiny znajduje się także pałac w Dzikowie, pilnych prac wymaga pochodzący z 2 połowy XIX w. obiekt w Sitowie Obiekty w Sitowie i Kolnie znajdują się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.
Należy podkreślić dbałość obecnych właścicieli obiektów rezydencyjnych w: Chudem, Chwiramie i Wiesiółce. Pełnią one funkcje tzw. biurowo-mieszkalne, będąc jednocześnie w pełni odrestaurowanymi zabytkami.
Dwór w Kolnie to niestety przykład zmiany funkcji na „blok wielorodzinny" ze wszystkimi tego konsekwencjami: dewaloryzacja elewacji (kolorystyka, stolarka) itp.

Szczególne znaczenie w krajobrazie kulturowym ziemi wałeckiej posiadają relikty barokowego zespołu w Kłębowcu – rodowej siedziby rodu Golców. Jest to własność samorządu gminy Wałcz. O pierwotnej siedzibie nie zachowały się żadne przekazy. Można jedynie przypuszczać, że średniowieczny zamek posiadał charakter obronny Początek budowy obecnego zespołu pałacowo-parkowego przypada na 1 poł. XVIII wieku.
Świetność rodu Golców przypadająca na XVI i XVII w. skończyła się wraz z nastaniem administracji pruskiej (po pierwszym rozbiorze Polski). Poszczególni członkowie rodu potracili starostwa otrzymane od Rzeczypospolitej, w zamian za jednorazowe odszkodowania. Ich własne majątki były zadłużone i dlatego w ostatnich dziesięcioleciach XVIII w. zaczęli je gwałtownie wyprzedawać. Dobra Golców przeszły w ręce pruskich urzędników, a sama rodzina przeniosła się w inny region.
Początek budowy barokowego zespołu pałacowego przypada najprawdopodobniej na przełom XVII w. i XVIII w. W 1735 r. nie był on jeszcze wykończony (wspomina o tym inwentarz Kłębowca zachowany w aktach grodzkich wałeckich). Barokowy zespół pałacowy składał się z korpusu głównego i bocznych oficyn, tworząc charakterystyczne założenie z usytuowaniem *entre cour et jardin* („między dziedzińcem i parkiem"). Obecnie pałac jest w stanie trwałej ruiny, a gmina Wałcz uzyskała dofinansowanie z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Zachodnio-pomorskiego (w 2015 roku) na wykonanie dokumentacji służącej zabezpieczeniu pozostałości tego wybitnego zabytku.
Dzieje rodu Golców to także wartość niematerialna ziemi wałeckiej – opisane w publikacji J. Leszczełowski, Golcowie Ziemi Wałeckiej.

Kłębowiec – pałac (ruina)

Zieleń komponowana

Zespołom folwarczno-rezydencyjnym niemalże zawsze towarzyszyły założenia parkowe, Ich wielkość, rodzaj kompozycji, ilość i rodzaj nasadzeń (w tym tzw. egzotów) uzależnione były od zamożności właścicieli majątków.

W gminie Wałcz są 22 parki dworskie, w tym 20 w rejestrze zabytków, a dwa - w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Dominują XIX-wieczne założenia o charakterze krajobrazowym, czytelne w przestrzeni, sporadycznie jak np. w Gostomii, Różewie czy Rudkach zdewaloryzowane, wymagające uczytelnienia.

Szczególnie cenny jest park w Lubnie o metryce XVIII-wiecznej, w Ługach Wałeckich z 1829 roku, w Nakielnie z 1 połowy XIX wieku, czy Wiesiółce.

Zabudowa folwarczna

Zabudowa mieszkalna

Ten typ zabudowań uległ najszybszej transformacji w ostatnim dziesięcioleciu. W WEZ/GEZ znajduje się 11 obiektów – głównie domów mieszkalnych robotników folwarcznych z końca XIX wieku i pocz. XX wieku. Jedynie oficyna w Chwiramie zachowała wartości waloryzujące krajobraz kulturowy. W pozostałych obiektach w Dzikowie i Lubnie nasila się dewaloryzacja, docieplenia elewacji z różnicowaniem kolorystyki, dla podkreślenia odrębnej własności właścicielskiej.

Zabudowa gospodarcza

Reprezentowana jest przez 14 obiektów będących w WEZ/GEZ (w tym obecnie fizycznie nie istnieją: spichlerz w Różewie i chlewnia w Dzikowie): magazyny zbożowe, stanie, krochmalnie, gorzelnie, kuźnie, stodoły, spichrze, chlewnie.

Wszystkie obiekty pofolwarczne wzniesiono w okresie od 3 ćwierci XX po lata 20 XX wieku, z cegły ceramicznej lub cegły i kamienia (sporadycznie z cegły silikatowej). Stan zachowania tych obiektów jest zróżnicowany. Większość zespołów folwarcznych uległa poważniej degradacji; liczne obiekty wyburzono w związku ze zmiana profilu produkcji rolnej. Jedynie folwarki w Chwiramie i Chudem charakteryzują się zachowanym układem, struktura i wysokimi wartościami historyczno-zabytkowymi.

Chwiram – podwórze folwarczne

Przemysł, technika

Na terenie gminy Wałcz ta kategoria zabytków reprezentowana jest nader skromnie (poza zespołami folwarcznymi). Jest to zaledwie 7 obiektów w WEZ/GEZ i jeden w rejestrze zabytków.

Zachowały się trzy młyny wodne: w Kłębowcu (1926-28); Golcach (l. 10. XX w.); Czapli Młynie (1936 r.) oraz gorzelnie w: Dobinie (l. 20 XX w.; ob. bud. mieszkalny), Gostomii (l. 10. XX w., ob. bud. mieszkalny) i Szwecji (XIX/XX wiek).

Najcenniejszy zabytek w tej kategorii to kuźnia/lemieszarnia w Wiesiółce (z 1 poł. XIX wieku), która nie istniej (zostały ślady przypór na kanale). Aktualnie trwa procedura skreślenia z rejestru zabytków.

Obiektami waloryzującymi krajobraz kulturowy gminy Wałcz są niewątpliwie obiekty kolejowe (dworce i stacje z końca XIX wieku, rozbudowy modernistyczne oraz wiadukt w Rutwicy) - np. w Dobinie, Rutwicy.

Czapla - młyn wodny (elektrownia)

Dobino – dworzec kolejowy

Obiekty użyteczności publicznej

Czytelnymi elementami w krajobrazie kulturowym gminy Wałcz są niewątpliwie historyczne budynki szkolne. XX-wieczne, murowane z cegły ceramicznej (Rutwica, Górnica, Karsibór, Dobino, Rudki); większość z nich pełni obecnie funkcje mieszkalne; tylko jeden budynek w Szwecji to nadal szkoła.
Historyczne świetlice wiejskie np.: Rudki, Dzikowo, Lubno –o. biblioteka; obiekty XX-wieczne, murowane z cegły ceramicznej.

4.5. ZAGROŻENIA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

Główne **zagrożenia krajobrazu kulturowego wiejskiego** na terenie Gminy Wałcz są związane z następującymi czynnikami zaistniałymi po 1945 roku:

- znacznymi ubytkami zabudowy w obrębie pierwotnych układów ruralistycznych; liczne nowe nawarstwienia (np. Karsibór, Chwiram – osiedla bloków mieszkalnych);
- osady o charakterze zamierającym (dawne małe folwarki) - np.: Czepiec, Sitowo, Omulno, Plebanka;
- dekompozycją i degradacją zespołów rezydencjonalno – parkowych:
  - pałace: unicestwienie obiektu rejestrowego – w Lubnie!
  - postępująca ruina pałacu w Dzikowie; Kłębowcu,
  - dewaloryzacja pałacu w Kolnie (ob. to wielorodzinny blok mieszkalny)
  - częściowo zatarte granice parków, z nowymi elementami kubaturowymi; brak bieżących prac pielęgnacyjnych; ubytki cennego drzewostanu.
- dekompozycją i wyburzeniami w obrębie zespołów folwarcznych:
  - degradacja i destrukcja najmniejszych zespołów folwarcznych (obecnie to osady o charakterze zamierającym: Czepiec, Omulno, Plebanka, Ługi Wałeckie)
  - przekomponowano układy podwórzy (w tym nowe nawarstwienia wielkokubaturowe związane z funkcjonowaniem PGR-ów),
  - znaczne ubytki w zabudowie gospodarczej – szczególnie po 1991 r. (po likwidacji PGR-ów) np. Kłosowo, Prusinowo
  - zmiana funkcji niektórych obiektów folwarcznych, a znaczna część jest nieużytkowana; wyburzenia obiektów przemysłu rolno-spożywczego (np. gorzelni)
  - zróżnicowany stan zachowania kolonii mieszkalnych; pierwotnie typologicznie jednorodne budynki zostały zdewaloryzowane przez liczne przymurówki w obrębie elewacji, wymianę stolarki i pokrycia dachowego;
- pojedynczych ubytków zagród w obrębie wsi chłopskich i kolonii (dotyczy to wszystkich jednostek osadniczych na terenie gminy Wałcz)
- znacznych ubytków obiektów gospodarczych – głównie stodół, zastępowanie tradycyjnych elementów tzw. małej architektury wyrobami prefabrykowanymi (np. betonowe ogrodzenia)
- stanu zachowania tradycyjnej zabudowy mieszkalnej (w tym reliktów szachulcowych), która ulega naturalnej dekapitalizacji oraz poddawana jest

niekontrolowanym (żywiołowym) przekształceniom elewacji (np. wymiana stolarki, nowe tynki, docieplenia zewnętrzne), wymiany pokrycia oraz rozbudowy

- zaniedbaniami części cmentarzy historycznych ze zniszczonymi lub usuniętymi nagrobkami i ubytkami w drzewostanie (niektóre nekropolie są słabo czytelne w terenie, zwłaszcza śródleśne);
- bogate dziedzictwo kulturowe na terenie gminy Wałcz winno znaleźć pełne odzwierciedlenie w gminnej ewidencji zabytków.

5. OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY WAŁCZ USTANOWIENIA PRAWNE

5.1. REJESTR ZABYTKÓW

Jak wyżej wspomniano (rozdz. 2) formy ochrony krajobrazu kulturowego i zabytków reguluje art. 7 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (wraz z późn. zmianami). Rejestr nie jest zbiorem zamkniętym. Wpisy dokonywane są na wniosek właściciela lub z urzędu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Skreślenie z rejestru zabytków leży w kompetencji MKDNiS.
W odniesieniu do obiektów wpisanych do rejestru zabytków wykonywanie wszelkich prac budowlanych (remontowanie, modernizacja, nadbudowa, rozbudowa, wymiana stolarki i pokrycia dachowego, prace ziemne, ogradzanie, podział działki, wycinka drzew i zmiana sposobu użytkowania) wymaga wydania decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, uzgodnionej z organem właściwym d/s ochrony zabytków, wydania decyzji o zezwoleniu na budowę po uzyskaniu zaleceń konserwatorskich tego organu i uzyskaniu przez wykonawcę pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie prac konserwatorskich, robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Na obszarze gminy Wałcz uwzględniono **446 stanowisk archeologicznych** zaewidencjonowanych aktualnie w dokumentacji konserwatorskiej – Archeologicznym Zdjęciu Polski (AZP). Ewidencja AZP tworzona była od kilkudziesięciu lat, dlatego też nazwy miejscowości dla poszczególnych stanowisk, pod którymi występują one w ewidencji nie zawsze muszą pokrywać się z obecnymi granicami obrębów geodezyjnych.

W większości są to tzw. stanowiska wziemne, które na powierzchni mogą być mało czytelne, a dla laika zgoła nierozpoznawalne. Działania inwestycyjne na terenie tych stanowisk są często trudne do uniknięcia i pomimo dążności służb konserwatorskich do zachowania stanowisk archeologicznych w stanie nienaruszonym, dopuszcza się tam prowadzenie robót ziemnych. Zachowany musi być jednak warunek wykonania pełnej i fachowej dokumentacji naukowej odkrywanych obiektów oraz eksploracji zabytków ruchomych.

Na terenie gminy wiejskiej Wałcz zaewidencjonowano także 7 stanowisk archeologicznych czytelnych na powierzchni, tzn. posiadających własna formę terenową. Są to: cztery grodziska w miejscowościach: Czapla (zaewidencjonowane jako Wiesiółka), Karsibór, Kołatnik (zaewidencjonowane jako Ostrowiec) i Lubno, domniemany gródek wczesnośredniowieczny w Rudkach oraz kurhany w Kłębowcu i Lubnie. Stanowiska te zaliczono do strefy W.I. pełnej ochrony konserwatorskiej, wykluczającej wszelką działalność inwestycyjną (stanowiska posiadające własną formę terenowa, jak np.: grodziska, cmentarzyska kurhanowe lub/i wpisane do rejestru zabytków).

Spośród 446 stanowisk archeologicznych znajdujących się w ewidencji konserwatorskiej *Archeologiczne Zdjęcie Polski* na terenie gminy wiejskiej Wałcz pięć jest **wpisanych do rejestru zabytków:**

1. (Obr. Czapla) Wiesiółka, stan. 1 (AZP 34-25/3) – osada z okresu lateńskiego i halsztackiego oraz osada z wczesnego średniowiecza, wpisane do rejestru zabytków pod nr 797, decyzją nr: KL.IV.670/13/70, z dn.: 16.03.1970 r.
2. (Obr. Czapla) Wiesiółka, stan. 3 (AZP 34-25/56) – grodzisko wczesno-średniowieczne wpisane do rejestru zabytków pod nr 722, decyzją nr: Kl.IV.Oa/1/69, z dn.: 28.06.1969r.
3. Karsibór, stan. 2 (AZP 32-23/18) – grodzisko wczesnośredniowieczne wpisane do rejestru zabytków pod nr 742, decyzją nr: 5385/Dec-26/92, z dn.: 20.12.1992r.
4. Lubno, stan. 1 (AZP 33-22/1) – grodzisko wczesnośredniowieczne wpisane do rejestru zabytków pod nr 790, decyzją nr: Kl.IV.670/6/70, z dn.16.03.1970 r
5. (Obr. Kołatnik) Ostrowiec, stan. 1 (AZP 33-24/7) – grodzisko nizinne z wczesnego średniowiecza i średniowiecza, wpisane do rejestru zabytków pod nr 791, decyzją nr: Kl.IV.670/7/70, z dn.: 16.03.1970 r.

Granicami strefy W II objęto przede wszystkim stanowiska, których stan zachowania oraz wartość naukowa rokują dalsze pozytywne wyniki (jest to 27 stanowisk – dużych osad, w tym jedno stanowisko wpisane do rejestru zabytków), zaś strefą W III pozostałe. W wielu przypadkach jedną strefą ochronną objęto położone blisko siebie osady, punkty osadnicze i ślady osadnicze, traktując je jako jeden kompleks osadniczy.

Podkreślić należy, ze ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest zbiorem zamkniętym – nadchodzące lata mogą przynieść nowe odkrycia lub negatywna weryfikację obecnie zaewidencjonowanych stanowisk. W niniejszym studium oparto się na stanie wiedzy z października 2015 r.

ZABYTKI NIERUCHOME - wpisane do rejestru zabytków

W rejestrze zabytków nieruchomych wpisanych jest **53 obiektów i obszarów** z terenu gminy Wałcz (na dn. 22 października 2021 r.). Są to zarówno obiekty i obszary samodzielne (np. parki podworskie, kościoły), jak również obiekty występujące w obrębie zespołów wpisanych do rejestru (np. dwory/pałace i parki w założeniach rezydencjonalnych).

W 2018 roku do rejestru zabytków wpisano kościół p.w. św. Jana Chrzciciela w Gostomii.

Rejestr nie jest zbiorem zamkniętym. Wpisy dokonywane są na wniosek właściciela lub z urzędu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Wykaz zabytków nieruchomych - Załącznik nr 1
http://wkz.bip.alfatv.pl/unzip/11.dhtml

ZABYTKI RUCHOME

Rejestr zabytków ruchomych z terenu Gminy Wałcz jest dostępny w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Szczecinie. W większości są to elementy wyposażenia kościołów (ołtarze, chrzcielnice, kropielnice, świeczniki, ławki, empory, stropy, prospekty organowe).

Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, ale na wniosek właściciela tego zabytku. WKZ może wpisać z urzędu zabytek ruchomy do rejestru, jeśli istnieje uzasadniona obawa zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywozu za granicę.

5.2. WOJEWÓDZKA EWIDENCJA ZABYTKÓW

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2010 roku, w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem – Wojewódzki Konserwator Zabytków w Szczecinie opracował „wykaz zabytków nieruchomych z terenu gminy Wałcz ujętych w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków", które przekazał Wójtowi Gminy. Znalazło się w nim 118 obiektów i obszarów.
Po weryfikacji WEZ w 2015 roku dokonano analizy stanu zachowania z wyłączeniem obiektów nieistniejących i zdewaloryzowanych oraz wpisem nowych obiektów (głównie kościoły i kapliczki). Obecnie (stan na 25.10.2021 r.) Wojewódzka Ewidencja Zabytków gminy Wałcz liczy **133 obiekt i obszary**.
W wojewódzkiej ewidencji zabytków znajduje się **446 zabytków archeologicznych** (patrz wyżej).

Zabytki nieruchome w wojewódzkiej ewidencji zabytków - Załącznik nr 2

Stanowiska archeologiczne w wojewódzkiej ewidencji zabytków - Załącznik nr 3

5.3. INNE

Na obszarze gminy Wałcz nie występują obiekty (obszary):
- wpisane na listę Pomników Historii Prezydenta Rzeczpospolitej
- objęte ochroną konserwatorską jako Park Kulturowy

6. POLITYKA W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY NAD ZABYTKAMI W ŚWIETLE DZIAŁAŃ GMINY WAŁCZ (wybór dokumentów)

6.1. STRATEGIA ROZWOJU GMINY WAŁCZ na lata 2016-2027

(Uchwała nr XXIV/214/2016 Rady Gminy Wałcz z dnia 29.09.2016 r.)

„Cele określone w Strategii Rozwoju Gminy Wałcz na lata 2016-2025 ukazują pełne spojrzenie na problemy gminy. Cele wynikają z przyjętej wizji i zdefiniowanej misji Gminy Wałcz. W celu urzeczywistnienia celów strategicznych zostały nakreślone cele operacyjne. Należy je traktować jako ogólne ramy koncentracji aktywności programowej, finansowej i organizacyjnej dla całego obszaru na najbliższe lata 2016-2025.

Działania objęte Strategią pozwalają na kompleksowe ujęcie zrównoważonego rozwoju gminy w dziedzinie infrastruktury technicznej i społecznej, gospodarki oraz środowiska przyrodniczego"[14].

Wśród celów strategicznych wskazano m.in. dziedzictwo kulturowe, dziedzictwo i rekreacja oparta o rozwój, rozbudowę i modernizację (Cel 4.).

Cel Strategiczny 4 będzie realizowany poprzez m.in.:

1. Poprawę stanu i sposobu użytkowania zabytków dziedzictwa kulturowego (obiekty sakralne, zabytkowe parki, ruiny pałaców, folwarków).
2. Rewitalizację ruiny pałacu w Kłębowcu i nadaniu im nowych funkcji społecznych i kulturalnych.
3. Współpracę z innymi jednostkami samorządu terytorialnego oraz z innymi podmiotami w celu promowania obiektów zabytkowych.
4. Inicjowanie i wspieranie działań rozbudzających świadomość i wrażliwość w zakresie dziedzictwa kulturowego (np. Dni Dziedzictwa, współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków).
5. Rozwój infrastruktury kultury na obszarze Gminy Wałcz poprzez remonty i modernizacje, a także budowę nowych obiektów – świetlice wiejskie (Dobino, Lubno, Strączno, Gostomia, Dzikowo, Różewo, Ostrowiec, Dębołęka, Zdbice, Witankowo), miejsca publiczne do powszechnego użytku.
6. Zagospodarowanie terenów w Kłębowcu – budowa kompleksu sportowego z zapleczem.

Cel strategiczny 6 – rewitalizacja terenów kryzysowych:

1. Opracowanie Lokalnego Programu Rewitalizacji
2. Rewitalizacja ruiny pałacu w Kłębowcu i nadanie im nowym funkcji społecznych i kulturalnych.

Monitoring Strategii polega na systematycznej ocenie realizowanych zadań oraz modyfikacji kierunków działania w przypadku zmiany sytuacji społecznej, nowych norm i procedur lub zmian legislacyjnych.

[14] Strategia Rozwoju Gmin Wałcz, s. 31.

6.2. GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WAŁCZ na lata 2016-2020

(Uchwała NR XVI/88/2015 Rady Gminy Wałcz z dnia 29 grudnia 2015 r.[15])

Gmina Wałcz wypełniła ustawowy obowiązek uchwalając Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2016-2020. Wykonanie uchwały powierzono Wójtowi Gminy Wałcz.
Sporządzono **sprawozdania** z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami lata 2016-2020:

- za lata 2016-2017, przyjęte Uchwałą Rady Gminy Wałcz Nr L/320/2018 z dnia 27.09.2018 r.
- za lata 2018-2019 (z aneksem za 2020 r.)

Sprawozdania zawierają informacje dotyczące podstaw prawnych GPOnZ, wykaz zabytków rejestrowych, WEZ, GEZ.

W latach 2016-2020 uchwalono trzy uchwały dotyczące prawa miejscowego, w których podjęto zapisy dotyczące ochrony zabytków:
Uchwała nr XIX/107/2016 Rady Gminy Wałcz z dnia 31 marca 2016 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie miejscowości Górnica, Świętosław, Lubno, gmina Wałcz:
§ 8. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: w granicach obszaru objętego planem występują stanowiska archeologiczne i teren objęty ochroną konserwatorską oznaczone na rysunku planu; wszelka działalność inwestycyjna realizowana zgodnie z przepisami odrębnymi.
Uchwała nr XXXIV/208/2017 Rady Gminy Wałcz z dnia 27 kwietnia 2017 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów plaży i przystani w Nakielnie:
§ 3. W celu ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek prowadzenia interwencyjnych badań archeologicznych w przypadku podejmowania prac ziemnych, których zakres określi pozwolenie Zachodnio-pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz spełnienia warunków zawartych w przepisach o ochronie zabytków.
Uchwała nr XLVIII/309/2018 Rady Gminy Wałcz z dnia 28 czerwca 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego we wschodniej części wsi Szwecja.

W ramach celu perspektywicznego *„Utrzymanie i wyeksponowanie zachowanych zasobów i struktury krajobrazu kulturowego”* zrealizowano:

1. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków.
2. Sporządzanie miejscowych planów zagospodarowania w zgodzie z ochroną zabytków.
3. Monitoring stanu zachowania zabytków w zasobach gminnych.
4. Utrzymanie i doskonalenie poziomu wiedzy o zasadach, formach, metodach opieki na zabytkami i ochrony zabytków - szkolenia dla pracowników, dostęp do literatury.

Dofinansowano z budżetu Gminy Wałcz prace remontowo-konserwatorskich (wyłącznie przy zabytkach sakralnych) w l. 2016-2020 dla 13 obiektów. Były to dofinansowania prac

[15] DZ.U. WZ z 2016 r. poz. 738

remontowych oraz dokumentacji projektowych i wahały się między 4,9 tys. zł a 100 tys. zł; łącznie **369 100 zł.**

W ramach celu perspektywicznego *„Funkcjonowanie dziedzictwa kulturowego w procesach aktywizacji społecznej i ekonomicznej”* zrealizowano:

1. W „Strategii Rozwoju Gminy Wałcz na lata 2016-2025" określono cel strategiczny nr 4 *Dziedzictwo kulturowe, turystyka i rekreacja oparta o rozwój, rozbudowę i modernizację*. W ramach tego celu zaproponowano następujące zadania:
2. Poprawa stanu i sposobu użytkowania zabytków dziedzictwa kulturowego (obiekty sakralne, zabytkowe parki, ruiny pałaców, folwarków).
3. Rewitalizacja ruiny pałacu w Kłębowcu i nadaniu im nowych funkcji społecznych i kulturalnych.
4. Współpraca z innymi jednostkami samorządu terytorialnego oraz z innymi podmiotami w celu promowania obiektów zabytkowych.
5. Inicjowanie i wspieranie działań rozbudzających świadomość i wrażliwość w zakresie dziedzictwa kulturowego (np. Dni Dziedzictwa, współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków).
6. Coroczne dofinansowywanie prac przy zabytkach.

W ramach celu perspektywicznego *„Powstanie świadomych więzi lokalnych społeczności z dziedzictwem kulturowym i potrzeby jego zachowania”* zrealizowano:

1. Systematyczna edukacja dzieci i młodzieży (organizacja konkursów przez szkoły gminne i niepubliczne).
2. Coroczna organizacja „Wieczornicy patriotycznej".
3. Bieżące uzupełniania księgozbioru biblioteki o publikacje dotyczące historii ziemi wałeckiej i zabytków Pomorza Zachodniego.
4. Promocja dziedzictwa kulturowego poprzez publikację wydawnictw poświęconych zabytkom - „Szkice historyczne gminy Wałcz" - Przemysław Bartosik, wyd. 2016 rok; „Golczowie ziemi wałeckiej" - Jarosław Leszczełowski, wyd. 2017 rok; „Wędrówki wałeckie w pięciu wymiarach", Cz. I-III – Jarosław Leszczełowski, wyd. 2018, 2019, 2021 rok.

6.3. GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW (GEZ)

Gminna ewidencja zabytków prowadzona przez samorząd nie jest prawną formą ochrony zabytków. Jednak ze względu na wymóg uwzględniania zabytków ujętych w **GEZ** w studiach i planach zagospodarowania przestrzennego, a także na fakt, że znajdują się w niej obiekty tworzące zasadniczy krajobraz kulturowy gminy, należy podkreślić jej znaczenie.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw[16] wzmacnia znaczenie **GEZ**. W art. 22 ust. 4 otrzymuje brzmienie: *Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy*[17]. Rozporządzenie z 2019 r. wprowadza nowy wzór karty GEZ oraz określa sposób uzgodnienia (porozumienia) z WUOZ w odniesieniu do obiektów typowanych przez wójta, burmistrza, prezydenta do GEZ.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków

Nowelizacja (z 18 marca 2010 r,) ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 3:
W ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2006 r. Nr 156, poz. 118, z późn. zm.) w art. 39 ust. 3 otrzymuje brzmienie:
„*W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków*".

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów w **GEZ** jest obowiązek uzyskania akceptacji organu ochrony zabytków dla planowanych przy nich działaniach inwestycyjnych. Zgodnie z art. 53 ust. 4 pkt. 2 oraz art. 60 ust.1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r., o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2020, poz. 293, z późn. zm.), decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, a także decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa, w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków[18].

Należy zwrócić uwagę na obowiązującą od 15 listopada 2008 roku ustawę (z 03 października 2008 r.) o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko, na mocy, której ochrona „*obszarów o krajobrazie mającym znaczenie historyczne, kulturowe lub archeologiczne, zabytków i krajobrazu kulturowego, objęte istniejącą dokumentacją, w szczególności rejestrem lub ewidencją zabytków otrzymuje dodatkowe umocowanie prawne*".

[16] Niniejszą ustawa zmienia się następujące ustawy: ustawę z dnia 17 czerwca 1960 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji z późniejszymi zmianami, ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

[17] Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego1) z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków (…) nie dotyczy GEZ uchwalonych przed wejściem w życie tym w/w. rozporządzenia.

[18] Na podstawie odpowiedzi MKiDN, w sprawie interpelacji poselskiej nr 13365, z dn. 1203.2013.

W **GEZ** powinny być ujęte zabytki nieruchome istotne dla zachowania charakteru lokalnych krajobrazów. Jak wspomniano, zabytki te otrzymują formę ochrony prawnej także poprzez ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Opracowanie **GEZ** powinno być zgodne z ustawowymi wymogami takimi jak: właściwy wzór karty i jego merytoryczna zawartość, wypełnienie jej zgodnie z instrukcją opracowaną przez Narodowy Instytut Dziedzictwa (obowiązująca od września 2019 r.) Oznacza to – dla wykonawcy – konieczność przeanalizowania dostępnych materiałów archiwalnych takich jak np. karty ewidencyjne w zasobie WUOZ, merytorycznego ich zweryfikowania jeśli występują w nich błędy (szczególnie, że część z nich powstała w l. 70-80. XX w.) oraz wizję lokalną w terenie i wykonanie fotografii.
Ma to swoje konsekwencje np. w konkursie Samorządu Województwa Zachodniopomorskiego, gdzie wymagana jest karta indywidualna dla każdego obiektu będącego w **GEZ**.

Gminna Ewidencja Zabytków dla gminy Wałcz liczy **608 obiektów i obszarów**, została opracowana w 2015 roku i stanowiła podstawę do aktualizacji Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wałcz[19].
W **GEZ** ujęte są m.in.:

- zabytki architektury: w tym obiekty sakralne, rezydencjonalne, mieszkalne, gospodarcze, techniki i przemysłu
- układy przestrzenne (folwarki)
- cmentarze – komunalne, wyznaniowe
- zieleń komponowana – parki, aleje
- zabytki archeologiczne

GEZ została sporządzona w formie kart, zawierających m.in. dane adresowe o obiekcie, datowanie, formę ochrony, fotografie, mapę z lokalizacją.
GEZ wymaga monitorowania i aktualizacji, w tym z uwzględnieniem obiektów włączonych i wyłączonych do wojewódzkiej ewidencji zabytków po 2015 roku.

6.4. DOFINANSOWANIA REMONTÓW ZABYTKÓW Z BUDŻETU GMINY WAŁCZ

To zadanie Gmina Wałcz realizowała dofinansowując remonty kościołów w: Dobinie, Głowaczewie, Golcach, Laskach Wałeckich, Lubnie, Rudkach, Rutwicy, Strącznie, Szwecji. Dofinansowania dotyczyły, m.in.: prac remontowo-konserwatorskich, malarskich, wymiany orynnowania, naprawy napędu dzwonu, a także dokumentacji projektowych.
Dofinansowania Gminy Wałcz wyniosły łącznie 369 100 zł:
2016 r. – 87 000 zł
2017 r.– 44 900 zł
2018 r. – 112 700 zł
2019 r. – 100 00 zł
2020 r. – 24 500 zł

[19] Przyjęta zarządzeniem Wójta Gminy Wałcz nr 86/2015 r. z dnia 10.11.2015 r., dostępna na stronie www UG Wałcz.

Gmina Wałcz nie dotuje obiektów ujętych w GEZ. Zasadnym wydaje się rozważenie możliwości przez samorząd Gminy Wałcz dofinansowywania prac przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, co pozwoliłoby na zachowanie różnorodności materialnego dziedzictwa kulturowego.

6.5. BIBLIOTEKA, ŚWIETLICE – dziedzictwo niematerialne

Na obszarze Gminy działa gminna instytucja kultury, powołana Uchwałą Rady Gminy w Wałczu NR XXIV/168/2020 z dnia 24 września 2020 pod nazwą Biblioteka Publiczna Gminy Wałcz w Lubnie.
Zgodnie ze statutem „… *biblioteka służy zaspokajaniu potrzeb oświatowych, kulturalnych i informacyjnych społeczeństwa Gminy Wałcz oraz uczestniczy w upowszechnianiu wiedzy i kultury*".
Funkcjonuje także kilkanaście świetlic wiejskich.
Dla gminy wiejskiej Wałcz, naturalnym centrum kultury pozostaje miasto Wałcz, z prężnie działającym Muzeum Ziemi Wałeckie oraz Wałeckim Centrum Kultury. Współpraca między dwoma samorządami – w sferze upowszechniania kultury, propagowania wiedzy o ziemi wałeckiej - winna procentować w przyszłości ściślejszą współpracą (np. w sferze wystawienniczej, konkursowej). Biblioteka publiczna Gminy Wałcz (w przyszłości gminne centrum kultury) podejmuje liczne inicjatywy w krzewieniu kultury i budowaniu tożsamości.
Współpraca ta może przyczynić się np. w sprawie **ochrony dziedzictwa niematerialnego,** zgodnie z zapisami Konwencji UNESCO.

Bogata historia ziemi wałeckiej – teren pograniczny, do pierwszego rozbioru w 1772 roku w granicach Rzeczypospolitej – z licznie zachowanymi zabytkami materialnymi ma stosowny potencjał do budowy produktu markowego w oparciu o wielokulturowość (z uwzględnieniem zmian geopolitycznych po 1945 roku).

Historia ziemi wałeckiej jako terenu pogranicznego, z jednej strony sprzyjała powstaniu różnorodnych form dziedzictwa niematerialnego, ale z drugiej strony zmiany przynależności państwowej powodowały zanikanie zwyczajów i tradycji regionu należących do kolejnych grup narodowościowych obejmujących ten obszar w posiadanie.
Mimo to pewne tradycje regionu pozostawały niezależnie od narodowości mieszkańców. Należy do nich bartnictwo, a później pszczelarstwo, które należało do tradycyjnych zajęć mieszkańców regionu, co znalazło nawet odbicie w legendach regionalnych. Zarówno przedwojenni, jak i obecni mieszkańcy zajmowali się produkcją miodów. W l. 40. XX w. było na terenie Ziemi Wałeckiej 22 pszczelarzy, a w l. 70. działały już 262 pasieki z ponad 3 tys. uli. Miody wałeckie otrzymały w 2011 roku wyróżnienie w konkursie Nasze Kulinarne Dziedzictwo.

Kolejnym produktem regionalnym gminy Wałcz jest kiszka szwedzka, oraz masło ostrowieckie wpisane na listę produktów tradycyjnych województwa zachodniopomorskiego w 2017 roku. Pierwotnie, przed II wojną światową, kiszkę wytwarzano z surowych ziemniaków, kaszy jęczmiennej, soli, ryżu, cynamonu i majeranku. Po 1945 roku

tradycja przetrwała, zwłaszcza, że potrawa tego typu znana była także osadnikom z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej, którzy osiedlili się na terenach gminy Wałcz, m.in. w miejscowości Szwecja. Potrawa stała się na tyle popularna, że zaczęła być nazywana kiszką szwedzką. W 2012 roku została wpisana została na Listę produktów tradycyjnych Ministerstwa Rolnictwa.

Jej smak jest propagowany podczas imprez organizowanych na terenie gminy, m.in. w czasie „Świętojanków - Szwedzkich Wianków", organizowanych w Gospodarstwie Agroturystycznym "W Pięknej Dolinie" w Szwecji. Podobne zadanie spełnia organizowany od 2008 roku w Kłębowcu Festiwal Potraw Tradycyjnych, w którym uczestniczą Koła Gospodyń Wiejskich. Festiwal Potraw Tradycyjnych organizowany przez Stowarzyszenie „Lider Wałecki" jest imprezą cykliczną, odbywającą się dwukrotnie w trakcie roku. Uczestnicy festiwalu mają możliwość degustacji tradycyjnych lokalnych przysmaków serwowanych przez Koła Gospodyń Wiejskich, jak również okazję do wymiany doświadczeń. Ich pokłosiem jest zdobycie pierwszego miejsca w konkursie na produkt tradycyjny szczecińskich Dni Dziedzictwa Kulinarnego za czarmun z czarnej porzeczki z cynamonem.

Po zakończeniu II wojny światowej na terenie gminy Wałcz osiedlały się osoby pochodzące z różnych regionów II Rzeczypospolitej – z Polski centralnej, ale także z Kresów Wschodnich. W 1947 roku na tereny Ziemi Wałeckiej przesiedlono w ramach akcji „Wisła" ludność narodowości ukraińskiej i łemkowskiej. W wyniku tego wymieszania kultur kultywowane są tradycje regionalne zarówno z Łowickiego, Świętokrzyskiego, czy z Wileńszczyzny (Kaziuki organizowane przez Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Wileńskiej, Nowogórdzkiej i Polesia „Świteź"), jak i trzy tradycje religijne – katolicka, prawosławna i grecko-katolicka. Wśród wyróżników znajduje się zwyczaj haftowania ikon (wykształcił się w wyniku braku w pierwszych latach po osiedleniu możliwości zakupienia ikon), wykonywania pisanek według różnych wzorów regionalnych (m.in. Suwalszczyzna).
Na terenie gminy nie zachował się miejscowy (rdzenny) folklor. Mieszkańcy terenu skupieni w zespołach folklorystycznych (Chabry) mają w repertuarze piosenki ze wszystkich regionów Polski oraz pieśni kościelne.

Do dziedzictwa niematerialnego regionu zaliczyć można także pamięć o walkach o sforsowanie Wału Pomorskiego. Powołane do życia izby pamięci w Szwecji i Zdbicach, gdzie toczyły się bardzo ciężkie boje o przełamanie Wału, miały kultywować tę pamięć w ramach utworzonego w 1983 roku centralnego Rejonu Pamięci Walk I Armii WP o przełamanie Wału Pomorskiego. W otwartym w Zdbicach skansenie bojowym zrekonstruowano część umocnień i linii obronnych oraz przygotowano ekspozycję broni i sprzętu wojskowego używanego przez I Armię WP. Niestety ta ekspozycja nie funkcjonuje w sposób spełniający oczekiwania. Obecnie jedynym kontynuatorem pamięci pozostaje SP w Szwecji, którego patronem jest 4 Dywizja Piechoty, której oddziały walczyły na terenach gminy Wałcz.

Inną, niewykorzystywaną, część dziedzictwa niematerialnego gminy stanowią baśnie i legendy regionu, które można znaleźć m.in. w „Legendach i podaniach Krajny i Pojezierza Wałeckiego" i „Legendach Ziemi Wałeckiej" opracowanych przez Beatę Stankiewicz (Strączno, Rutwica, Szwecja). Baśnie i legendy z terenu gminy Wałcz ujęte są w wydawnictwie: Wałeckie wędrówki w pięciu wymiarach, autor – Jarosław Leszczełowski.

7. OCENA STANU ZACHOWANIA I FUNKCJONOWANIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY WAŁCZ

Analiza stanu zachowania i funkcjonowania w obiegu społecznym poszczególnych elementów dziedzictwa kulturowego Gminy WAŁCZ pozwala na zestawienie zjawisk pozytywnych i negatywnych oraz wskazanie perspektyw.

7.1. MOCNE STRONY

- Cenny i zróżnicowany zasób dziedzictwa kulturowego o walorach lokalnych i ponadlokalnych (w tym obiekty wpisane do rejestru zabytków), OKK 28 „Wałecki":
  bogate dziedzictwo archeologiczne – w tym: *Strączno* – owalne grodzisko wyżynne położone u nasady półwyspu wrzynającego się od zachodu w jez. Raduń; *Ostrowiec* – grodzisko owalne typu nizinnego położone w zakolu rz. Dobrzycy; *Karsibór* – grodzisko pierścieniowate położone w zakolu rz. Świniarki; *Lubno* – grodzisko nizinne położone na północno-wschodnim brzegu jez. Lubno Duże ze świetnie zachowaną fosą i wałem; *Wiesiółka* – grodzisko wyżynne z dobrze zachowanymi wałami, położone nad rzeką Dobrzycą;
  układy ruralistyczne - o metryce późnośredniowiecznej i XVI-wiecznej, położone na terenach należących do XIX-wieku do rodu Goltzów (Golce, Kłębowiec, Lubno, Rudki). Obszar niszczony podczas wojen z krzyżakami (XV w.) i Szwedami (XVII w.). W 1772 r., po I rozbiorze Polski, ziemia wałecka została włączona do państwa pruskiego.
  architektura sakralna (wraz z wyposażeniem) - zróżnicowana pod względem chronologicznym, typologicznym i materiałowym. Świątynie ryglowe: Golce (1664 r.), Górnica (1672 r.), Karsibór (1819 r.) Laski Wałeckie (XVIII w.) oraz bogaty zespół kościołów murowanych (neogotyckich i neoromańskich) z 2 poł. XIX w. – pocz. XX wieku; modernistyczny kościół w Kolnie (I. 20 XX wieku)
  architektura rezydencjonalna: ruina XVIII-wiecznego założenia w Kłębowcu, XIX-wieczne obiekty m.in. w Chwiramie, Chudem, Wiesółce.
  zabudowa zagrodowa (chłopska) XIX-XX-wieczna - domy mieszkalne szkieletowe i murowane (XVIII-wieczna chałupa w Nakielnie z podcieniem narożnym). Budynki gospodarcze w większości murowane.
  zespoły zieleni komponowanej – dominują XIX-wieczne założenia o charakterze krajobrazowym, czytelne w przestrzeni, sporadycznie jak np. w Gostomii, Różewie czy Rudkach zdewaloryzowane, wymagające uczytelnienia. Szczególnie cenny jest park w Lubnie o metryce XVIII-wiecznej, w Ługach Wałeckich z 1829 roku, w Nakielnie z 1 połowy XIX wieku,
  architektura przemysłowa: w tym młyny (także wodne), gorzelnie, dworce kolejowe,
  historyczne (katolickie i protestanckie) nekropolie
  unikatowy w województwie zachodniopomorskim zespół historycznych kapliczek (od połowy XIX wieku) – tzw. mała architektura sakralna
- Obszar występowania poniemieckich fortyfikacji zw. „Pommerstellung" obecnie Wałem Pomorskim (OKK 27 „Wał Pomorski). Budowle Wału Pomorskiego zostały zinwentaryzowane i posiadają dokumentację wraz z ogólną oceną stanu zachowania i

walorów zabytkowych oraz wytycznymi do ewentualnego udostępniania (dostępna w zbiorach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie). Wytypowano obiekty do objęcia ochroną prawną, łącznie 118 budowli, w tym 63 do zakwalifikowano do wpisu do rejestru, pozostałe powinny być chronione na mocy ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

- Opracowanie gminnej ewidencji zabytków (GEZ)
- Obszar o walorach przyrodniczych i kulturowych (podstawa do zintegrowania ochrony obszarowej krajobrazu – (konieczność opracowania aktualnego studium kulturowo-krajobrazowego i uaktualnienia SUiKZP gminy Wałcz)
- Uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych uchwalonych przez Radę Gminy Wałcz.
- Opracowanie dokumentacji ruiny zespołu dworsko-parkowego w Kłębowcu *„Koncepcja adaptacji ruiny pałacu w Kłębowcu oraz zagospodarowania jego najbliższego otoczenia" (2010);* uzyskanie dofinasowania na wykonanie dokumentacji zabezpieczenia w 2015 r. (UMWZ)
- Studium wpływu zespołów elektrowni wiatrowych na krajobraz kulturowy gminy Wałcz, (opracowany w 2011 roku)
- Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego pod planowane inwestycje
- Utworzenie gminnej instytucji kultury pn. „Gminna Biblioteka Publiczna w Karsiborze"
- Przynależność Gminy Wałcz do Lokalnej Grupy Działania **„**Partnerstwo Drawy"; a od listopada 2015 r. „Partnerstwo Drawy z Liderem Wałeckim"

7.2. SŁABE STRONY

- Brak części opracowań strategicznych gminy Wałcz, SUiKZP gminy Wałcz pochodzi z 1996 r. (woj. pilskie), aktualizacje dotyczą tylko fragmentów opracowania
- Brak aktualnego Studium Krajobrazowo-Kulturowego gminy, które wraz z GEZ winno stanowić podstawę aktualizacji SUiKZP
- Brak miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru Gminy Wałcz.
- Zły lub pogarszający się stan techniczny większości tradycyjnej, historycznej zabudowy wiejskiej w konstrukcji ryglowej oraz murowanej zarówno w obrębie układów ruralistycznych jak i zespołów folwarcznych. Kościół w Golcach jest obecnie w stanie katastrofy budowlanej
- Dewaloryzujące remonty przy użyciu niewłaściwych materiałów (np. panele zewnętrzne lub styropian); niewłaściwe pokrycia dachowe, zniszczenia elementów historycznego wystroju elewacji; krzykliwa kolorystyka elewacji itp.
- Niewystarczające zabezpieczenie przeciwpożarowe i antywłamaniowe zabytkowych kościołów.
- Zaniedbania dotyczące historycznych (opuszczonych) nekropolii – w tym śródleśnych, wiejskie cmentarze będące szczególnym świadectwem dziejów na ziemi wałeckiej.

- Ilość zabytkowych obiektów na terenach Gminy Wałcz do rejestru nie jest adekwatna do walorów zasobów dziedzictwa kulturowego (w tym kościoły, XIX-wieczne kapliczki, obiekty militarne w obrębie Wału Pomorskiego).
- Gminna ewidencja zabytków wymaga systematycznego uzupełnienia o obiekty wskazane przez samorząd gminy (w tym uwzględniając nowe obiekty włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków i wpisane do rejestru zabytków)
- Brak stanowiska ds. ochrony dziedzictwa kulturowego w strukturze Urzędu Gminy Wałcz
- Konieczność stałego monitoringu i weryfikacji informacji o zabytkach i dziedzictwie kulturowych umieszczanych na stronie internetowej (np. dziejów sztandarowych zabytków Gminy; szlaków turystycznych)
- Niewystarczające wykorzystanie historycznych obiektów w budowaniu zaplecza turystyczno-rekreacyjnego na terenie gminy
- Niszczejący zasób dziedzictwa pofolwarcznego (zabudowa gospodarcza: spichlerze, wozownie, stajnie, gorzelnie); technicznego;
- brak promocji unikatowego w skali województwa zespołu małej architektury sakralnej (kapliczki i krzyże przydrożne jako elementy identyfikacji kulturowej

7.3. PERSPEKTYWY

Wałcz to największa gmina wiejska w województwie, o bogatym i zróżnicowanym dziedzictwie kulturowym. Aby stworzyć prawidłowy system opieki nad owym zasobem można wskazać następujący tryb postępowania:

- ✓ Wzbogacenie programów funkcjonujących świetlic wiejskich i tworzenie nowych; placówki te mogłyby jednocześnie pełnić rolę izb regionalnych (we współpracy z władzami samorządowymi oraz np. Muzeum Ziemi Wałeckiej w Wałczu i Biblioteka Publiczna w Lubnie
- ✓ Nawiązanie współpracy z instytucjami kultury jak np. Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie, Narodowy Instytut Dziedzictwa OT w Szczecinie, w zakresie prowadzenia warsztatów edukacyjnych
- ✓ Propagowanie właściwej rewitalizacji zabytkowych zespołów parkowo-pałacowych w ścisłej współpracy ze służbami konserwatorskimi stanowić będzie realny przyczynek do zachowania i właściwego eksponowania historycznej dziedzictwa gminy
- ✓ Możliwość wypracowania współpracy w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego i opieki nad nim poprzez zawieranie partnerstwa publiczno-publicznego i (lub) publiczno-prywatnego.
- ✓ Coraz większego znaczenia winny nabierać gospodarstwa agroturystyczne (w historycznych zagrodach, a nie typowe hotele na wsi) i rolnictwo ekologiczne, co wiąże się bezpośrednio z ochroną i propagowaniem dziedzictwa kulinarnego (stanowiącego element dziedzictwa niematerialnego).

- ✓ zachowanie i rewaloryzacja historycznych układów wiejskich poprzez regulacje w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zasad: utrzymania/ uczytelnienia historycznego układu komunikacyjnego, ulic i placów, ich przekrojów, nawierzchni, historycznych linii rozgraniczających i linii zabudowy, utrzymanie historycznych podziałów parcelacyjnych, zasad lokalizacji zabudowy w obrębie działki, skali i architektury zabudowy,
- ✓ „Rozwój edukacyjnej i integracyjnej funkcji turystyki w Regionie" w ramach działania - Edukacja dzieci i młodzieży wokół walorów turystycznych regionu.
- ✓ Współdziałanie z organizacjami pozarządowymi (stowarzyszenia, fundacje) stanowi niewątpliwą szansę na promowanie walorów zabytkowych gminy
- ✓ Powstanie zintegrowanego systemu zarządzania i monitoringu zagospodarowania (m.in. na cele turystyczne) środowiska naturalnego i kulturowego
- ✓ Stworzenie skutecznego mechanizmu finansowego wspierającego właścicieli zabytków oraz ośrodka (stanowiska w Urzędzie Gminy) doradczego wspierającego merytorycznie wnioskodawców (szkolenia, informatory itp.)
- ✓ Zagospodarowanie turystyczne dostosowanego do walorów środowiska przyrodniczo-kulturowego, służące rozwojowi i promocji wybranych obszarów w gminie.
- ✓ Utworzenie nowych szlaków turystycznych np. szlak ryglowych kościołów, własności rodu Golców, czy zespołów rezydencyjno-folwarcznych.
- ✓ Zwiększenie na kładów finansowych na wydawnictwa dotyczące historii i jej świadectw na terenie Gminy Wałcz, w tym opracowania monograficzne; stanowiące pomoc merytoryczną dla szkół (wiedza o regionie).
- ✓ Powstanie społeczeństwa świadomego historii Pomorza Zachodniego, ziemi wałeckiej akceptującego i szanującego dziedzictwo kulturowe, aktywnie włączającego się w działania promujące ochronę dziedzictwa kulturowego o zasięgu ponadregionalnym np. obchodzone corocznie we wrześniu Europejskie Dni Dziedzictwa (lub np. Wałeckie Dni Dziedzictwa).

8. CELE I ZADANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WAŁCZ

8.1. CELE PERSPEKTYWICZNE

Przegląd zasobów dziedzictwa kulturowego oraz zdiagnozowanie stanu zachowania zabytków, przeprowadzone na wstępnym etapie prac nad Gminnym Programem Opieki nad Zabytkami stanowią podstawę formułowania celów i zadań. Ich realizacja powinna doprowadzić do stworzenia wizerunku gminy atrakcyjnej dzięki walorom kulturowym na równi z walorami przyrodniczymi, z potencjałem obszarów do rewitalizacji i obiektów do zagospodarowania.

Niżej wskazano cele perspektywiczne, dalekosiężne, służące osiągnięciu finalnych efektów w trzech podstawowych dziedzinach:

- poprawie stanu dziedzictwa kulturowego **(cel 1**)
- funkcjonowaniu zabytków w procesach aktywizacji ekonomicznej i społecznej oraz budowie atrakcyjności i konkurencyjności **(cel 2),**
- społeczeństwa świadomego walorów historycznych krajobrazów i potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego **(cel 3).**

Osiągnięcie tych celów wymaga wieloletnich, zintegrowanych działań skutkujących zmianami zarówno w sferze materialnej (dotyczącej stanu i zagospodarowania zabytków), jak i mentalnej (zmiany stosunku do zabytku, dobra uznawanego często za kłopotliwe i niezwykle kosztowne w utrzymaniu).

Określone niżej cele należy traktować jako równorzędne. Poprawa stanu dziedzictwa kulturowego nie będzie możliwa bez powstania świadomej potrzeby jego zachowania oraz działań związanych z użytkowaniem zabytków w sposób odpowiedni dla ich walorów. Suma działań powinna powodować aktywizację społeczną, ekonomiczną i podniesienie atrakcyjności regionu.

Cel perspektywiczny 1 – Utrzymanie i wyeksponowanie zachowanych zasobów i struktury krajobrazu kulturowego.

Osiągnięcie tego celu możliwe jest poprzez:

- uwzględnianie problemów ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w dokumentach strategicznych gminy,
- zintegrowanie ochrony krajobrazu kulturowego z ochroną przyrody i równowagi ekologicznej,
- określenie obszarów wartościowych pod względem krajobrazowym (kulturowym i przyrodniczym) do zachowania, wyłączenia z lokalizacji inwestycji o negatywnym wpływie na krajobraz **(z uwzględnieniem wytycznych zawartych w planie zagospodarowania przestrzennego województwa zachodniopomorskiego)**
- poprawę stanu zachowania zabytków poprzez budżet własny Gminy oraz pozyskiwane środki zewnętrzne,
- rewitalizację obszarów zaniedbanych, zdegradowanych (w tym dziedzictwo archeologiczne, zespoły pofolwarczne, zieleń komponowana, historyczne nekropolie wiejskie, zabytki techniki),

- budowę zintegrowanego systemu informacji, monitoringu stanu i zarządzania zasobami dziedzictwa kulturowego,
- współpracę czynników społecznych (społeczni opiekunowie zabytków, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, fundacje), samorządowych i rządowych w sprawach dotyczących ochrony krajobrazu kulturowego i naturalnego,

<u>Cel perspektywiczny 2</u> – Funkcjonowanie dziedzictwa kulturowego w procesach aktywizacji społecznej i ekonomicznej oraz budowie wizerunku Gminy Wałcz

Osiągnięcie tego celu wymaga:

- tworzenia warunków finansowych i organizacyjnych służących zaangażowaniu dziedzictwa kulturowego w aktywizację ekonomiczną i społeczną,
- stworzenie zintegrowanego systemu informacji o finansowaniu ochrony i opieki nad zabytkami, możliwościach pozyskania dotacji ze środków UE, państwowych, Gminy Wałcz oraz prawidłowego przygotowania wniosków,
- racjonalne wykorzystanie środków z funduszy unijnych, rządowych, samorządowych, prywatnych na projekty mające za zadanie poprawę kondycji zabytków (konserwację) oraz rewitalizację i aktywizację obszarów i społeczności,
- zagospodarowania zabytkowych (nie tylko wpisanych do rejestru zabytków) budowli na cele kulturalne, turystyczne i inne przy pomocy funduszy prywatnych, gminnych, państwowych i europejskich,
- budowy i promocji produktów turystycznych w oparciu o dziedzictwo kulturowe i zabytki,
- budowy profesjonalnego systemu informacji turystycznej,
- wykorzystanie funduszy strukturalnych na zadanie związane z rewitalizacją, aktywizacją społeczną,
- propagowania dobrych przykładów zagospodarowania i użytkowania zabytkowego dziedzictwa kulturowego.

<u>Cel perspektywiczny 3</u> - budowa świadomych więzi społecznych z dziedzictwem kulturowym i potrzeby jego zachowania

Osiągnięcie celu poprzez:

- organizację wydarzeń kulturalnych, konferencji naukowych, popularno-naukowych pogłębiających wiedzę o dziedzictwie kulturowym, kierowanych do różnych środowisk,
- kształcenie profesjonalnych kadr,
- wspieranie inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych działających na rzecz popularyzacji wiedzy o zabytkach oraz opieki i ochrony nad zabytkami,
- włączenie problematyki dziedzictwa kulturowego do programów szkolnych, upowszechnianie edukacji nt. historii i dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie zabytków gminy w nauczaniu dziejów architektury i budownictwa,
- tworzenie sieci izb muzealnych/regionalnych (muzea samorządowe, prywatne, izby regionalne).

8.2. CELE PERSPEKTYWICZNE – CELE OPERACYJNE - ZADANIA

Propozycje zadań do realizacji w lata 2021- 2025
na mocy uchwały Rady GMINY WAŁCZ

W Y B Ó R

CEL PERSPEKTYWICZNY 1. **UTRZYMANIE I WYEKSPONOWANIE ZACHOWANYCH ZASOBÓW** **I STRUKTURY KRAJOBRAZU KULTUROWEGO**		
Cele operacyjne	**Zadania**	**Propozycja zadań do realizacji w lata 2021-2025 na mocy uchwały Rady Gminy Wałcz**
1. **Budowa gminnego systemu ochrony i opieki nad zabytkami oraz kształtowania krajobrazu kulturowego**	Prowadzenie i aktualizacja gminnej ewidencji zabytków (sporządzona w 2015 r.)	1. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków 2. Uzupełnienie kart GEZ o obiekty włączone po 2015 r. do WEZ 3. Udostępnienie GEZ na stronie www. Urzędu Gminy
	Aktualizacja studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego	Aktualizacja SUiKZP w oparciu o Studium Krajobrazowo-Kulturowe i GEZ dla Gminy Wałcz
	Sporządzenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całej gminy	Sporządzenie m.p.z.p. dla obszarów najcenniejszych kulturowo – wskazanych w zaktualizowanym Studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego (…)
	Rozszerzenie chronionego wpisem do rejestru zabytków zasobu dziedzictwa kulturowego	Wystąpienie do Zachodnio-pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie o wpisanie z urzędu do rejestru zabytków obiektów wskazanych w studium uwarunkowań lub studium ochrony wartości kulturowych
	Utrzymanie (i doskonalenie) poziomu wiedzy o zasadach, formach, metodach opieki nad zabytkami i ochrony zabytków	Organizacja i udział w szkoleniach związanych z ochroną zabytków i opieką nad nimi (teoria i praktyka) w tym współpraca z partnerami zewnętrznymi (Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie, Narodowy Instytut Dziedzictwa)

2. Budowa zintegrowanego systemu ochrony wartości kulturowych i przyrodniczych	Sporządzenie programu opieki nad historycznymi nekropoliami i zespołem tzw. małej architektury (XIX i XX-wieczne kapliczki) i jego wdrożenie.	Uporządkowanie terenów publicznych; działania porządkowe z zaangażowaniem dzieci i młodzieży szkolnej Programy opieki (konsultowane z WKZ) winny być podstawą realizacji podprojektu Sporządzenie programu opieki nad historycznymi cmentarzami wiejskimi Sporządzenie programu opieki nad zespołem małej architektury (kapliczki) w obrębie Gminy (nawiązanie współpracy merytorycznej z Biurem Dokumentacji Zabytków w Szczecinie)
	Budowa szlaków krajobrazowych – ekspozycja walorów kulturowych i przyrodniczych w obrębie OKK 27 „Wał Pomorski"	Rewitalizacja i zagospodarowanie obiektów umocnień Wału Pomorskiego, w oparciu o inwentaryzację w WUOZ Szczecin i zapisy w planie zagosp. przestrz. woj. zach-pom. z 2010 r.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Monitoring stanu zachowania zabytków w zasobach gminnych (rejestr zabytków i gminna ewidencji zabytków) z zastosowaniem komputerowej bazy danych	Monitoring stanu zabytków w zasobie (rejestr zabytków, gminnej ewidencji zabytków): - budowa komputerowej bazy danych
	Rewitalizacja zespołu dworsko-parkowego w Kłębowcu w oparciu o środki własne i zewnętrzne	W „Strategii Rozwoju Gminy Wałcz na lata 2016-2025 cel strategiczny nr 4 *Dziedzictwo kulturowe, turystyka i rekreacja oparta o rozwój, rozbudowę i modernizację*. W ramach tego celu zaproponowano następujące zadania: 1. Poprawa stanu i sposobu użytkowania zabytków dziedzictwa kulturowego (obiekty sakralne, zabytkowe parki, ruiny pałaców, folwarków). 2. Rewitalizacja ruiny pałacu w Kłębowcu i nadaniu im nowych funkcji społecznych i kulturalnych".

	Dofinansowywanie z budżetu Gminy Wałcz prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach nie będących własnością gminy	Realizacja Uchwały Nr X/46/2011 RG z dn. 25.08.2011 w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie (…)
	Realizacji zabudowy mieszkalnej i gospodarczej na terenach wiejskich dostosowanej do lokalnych form	Zorganizowanie konkursu architektonicznego na formy zagospodarowania siedliska i jego zabudowy wzorowane na formach tradycyjnych (np. „Swojska zagroda") - przeprowadzenie działań *public relations* promujących wyniki konkursu
CEL PERSPEKTYWICZNY 2. FUNKCJONOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W PROCESACH AKTYWIZACJI SPOŁECZNEJ I EKONOMICZNEJ		
Cele operacyjne	**Zadania**	**Propozycja zadań do realizacji w lata 2021 - 2025 na mocy uchwały Rady Gminy Wałcz**
1. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości	Rozbudowa systemu informacji turystycznej	1. Uzupełnienie istniejącego systemu informacji wizualnej - tablice informacyjne dotyczące historii i walorów zabytków **według jednolitego wzoru** 2. Kontynuacja i rozbudowa publikacji i wydawnictw: - mapa samochodowa obszaru gminy z lokalizacją zabytkowych obiektów, - przewodniki po zabytkach gminy (nie tylko rejestrowych, także ewidencyjnych) 3. Podjęcie/kontynuacja współpracy z organizacjami turystycznym (PTTK, ZROT stowarzyszenia etc.) właścicielami zabytków, zabytkoznawcami, w zakresie budowy nowych szlaków tematycznych – kulturowych:

		Propozycje powyższe mogą stanowić działanie o charakterze ponadgminnym (woj. zachodniopomorskie i wielkopolskie)
	Współpraca z organizacjami pozarządowymi w zakresie aktywizacji turystycznej i gospodarczej w oparciu o zabytki gminy	Podjęcie/kontynuacja współpracy z organizacjami turystycznym (PTTK, ZROT stowarzyszenia etc.) właścicielami zabytków, zabytkoznawcami, w sprawie budowy nowych szlaków tematycznych – kulturowych, np.: - dziedzictwo archeologiczne - kościoły ryglowe - parki podworskie - zabytki techniki Propozycje powyższe mogą stanowić działanie o charakterze ponadgminnym
	Budowa produktu turystycznego	Rewitalizacja i zagospodarowanie obiektów umocnień Wału Pomorskiego (w oparciu o inwentaryzację w WUOZ Szczecin) oraz zabytków techniki (np. kolejowej)
	Wspieranie inicjatyw w dziedzinie budowy infrastruktury turystycznej, obsługi turystów w obiektach zabytkowych	Opracowanie regulaminu konkursów dla prowadzących działalność w zabytkach (punkty informacji turystycznej, zajazdy, pensjonaty, agroturystyka, izby regionalne in.)
2. Stworzenie warunków finansowych i organizacyjnych do opieki nad dziedzictwem kulturowym	Podniesienie poziomu wiedzy społecznej o możliwościach pozyskania i efektywnego wykorzystaniu dotacji z różnych programów	Przygotowanie informatora dla właściciel zabytków o możliwościach dofinansowań (np. zakładka na stronie www. UG Wałcz). Zorganizowanie szkoleń/warsztatów we współpracy z WUOZ w Szczecinie, Biurem Dokumentacji Zabytków w Szczecinie.
CEL PERSPEKTYWICZNY 3. POWSTANIE ŚWIADOMYCH WIĘZI LOKALNYCH SPOŁECZNOŚCI Z DZIEDZICTWEM KULTUROWYM I POTRZEBY JEGO ZACHOWANIA		

Cele operacyjne	Zadania	Propozycja zadań do realizacji w lata 2021 - 2025 na mocy uchwały Rady Gminy Wałcz
1. Budowa świadomych więzi lokalnych społeczności z dziedzictwem kulturowym i potrzeby jego zachowania	Popularyzatorskie działania wizualne: organizowanie (w siedzibie gminy, świetlicach wiejskich, szkołach) wystaw, pokazów n.t. historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków	Opracowanie i realizacja rocznych programów wystaw n.t. historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków, poprzez wsparcie własnej instytucji kultury (Gminnej Biblioteki Publicznej, organizacji pozarządowych, BDZ w Szczecinie, Muzeum w Wałczu).
	Bieżące uzupełnianie księgozbioru biblioteki o publikacje n.t. historii ziemi wałeckiej i zabytków Pomorza Zachodniego oraz Wielkopolski	Rozważenie możliwości zwiększenia środków z budżetu Gminy z przeznaczeniem na uzupełnianie księgozbioru bibliotek - wykorzystanie możliwości pozyskiwania wydawnictw przygotowanych *non profit*.
	Promocja walorów kulturowych wsi wałeckich	Przygotowanie do wydania serii np. „regionalnych" pocztówek (kościoły wiejskie, tradycyjne zagrody, ryglowe i murowane budownictwo, detal architektoniczny etc.).
	Bieżące uzupełnianie księgozbioru biblioteki o publikacje n.t. historii ziemi wałeckiej i zabytków Pomorza Zachodniego	Zwiększenie środków z budżetu Gminy z przeznaczeniem na uzupełnianie księgozbioru bibliotek - wykorzystanie możliwości pozyskiwania wydawnictw przygotowanych *non profit*
2. promocja dziedzictwa kulturowego gminy	Promocja dziedzictwa kulturowego poprzez wydawnictwa	Publikacja wydawnictw poświęconych zabytkom: - albumy, opracowania popularno-naukowe, monografie miejscowości
	Promocja walorów kulturowych wsi wałeckich	Wydanie serii „regionalnych" pocztówek (kościoły wiejskie, tradycyjne zagrody, ryglowe i murowane budownictwo, detal architektoniczny etc.)
	Ochrona i promocja niematerialnego dziedzictwa kulturowego w tym dziedzictwa po 1945 r.	1. Podjęcie lub kontynuacja imprez tematycznych organizowanych przez Gminną Bibliotekę Publiczną, świetlice wiejskie 2. Upamiętnienie postaci związanych z regionem, np.: - rody szlacheckie np. Golcowie - osobistości zasłużone dla regionu po

		1945 r.
	Współpraca ze środowiskami naukowymi – inicjowanie i wspieranie budowy i realizacji programów badawczych nad dziedzictwem kulturowym (archeologicznych, architektonicznych, historycznych)	Podjęcie inicjatywy zorganizowania cyklicznej konferencji np. pod nazwą „Dzieje ziemi wałeckiej" – współpraca z Muzeum Ziemi Wałeckiej w Wałczu, Biurem Dokumentacji Zabytków w Szczecinie. Cykl konferencji popularno-naukowych, połączonych z warsztatami, plenerami, konkursami wiedzy o roli dziedzictwa kulturowego w kształtowaniu tożsamości mieszkańców Gminy Wałcz
	Budowa sieci izb regionalnych (w tym wspieranie inicjatyw prywatnych)	Stworzenie możliwości sprzyjających powstaniu izb regionalnych (w tym prywatnych)
	Organizacja dorocznych obchodów Europejskich /Zachodniopomorskich Dni Dziedzictwa (lub np. Wałeckich Dni Dziedzictwa) na obszarze Gminy	Organizacja obchodów Europejskich / Zachodniopomorskich Dni Dziedzictwa na obszarze gminy (organizatorem Dni na terenie województwa jest Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie)

- **Programowe cele i zadania podlegają uchwaleniu przez Radę Gminy Wałcz.**
- **Cele perspektywiczne i operacyjne sformułowane poniżej powinny pozostać jako zasady programowe. Zadania mogą być modyfikowane, zależnie od bieżących uwarunkowań.**
- **Z katalogu zadań przedstawionych jako propozycja do realizacji w 4-leciu (2021-2025) Samorząd powinien wytypować te, które zamierza realizować.**
- **Należy pamiętać, że po dwóch latach od uchwalenia Programu Wójt składa Radzie sprawozdanie z jego realizacji.**

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja programu odbywać się będzie poprzez wskazane zadania na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych. Dostępne instrumentarium służące realizacji programu wynika z obowiązujących przepisów prawnych oraz opartych na nich działań umocowanych w realiach instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych.

Instrumenty prawne - wynikające z przepisów dotyczących ochrony zabytków, w tym:

- wnioskowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wpis do rejestru zabytków obiektów/obszarów z gminnej ewidencji zabytków;
- wnioskowanie do wojewódzkiego konserwatora zabytków o skreślenie nieistniejących już obiektów,
- sporządzanie/aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego ustanawiających ochronę i rewaloryzację historycznych obszarów;
- uwzględnianie gminnej ewidencji zabytków i programu opieki nad zabytkami Gminy Wałcz w zmianach studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Instrumenty finansowe - dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe, zbiórki społeczne, programy uwzględniające finansowanie z funduszy europejskich, państwowych, samorządu województwa, powiatu, gminy i innych.

Instrumenty koordynacji – uwzględnianie dziedzictwa kulturowego w strategii rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, planie rozwoju lokalnego, programach rozwoju infrastruktury, programie ochrony środowiska przyrodniczego. Współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami pozarządowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Instrumenty kontrolne - monitoring (we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i powiatowym inspektorem nadzoru budowlanego) stanu zachowania zabytków wpisanych do rejestru i ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Instrumenty społeczne - edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego, profesjonalna (aktualizowana) informacja, współdziałanie z organizacjami społecznymi, związkami wyznaniowymi etc. Budowa produktu turystycznego w oparciu o zabytki, tradycyjne techniki budowlane, dziedzictwo niematerialne, dziedzictwo archeologiczne. Finansowanie działań (np. remontowych, promocyjnych) przy zabytkach zarówno wpisanych do rejestru jak i ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

10. KRYTERIA OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków **wójt zobowiązany jest do sporządzania co dwa lata** sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawienia go Radzie Gminy. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena stopnia realizacji gminnego programu uwzględniająca:

1. wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami,
2. efektywność ich wykonania.

Za kryteria oceny realizacji programu opieki mogą służyć:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami;
- wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki przyjęte za miarodajne) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów;
- wartość finansowa zrealizowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom;
- liczba powołanych parków kulturowych;
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych;
- liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego, stolarek itp.);
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy;
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych etc.;
- liczba opracowanych/wydanych wydawnictw/aplikacji mobilnych/stron www. (w tym folderów promocyjnych, przewodników, albumów, materiałów pokonferencyjnych etc.);
- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej;
- ilość szkoleń (zewnętrznych i organizowanych przez samorząd Gminy Wałcz lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego;
- liczba przyjętych / zmienionych m.p.z.p.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ochrona zabytków i opieka nad nimi jest ustawowym obowiązkiem państwa, samorządów i właścicieli zabytków. Tak więc do finansowania działań na rzecz utrzymania dziedzictwa kulturowego są zobowiązani wszyscy wymienieni.
Poniżej przedstawiono przykładowe źródła pozyskania środków zewnętrznych i możliwości finansowania ochrony i opieki nad zabytkami na terenie gminy z uwzględnieniem środków publicznych.

Finanse publiczne - budżet państwa i budżety samorządów terytorialnych

Dotacje na ochronę dziedzictwa kulturowego, w tym na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane, oraz popularyzację zabytków przeznaczane z budżetu państwa i budżetów samorządów lokalnych, mogą być udzielane przez:

- Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz innych ministrów i instytucji podległych
- Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (w części budżetu państwa w dyspozycji wojewody)
- Sejmik Województwa Zachodniopomorskiego (UMWZ)
- Radę Powiatu
- Radę Gminy
- Narodowy Instytut Dziedzictwa

Budżet Ministerstwa Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu

Programy Ministra są podstawą ubiegania się o środki na zadania z zakresu kultury realizowane m.in. przez jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze i osoby fizyczne.
Rokrocznie MKDNiS ogłasza programy, z których do zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami na terenie Gminy Wałcz można zaliczyć działania w ramach:

- Rozwój infrastruktury kultury
- Edukacja kulturalna i diagnoza kultury
- Dziedzictwo kulturowe - priorytety:
  - Priorytet "Ochrona zabytków"
  - Priorytet " Wspieranie działań muzealnych"
  - Priorytet „Kultura ludowa i tradycyjna"
  - „Ochrona zabytków archeologicznych"
- Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Dotacje na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, realizowane są na podstawie ustaw (o ochronie zabytków..., o finansach publicznych…) i aktów wykonawczych do nich (rozporządzeń – np. dotacje na prace konserwatorskie i roboty budowlane…).

Zapisy aktów prawnych określają precyzyjnie katalog prac, które mogą być dofinansowane poprzez udzielenie dotacji celowej - są to prace zmierzające do zabezpieczania, zachowania i utrwalania historycznej substancji zabytku.
Ze środków budżetowych nie jest możliwe dofinansowanie prac nie dotyczących substancji zabytkowej i zabezpieczenia funkcjonowania obiektu (np. termomodernizacje, wymiana stolarek, wymiana posadzek, instalacja wodno-kanalizacyjna i in.)
Dofinansowanie w MKDNiS można uzyskać jedynie na zabytki wpisane do rejestru.
Zasadą ustawową udzielanych dotacji budżetowych jest współfinansowanie prac - dotacja z jednego źródła może być udzielana do wysokości 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac.

Mecenat Państwa w dziedzinie kultury

Dotacje na zadania objęte mecenatem państwa w dziedzinie kultury stanowią jedną z kategorii dotacji celowych. Dotacje te mogą być udzielane jednostkom samorządu terytorialnego. Rozwinięcie przepisów ustawowych w odniesieniu do dotacji na zadania objęte mecenatem państwa w dziedzinie kultury, które mogą otrzymywać jednostki samorządu terytorialnego zawiera rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 czerwca 2012 r. w sprawie zakresu zadań objętych mecenatem państwa w dziedzinie kultury, na które jednostki samorządu terytorialnego mogą otrzymywać dotacje, oraz sposobu i trybu przyznawania tych dotacji (Dz. U. poz. 737).

Zgodnie z przepisami tego rozporządzenia jednostki samorządu terytorialnego ubiegające się o dotację z budżetu państwa na zadania objęte mecenatem państwa w dziedzinie kultury mogą otrzymywać te dotacje w zakresie zachowania, waloryzacji i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz budowy i modernizacji infrastruktury kulturalnej, w tym obiektów publicznych, w których prowadzona jest działalność kulturalna. Ponadto zgodnie z przepisami o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej dotacje celowe z budżetu państwa z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, na zadania objęte mecenatem państwa, w tym dotacje celowe na finansowanie lub dofinansowanie kosztów realizacji inwestycji mogą otrzymywać organizacje pozarządowe prowadzące działalność kulturalną oraz instytucje kultury, dla których organizatorami są jednostki samorządu terytorialnego, a także inne podmioty prowadzące działalność w obszarze kultury.
https://www.gov.pl/web/kulturaisport
Źródło: (http://www.sejm.gov.pl/)

Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. z 2010 r., Nr 80, poz. 526, z późn. zm.), art. 43, ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2012 r., poz. 406), art. 5 i art. 9.

Fundusz Kościelny[20]

Na prace konserwatorskie i budowlane przy budowlach sakralnych dodatkowym wsparciem finansowym mogą być środki pochodzące z budżetu państwa zgromadzone w Funduszu Kościelnym, usytuowanym w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji. Katalog prac objętych dofinansowaniem ograniczony jest do podstawowych prac budowlanych zabezpieczających, nie uwzględnia otoczenia, wystroju wnętrz, zabytków ruchomych będących wyposażeniem świątyni, jednak nie zawiera ograniczenia przedmiotowego: dotyczy wszystkich obiektów sakralnych, także tych, znajdujących się w ewidencji konserwatorskiej. **www.mswia.gov.pl**

Narodowy Instytut Dziedzictwa - konkursy

Wspólnie dla Dziedzictwa

Program dotacyjny pn. „Wspólnie dla dziedzictwa" jest adresowany do organizacji pozarządowych i podobnie jak zakończony w zeszłym roku program „Wolontariat dla dziedzictwa", jego zadaniem jest wsparcie działań dotyczących identyfikacji, dokumentacji i szerokiego upowszechniania dziedzictwa kulturowego. Maksymalna kwota dofinansowania to 100.000 zł!

W ramach Programu przewidziano możliwość realizacji zadań w następujących kategoriach:

1. „Wolontariat dla dziedzictwa" - zadania polegające na włączeniu wolontariuszy w prace porządkowe przy zabytkach i ich otoczeniu, przy identyfikowaniu, inwentaryzowaniu i dokumentowaniu dziedzictwa oraz prace zmierzające do wzmacniania tradycji rękodzielniczych, upowszechniania umiejętności związanych z rzemiosłem lub tradycyjnymi technikami budowlanymi, umożliwiających zachowanie zabytków i ich wartości.
2. „Upowszechnianie dziedzictwa" - zadania polegające na identyfikowaniu, badaniu i dokumentowaniu lokalnego dziedzictwa, a także szerokim społecznym upowszechnianiu i promowaniu wiedzy na jego temat. Podejmowane w tej kategorii działania, to m.in. prace przy identyfikowaniu, inwentaryzowaniu, badaniu i dokumentowaniu dziedzictwa i wszelkie działania edukacyjne i propagujące dziedzictwo oraz wiedzę na jego temat.

„Zabytek Zadbany"

Konkurs „Zabytek Zadbany" ma na celu promocję właściwej opieki nad zabytkami – prowadzonych wzorowo prac badawczych, konserwatorskich, rewaloryzacyjnych i adaptacyjnych, a także systematycznych działań na rzecz właściwego utrzymania zabytków. Nadzór nad Konkursem w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego sprawuje Generalny Konserwator Zabytków.

Konkurs ma charakter otwarty i nieodpłatny, adresowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych. Zgłoszeń obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych mogą dokonywać ich

[20] W strukturach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji.

właściciele, posiadacze i zarządcy, a także Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków lub konserwatorzy samorządowi oraz kierownicy delegatur Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków.

„Samorząd dla Dziedzictwa"
Konkurs ma przyczynić się popularyzacji obowiązku tworzenia i realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami, a co za tym idzie zwiększenia świadomości oraz poczucia odpowiedzialności społecznej za dziedzictwo w naszym bezpośrednim otoczeniu. Osiągnięcie statusu laureata ma mieć nie tylko wymiar prestiżowy. Ma być jednocześnie motywacją do wzmożonej aktywności w kolejnych latach i czytelnym sygnałem dla lokalnych społeczności, że dbałość o dziedzictwo powinno być procesem ciągłym, długoletnim i gruntownie przemyślanym. To pomost pomiędzy gminami a właścicielami zabytków, który może sprawić, że program przyczyni się do istotnego rozwoju czy też aktywnego zarządzania zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy na płaszczyźnie społecznej, kulturowej lub komercyjnej.

Zabytkomania
„Zabytkomania" to konkurs skierowany do pasjonatów sztuki filmowej oraz historii, którzy poprzez swoje prace chcą pokazywać i popularyzować dorobek materialny oraz duchowy poprzednich pokoleń. Celem konkursu, oprócz rozwijania pasji filmowej wśród młodych ludzi, jest upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz nawiązanie więzi społecznej z lokalnym dziedzictwem.
Konkurs filmowy "Zabytkomania" jest dofinansowany ze środków Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu w ramach Programu Wieloletniego NIEPODLEGŁA na lata 2017-2022.
http://nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Konkursy/KONKURSY/

Budżet Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (w części budżetu państwa - w dyspozycji wojewody)

Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, realizowane są – podobnie jak dotacje Ministra Kultury - na podstawie ustaw (*o ochronie zabytków..., o finansach publicznych...*) i aktów wykonawczych do nich (rozporządzeń – np. *dotacje na prace konserwatorskie… i roboty budowlane*…).

Katalog prac, na jakie można otrzymać dotację, obejmuje nakłady konieczne m.in. na sporządzanie ekspertyz, badań, programu konserwatorskiego, projektów budowlanych, zabezpieczanie obiektu, odnowienie i odtworzenie okładzin, tynków, okien, drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych, wykonanie izolacji przeciwwilgociowej, zakup materiałów budowlanych, wyeksponowanie oryginalnych elementów parku, wykonanie instalacji przeciw-włamaniowej, przeciwpożarowej i odgromowej.

Zadania publiczne

Popularyzacja i edukacja w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami i upowszechnienie wiedzy o zabytkach województwa zachodniopomorskiego realizowane jest przez WKZ, zgodnie z ustawą *o działalności pożytku publicznego i wolontariacie* oraz na podst. *ustawy o ochronie zabytków*. Corocznie ogłaszany jest otwarty konkursu ofert na realizację zadań publicznych przez organizacje pozarządowe i inne podmioty wymienione w ustawie. Zadania publiczne mogą być realizowane w różnych formach, w szczególności poprzez:

- organizowanie festiwali, przeglądów, konkursów, konferencji, seminariów, szkoleń, spotkań, plenerów, warsztatów, kursów, wystaw i innych imprez;
- wydanie niskonakładowych, niekomercyjnych publikacji, periodyków, książek – także z wykorzystaniem innych technik zapisu niż druk, katalogów, druków ulotnych;
- prowadzenie badań naukowych, prac studialnych, opracowanie ekspertyz technicznych;
- innych działań związanych z popularyzacją dziedzictwa kulturowego, jak np. oznakowanie szlaków turystycznych.

Dotacje z budżetu WKZ realizowane są w cyklu danego roku budżetowego, adekwatnie do wielkości przyznanych środków finansowych. WKZ corocznie ogłasza nabór wniosków w dwóch terminach: do końca lutego dla wniosków na prace planowane do wykonania w danym roku oraz do 30 czerwca na realizacje refundacji poniesionych wcześniej (do 3 lat przed złożeniem wniosku) nakładów.

www.wkz.szczecin.pl

Budżet Województwa Zachodniopomorskiego

Samorząd Województwa Zachodniopomorskiego od 2007 roku wspiera właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków ustalając zasady realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pn. „**Dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub ujętym w gminnej ewidencji zabytków położonym na obszarze województwa zachodniopomorskiego"** (od 2018 r.) Kwota na dofinasowania w tym konkursie w 2021 r. wyniosła 1,8 mln złotych.

Uchwała określiła, iż z budżetu Województwa Zachodniopomorskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace przy zabytku posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe oraz znajdującym się w złym stanie technicznym, znaczenie posiada także kontynuacja prac. Dotacje udzielane są m.in.: na prace remontowo-konserwatorsko-budowlane, zakup materiałów, **dokumentacje**. Zasady udzielania dotacji, zawarte w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, terminy składania wniosków oraz warunki ubiegania się o środki, określone są w ogłoszeniach o konkursach i przyjętym regulaminie (ogłaszane na stronie internetowej Urzędu Marszałkowskiego: **www.bip.wzp.pl**

Regionalny Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego[21]

Na lata 2021–2027 (**http://www.bip.wzp.pl/**) czeka na wdrożenie.

Punkty informacyjne Funduszy Europejskich

Główny Punkt Informacyjny Funduszy Europejskich w Szczecinie
UMWZ ul. Kuśnierska 12 B, 70-536 Szczecin; gpi@wzp.pl

Lokalny Punkt Informacyjny Funduszy Europejskich w Koszalinie
UMWZ, al. Monte Cassino 2, 75-412 Koszalin; lpi-koszalin@wzp.pl

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

W szczególnych projektach, możliwie jest pozyskanie środków z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, na prace związane z ochroną krajobrazu, utrzymaniem i rewaloryzacją zabytkowych założeń zieleni (np. parków, cmentarzy), a także zabytkowych obiektów budowlanych powiązanych z zielenią. Dotyczy to inwestycji powiązanych np. z edukacją ekologiczną (ścieżki edukacyjno-przyrodnicze) czy ośrodkami dydaktyczno-naukowymi. Wśród kryteriów przyznawania środków nie ma ograniczenia dotyczącego wpisu obiektu czy zespołu do rejestru zabytków.

Budżety samorządów lokalnych – Gmina Wałcz

Działając na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawie o samorządzie gminnym, organy stanowiące samorządów lokalnych mają prawo udzielania dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na swoim terenie. Zasady udzielania w/w dotacji, są określane w podjętych przez rady uchwałach, tworzących prawo lokalne.

Samorząd Gminy Wałcz po przeanalizowaniu celów i zadań oraz ustaleniu katalogu zadań do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wałcz na lata 2021-2025 i podjęciu uchwały o przyjęciu POnZ, zobowiązuje się jednocześnie do przeznaczenia środków – w miarę możliwości budżetowej - na działania inwestycyjne, organizacyjne, promocyjne wskazywane w Programie.

[21] Należy monitorować wdrożenie RPO na lata 2021-2027.

Załącznik nr 1

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków –

(stan na 25.10.2021 r.)

http://wkz.bip.alfatv.pl/unzip/11.dhtml

L.P.	Miejscowość	Obiekt	Numer rejestru	Data	Nr decyzji	Dawny numer rejestru
1.	Chude	park dworski	1157	19.10.1983	WKZ-5340/Dec-43/83	473
2.	Chude	dwór	1157	14.08.1996	PSOZ-5340/Dec-6/96	779
3.	Chude	magazyn zbożowy	1157	14.08.1996	PSOZ-5340/Dec-7/96	780
4.	Chwiram	park dworski	472	19.10.1983	WKZ-5340/Dec-42/83	
5.	Chwiram	pałac	501	14.02.1984	WKZ-5340/Dec-4/84	
6.	Dębołęka	kościół św. Rocha /otoczenie/	379	29.12.2008	DZ-4200/64/O/2008	
7.	Dobino	kościół śś. Piotra i Pawła /otoczenie/	373	19.11.2008	DZ-4200/24/O/2008	
8.	Dobino	cmentarz	695	25.07.1989	WKZ-5340/Dec-31/89	625
9.	Dzikowo	park dworski	542	12.08.1961		342
10.	Dzikowo	dwór	542	12.08.1961		324
11.	Głowaczewo	kościół Narodzenia NMP	678	07.09.2010	DZ-4140/09-2/AR/2010	
12.	Głowaczewo	cmentarz przykościelny	678	25.07.1989	WKZ-5340/Dec-29/89	623
13.	Golce	kościół św. Antoniego Padewskiego /otoczenie/	543	12.08.1961		343
14.	Gostomia	park dworski	451	06.10.1983	WKZ-5340/Dec-21/83	
15.	Gostomia	kościół p.w. św. Jana Chrzciciela	1723	09.02.2018	DZ.5130.03.2018.AR	
16.	Górnica	kościół MB Królowej Polski z otoczeniem	750	28.08.1961		346
17.	Górnica	park dworski	756	26.10.1987	WKZ-5340/Dec-15/87	559
18.	Karsibór	kościół Narodzenia NMP z otoczeniem	757	12.08.1961		344
19.	Karsibór	park dworski	1152	26.10.1987	WKZ-5340/Dec-17/87	561
20.	Kłębowiec	park dworski	559	11.12.1953		14
21.	Kłębowiec	pałac (ruina)	559	11.12.1953		14
22.	Kłębowiec	cmentarz ewangelicki	701	25.07.1989	WKZ-5340/Dec-26/89	620
23.	Laski Wałeckie	kościół MB Szkaplerznej /otoczenie/	537	28.08.1961		345
24.	Lubno	kościół Chrystusa Króla z parcelą kościelną	1372	04.02.2015	DZ.5130.02.2015.AR	
25.	Lubno	park dworski	1185	26.10.1987	WKZ-5340/Dec-16/87	560
26.	Ługi Wałeckie	park dworski	1150	08.10.1983	WKZ-5340/Dec-24/83	454
27.	Ługi Wałeckie	cmentarz	681	26.07.1989	WKZ-5340/Dec-30/89	624
28.	Nagórze	park dworski	555	04.10.1983	WKZ-5340/Dec-20/83	450
29.	Nakielno	kościół św. Wawrzyńca	700	15.09.2010	DZ-4140/134-3/K/AR/2010	

30.	Nakielno	cmentarz przykościelny	700	15.09.2010	DZ-4140/134-3/K/AR/2010	
31.	Nakielno	gorzelnia i spichlerz	339	10.03.2008	DZ-4200/27/O/06/2007/2008	
32.	Nakielno	park dworski	556	08.10.1983	WKZ-5340/23/83	453
33.	Nakielno	chałupa nr 6	493	26.10.1965		
34.	Prusinowo	kościół MB Różańcowej /otoczenie/	698	01.10.2010	DZ-4140/134-3/K/AR/2010	
35.	Prusinówko	park dworski	1149	26.10.1987	WKZ-5340/Dec-7/87	551
36.	Różewo	kościół św. Wawrzyńca Męczennika z parcelą kościelną	1373	11.02.2015	DZ.5130.03.2015.AR	
37.	Rudki	kościół św. Wawrzyńca /otoczenie/	685	08.09.2010	DZ-4140/24-2/AR/2010	
38.	Rudki	park dworski	1147	26.10.1987	WKZ-5340/Dec-18/87	562
39.	Rutwica	cmentarz czynny	742	25.07.1989	WKZ-5340/Dec-24/89	618
40.	Rutwica	park dworski	1311	08.10.1983	WKZ-5340/Dec-25/83	455
41.	Rutwica	kościół św. Jana Nepomucena /otoczenie/	352	28.08.1961		
42.	Sitowo	park dworski	1306	04.10.1983	WKZ-5340/19/83	449
43.	Strączno	kościół św. Anny (z wyłączeniem zakrystii) /otoczenie/	696	08.09.2010	DZ-4140/134-2/K/AR/2010	
44.	Strączno	cmentarz	680	25.07.1989	WKZ-5340/Dec-23/89	617
45.	Strączno	park dworski	1154	19.10.1983	WKZ-5340/Dec-41/83	471
46.	Szwecja	kościół św. Jakuba	679	08.09.2010	DZ-4140/09-2/AR/2010	
47.	Szwecja	cmentarz przykościelny	679	08.09.2010	DZ-4140/09-2/AR/2010	
48.	Wiesiółka	park dworski	560	25.07.1983	WKZ-5340/Dec-45/83	475
49.	Wiesiółka	kuźnica tzw. lemieszarnia *(w trakcie wykreślenia z rejestru zabytków)*	248	19.03.1960		
50.	Wiesiółka	pałac	560	21.03.1989	WKZ-5340/Dec-3/89	597
51.	Wiesiółka	cmentarz	682	25.07.1989	WKZ-5340/Dec-25/89	619
52.	Witankowo	kościół NSPJ /otoczenie/	374	19.11.2008	DZ-4200/25/O/2008	
53.	Witankowo	park dworski	564	20.10.1983	WKZ-5340/Dec-44/83	474

Załącznik nr 2

Obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW

- zabytki nieruchome ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków -

(na podstawie wykazu przekazanego przez WUOZ, w dn. 25.10.2021 r.)

L.P.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Uwagi
1.	Boguszyn		park dworski	
2.	Brzezinki		zespół folwarczny	
3.	Chrząstkowo	m. Wałcz	park dworski	nie dotyczy (przepisać do miasta Wałcz)
4.	Chude		cmentarz	
5.	Chude		zespół folwarczny	
6.	Chwiram		cmentarz	I
7.	Chwiram		cmentarz	II
8.	Chwiram	Nr 1A	stajnia (12) w zespole folwarcznym	
9.	Chwiram	Nr 1A	stodoła w zespole folwarcznym	
10.	Chwiram		stodoła (11) w zespole folwarcznym	
11.	Chwiram		zespół folwarczny	
12.	Chwiram	Nr 25	budynek mieszkalny (24) w zespole folwarcznym	
13.	Chwiram		kościół p.w. św. Michała Archanioła	Włączony do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
14.	Chwiram	nr dz. 23 (w pasie drogowym)	kapliczka przydrożna Krzyża Świętego	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
15.	Czapla		młyn gospodarczy	
16.	Czapla-Młyn		cmentarz	
17.	Czechyń		cmentarz	
18.	Czechyń	dz. nr 14	cmentarz ewangelicki (leśny)	Włączony do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
19.	Czepiec		park dworski	
20.	Dębołęka		cmentarz	
21.	Dobino		cmentarz	II
22.	Dobino	Dobino nr 34	zespół folwarczny	
23.	Dobino	Dobino nr 5,6,7	zespół folwarczny	
24.	Dobino	Dobino nr 49, 50a	gorzelnia spółkowa	
25.	Dobino	Nr dz. 283 (przy skrzyżowaniu dróg)	kapliczka przydrożna MB Bolesna - pieta	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
26.	Dobino		kapliczka przydrożna św. Jana Nepomucena	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
27.	Dobrochowo		zespół folwarczny	
28.	Dobrzyca		zespół folwarczny	
29.	Dzikowo		cmentarz	II
30.	Dzikowo		cmentarz	I

L.P.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Uwagi
31.	Dzikowo		budynek mieszkalny (34) w zespole folwarcznym	
32.	Dzikowo		budynek mieszkalny (39) w zespole folwarcznym	
33.	Dzikowo		budynek mieszkalny (38) w zespole folwarcznym	
34.	Dzikowo		budynek mieszkalny (36) w zespole folwarcznym	
35.	Dzikowo		krochmalnia (16) w zespole folwarcznym	
36.	Dzikowo		gorzelnia (15) w zespole folwarcznym	
37.	Dzikowo	Nr 56	oficyna (3) w zespole folwarcznym	
38.	Dzikowo		zespół folwarczny	
39.	Dzikowo		budynek mieszkalny (33) w zespole folwarcznym	
40.	Dzikowo		kuźnia, waga (17) w zespole folwarcznym	
41.	Dzikowo		stodoła (20) w zespole folwarcznym	
42.	Dzikowo		budynek mieszkalny (23) w zespole folwarcznym	
43.	Dzikowo		budynek mieszkalny (31) w zespole folwarcznym	
44.	Dzikowo	Nr dz. 192 (na terenie cmentarza)	kapliczka cmentarna Świętego Krzyża	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
45.	Dzikowo	Nr dz. 109 Dzikowo (przy skrzyż. dróg)	kapliczka przydrożna Krzyża Świętego (2)	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
46.	Dzikowo	Nr dz. 252 (droga) k/cmentarza)	kapliczka przydrożna Krzyża Świętego (3)	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
47.	Dzikowo	Nr dz. 134 (na nawsiu)	kapliczka przydrożna Matki Bożej z Dzieciątkiem	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
48.	Dzikowo	Nr dz. 77/1 (przy drodze do Gostomi)	kapliczka przydrożna Krzyża Świętego (1)	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
49.	Głowaczewo		cmentarz	II
50.	Golce		cmentarz	II
51.	Golce		cmentarz	I
52.	Golce		młyn wodny	
53.	Golce		zespół folwarczny	
54.	Gostomia		cmentarz	I
55.	Gostomia		cmentarz	II
56.	Gostomia		kościół	
57.	Gostomia		gorzelnia	
58.	Gostomia	Nr dz. 228 Gostomia (przy posesji nr 17)	kapliczka przydrożna Chrystusa Frasobliwego	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
59.	Gostomia	Nr dz. 118/2 Gostomia (w polu)	kapliczka przydrożna Świętego Krzyża	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR

L.P.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Uwagi
60.	Górnica		cmentarz	
61.	Górnica		zespół folwarczny	
62.	Karsibór		cmentarz	
63.	Karsibór		zespół folwarczny	
64.	Kłębowiec		cmentarz	II
65.	Kłębowiec		młyn wodny	
66.	Kłębowiec		zespół folwarczny	
67.	Kłębowiec	Kłębowiec nr 27 Nr dz. 225	kościół rzym. kat. filialny p.w. św. Heleny	Włączony do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
68.	Kłosowo		cmentarz	I
69.	Kłosowo		cmentarz	II
70.	Kolno		cmentarz	
71.	Kolno		zespół folwarczny	
72.	Kolno		dwór	
73.	Kolno	Nr dz. 101	kościół filialny pw. św. Józefa Oblubieńca	Włączony do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
74.	Kołatnik		cmentarz	
75.	Kołatnik		zespół folwarczny z młynem	
76.	Laski Wałeckie		cmentarz	
77.	Lipie		cmentarz	
78.	Lipie		zespół folwarczny	
79.	Lubno		cmentarz	
80.	Lubno		budynek mieszkalny (42) w zespole folwarcznym	
81.	Lubno		budynek mieszkalny (41) w zespole folwarcznym	
82.	Lubno		pałac	
83.	Łąki		zespół folwarczny	
84.	Łowiska		zespół folwarczny	
85.	Nakielno		zespół folwarczny	
86.	Nakielno		spichlerz, stolarnia (12) w zespole folwarcznym	
87.	Nakielno		spichlerz (14) w zespole folwarcznym	
88.	Nakielno	Nr dz. 373 (przy cmentarzu)	kapliczka cmentarna Krzyża Świętego	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
89.	Nakielno	Nr dz. 232 (droga)	kapliczka przydrożna Krzyża Świętego	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
90.	Ostrowiec		cmentarz	
91.	Ostrowiec	Nr dz. 92 (w lesie)	cmentarz ewangelicki (leśny)	Włączony do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
92.	Pluskota		cmentarz	
93.	Popowo		park dworski	
94.	Popowo		zespół folwarczny	
95.	Prusinowo		zespół folwarczny	
96.	Prusinowo		zespół folwarczny	
97.	Prusinowo Wałeckie		cmentarz	
98.	Prusinowo	Nr dz. 8219/2 (las)	cmentarz ewangelicki (leśny)	Włączony do WEZ pismem

L.P.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Uwagi
	Wałeckie			z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
99.	Prusinowo Wałeckie	Nr dz. 31 (w polu)	kapliczka polna	Włączony do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
100.	Prusinówko		zespół folwarczny	
101.	Przybkowo		zespół folwarczny	
102.	Przybkowo		zespół folwarczny	
103.	Różewo		park dworski	
104.	Różewo		cmentarz	I
105.	Różewo		cmentarz	II
106.	Różewo		kościół	
107.	Różewo	Nr dz. 2/25 (przy boisku)	kapliczka przydrożna Matki Bożej Niepokalanej	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
108.	Rudki		cmentarz	III
109.	Rudki		cmentarz	II
110.	Rudki		cmentarz	I
111.	Rudki		zespół folwarczny	
112.	Rutwica		zespół folwarczny	
113.	Sitowo		dwór	
114.	Strączno		cmentarz	II
115.	Strączno		zespół folwarczny	
116.	Strączno		zespół folwarczny	
117.	Strączno	Nr dz. 144 (w obrębie cmentarza)	kapliczka cmentarna Krzyża Świętego	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
118.	Strączno	Nr dz. 114/1	kapliczka przydrożna Krzyża Świętego (2)	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
119.	Strączno	Nr dz. 204/1 (w pobliżu parku)	kapliczka przydrożna Krzyża Świętego	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
120.	Strączno	Nr dz. 19 (droga)	kapliczka przydrożna Matki Bożej i Jezusa Chrystusa	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
121.	Szwecja		cmentarz	I
122.	Szwecja		cmentarz	II
123.	Szwecja		gorzelnia	
124.	Szwecja	Nr dz. 306 (ul. Kościelna - Szkolna)	kapliczka przydrożna Krzyża Świętego i Matki Bożej Niepokalanej	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
125.	Szwecja	Nr dz. 506 (ul. Główna - Górna)	kapliczka przydrożna MB Bolesna - Pieta	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
126.	Szwecja	Nr dz. 223 (ul. Szkolna)	kapliczka przydrożna św. Jan Chrzciciel	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
127.	Świętosław		cmentarz	
128.	Witankowo		cmentarz	I
129.	Witankowo	dz. nr 55	cmentarz	II
130.	Witankowo	Nr dz. 69 (droga do	kapliczka przydrożna Krzyża	Włączona do WEZ pismem

L.P.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Uwagi
		Dobina)	Świętego	z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
131.	Zdbice		cmentarz	
132.	Zdbice	Nr dz. 15 (k/nr 14)	kapliczka Matki Bożej z Dzieciątkiem	Włączona do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR
133.	Zdbice	Nr 21A Nr dz. 7	kościół filialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	Włączony do WEZ pismem z dnia 28.12.2015 r., znak DZ.5140.81.2015.AR

Załącznik nr 3

Wykaz stanowisk archeologicznych na obszarze gminy Wałcz

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW
- stanowiska archeologiczne -
(stan na 2015 r.)

Obręb	Nazwa stanowiska	Numer stanowiska	Numer AZP
CHWIRAM	Chwiram	1	34-23/102
	Chwiram	2	34-23/103
	Chwiram	3	34-23/104
	Chwiram	4	34-23/105
	Chwiram	5	34-23/106
	Chwiram	6	35-23/1
	Chwiram	7	35-23/2
	Chwiram	8	35-23/3
	Chwiram	9	35-23/4
	Chwiram	10	35-23/5
	Chwiram	11	35-23/6
	Chwiram	12	35-23/7
	Chwiram	13	35-23/8
	Chwiram	14	35-23/9
	Chwiram	17	35-23/12
	Chwiram	18	35-23/13
	Chwiram	19	35-23/14
	Chwiram	20	35-23/15
	Chwiram	21	35-23/16
	Chwiram	22	35-23/17
	Chwiram	23	35-23/18
CZAPLA	Wiesiółka	1	34-24/4
	Wiesiółka	1	34-25/3
	Wiesiółka	2	34-24/5
	Wiesiółka	3	34-24/6
	Wiesiółka	3	34-25/56
	Wiesiółka	4	34-24/7
	Wiesiółka	5	34-24/8
	Wiesiółka	6	34-24/9
	Wiesiółka	7	34-24/10
	Wiesiółka	8	34-24/11
	Wiesiółka	10	34-25/4
	Wiesiółka	12	34-25/6
	Wiesiółka	13	34-25/7
	Wiesiółka	14	34-25/8
	Wiesiółka	15	34-25/9
	Wiesiółka	16	34-25/10
	Wiesiółka	17	34-25/11

Obręb	Nazwa stanowiska	Numer stanowiska	Numer AZP
	Wiesiółka	18	34-25/12
	Wiesiółka	19	34-25/13
	Wiesiółka	20	34-25/14
	Wiesiółka	21	34-25/15
	Wiesiółka	22	34-25/16
	Wiesiółka	23	34-25/17
	Wiesiółka	24	34-25/18
	Wiesiółka	25	34-25/19
	Wiesiółka	26	34-25/20
	Wiesiółka	27	34-25/21
	Wiesiółka	28	34-25/22
	Wiesiółka	29	34-25/23
	Wiesiółka	30	34-25/24
	Wiesiółka	31	34-25/25
	Wiesiółka	32	34-25/26
	Wiesiółka	33	34-25/27
	Wiesiółka	34	34-25/28
	Wiesiółka	35	34-25/29
	Wiesiółka	36	34-25/30
CZECHYŃ	Czechyń	1	33-25/7
	Czechyń	4	33-25/10
DĘBOŁĘKA	Dębołęka	1	32-22/1
	Dębołęka	2	32-22/2
	Dębołęka	3	32-22/3
	Dębołęka	5	32-22/5
DOBINO	Dobino	3	35-24/4
	Dobino	4	35-24/5
	Dobino	5	35-24/6
	Dobino	6	35-24/7
	Dobino	8	35-24/9
	Dobino	9	35-24/10
	Dobino	10	35-24/11
	Dobino	11	35-24/12
	Dobino	12	35-24/13
	Dobino	13	35-24/14
	Witankowo	34	34-24/45
DZIKOWO	Dzikowo	1	36-22/1
	Dzikowo	3	36-22/3
	Dzikowo	4	36-22/4
	Dzikowo	6	36-22/6
	Dzikowo	9	36-22/9
	Dzikowo	10	36-22/10
	Dzikowo	13	36-22/13
	Dzikowo	14	36-22/14
	Dzikowo	18	36-22/18

Obręb	Nazwa stanowiska	Numer stanowiska	Numer AZP
	Dzikowo	19	36-22/19
	Dzikowo	23	36-22/23
	Dzikowo	27	35-22/39
	Gostomia	2	36-23/1
	Gostomia	3	36-23/2
	Gostomia	14	36-23/13
GŁOWACZEWO	Głowaczewo	1	33-25/1
	Głowaczewo	2	33-25/2
	Głowaczewo	3	33-25/3
	Głowaczewo	4	33-25/4
	Głowaczewo	5	33-25/5
	Głowaczewo	6	33-25/6
GOLCE	Golce	1	32-23/2
	Golce	4	32-23/5
	Golce	6	32-23/7
	Golce	9	32-23/10
	Golce	10	32-23/11
	Golce	11	32-23/12
	Golce	12	32-23/13
	Golce	14	32-23/15
	Golce	15	32-23/16
GOSTOMIA	Gostomia	1	35-23/21
	Gostomia	4	36-23/3
	Gostomia	5	36-23/4
	Gostomia	7	36-23/6
	Gostomia	8	36-23/7
	Gostomia	9	36-23/8
	Gostomia	11	36-23/10
	Gostomia	12	36-23/11
	Gostomia	13	36-23/12
	Gostomia	15	36-23/14
	Gostomia	17	36-23/16
	Gostomia	18	36-23/17
	Gostomia	19	36-23/18
	Gostomia	21	36-23/20
	Gostomia	24	36-23/23
	Gostomia	26	36-23/25
	Gostomia	27	36-23/26
	Gostomia	29	36-23/28
	Gostomia	30	36-23/29
	Gostomia	31	36-23/30
	Gostomia	32	36-23/31
	Gostomia	33	36-23/32
	Gostomia	34	36-23/33
GÓRNICA	Górnica	1	32-22/19

Obręb	Nazwa stanowiska	Numer stanowiska	Numer AZP
	Górnica	2	32-22/20
	Górnica	3	32-22/21
	Górnica	4	32-22/22
	Górnica	5	32-22/23
KARSIBÓR	Karsibór	1	32-23/36
	Karsibór	2	32-23/18
	Karsibór	3	32-22/10
	Karsibór	4	32-23/19
	Karsibór	5	32-23/20
	Karsibór	6	32-23/21
	Karsibór	7	32-23/22
	Karsibór	8	32-23/23
	Karsibór	9	32-23/24
	Karsibór	10	32-23/25
	Karsibór	11	32-23/26
	Karsibór	12	32-23/27
	Karsibór	14	32-23/29
	Karsibór	16	32-23/31
	Karsibór	17	32-23/32
	Karsibór	18	32-23/33
KŁĘBOWIEC	Kłębowiec	1	32-23/34
	Kłębowiec	1	33-23/2
	Kłębowiec	2	32-23/35
	Kłębowiec	2	33-23/3
	Kłębowiec	3	33-23/4
	Kłębowiec	4	33-23/5
	Kłębowiec	5	33-23/6
	Kłębowiec	6	33-23/7
	Kłębowiec	7	33-23/8
	Kłębowiec	8	33-23/9
	Kłębowiec	9	33-23/10
	Kłębowiec	10	33-23/11
	Kłębowiec	11	33-23/12
	Kłębowiec	12	33-23/13
	Kłębowiec	13	33-23/14
	Kłębowiec	14	33-23/15
	Kłębowiec	15	33-23/16
	Kłębowiec	16	33-23/17
	Kłębowiec	17	33-23/18
	Kłębowiec	18	33-23/19
	Kłębowiec	19	33-23/20
	Kłębowiec	20	33-23/21
	Kłębowiec	21	33-23/22
	Kłębowiec	22	33-23/23
	Kłębowiec	23	33-23/24

Obręb	Nazwa stanowiska	Numer stanowiska	Numer AZP
	Kłębowiec	24	33-23/25
	Kłębowiec	25	33-23/26
	Kłębowiec	26	33-23/27
	Kłębowiec	27	33-23/28
	Kłębowiec	28	33-23/29
	Kłębowiec	30	33-23/31
	Kłębowiec	31	33-23/32
	Kłębowiec	32	33-23/33
	Kłębowiec	33	33-23/34
	Kłębowiec	34	33-23/35
	Kłębowiec	35	33-23/36
	Kłębowiec	36	33-23/37
	Kłębowiec	37	33-23/38
	Kłębowiec	38	33-23/39
KŁOSOWO	Kłosowo	1	31-21/2
	Kłosowo	2	31-21/3
	Kłosowo	3	31-22/6
KOLNO	Kolno	2	32-22/12
KOŁATNIK	Ostrowiec	1	33-24/7
	Wiesiółka	37	33-23/51
	Wiesiółka	38	33-23/52
LASKI WAŁECKIE	Laski Wałeckie	1	32-21/4
LIPIE	Lipie	1	31-21/4
LUBNO	Lubno	1	33-22/1
	Lubno	14	33-23/1
	Lubno	15	33-22/2
	Lubno	17	33-22/4
	Lubno	19	33-22/6
	Lubno	21	33-22/8
	Lubno	22	33-22/9
	Lubno	24	33-22/11
	Lubno	27	33-22/14
	Lubno	28	33-22/15
	Lubno	30	33-22/26
	Lubno	31	33-22/27
ŁUGI	Ługi	1	35-22/26
	Ługi	2	35-22/27
	Ługi	3	35-22/28
	Ługi	4	35-22/29
	Ługi	6	35-22/31
	Ługi	7	35-22/32
	Ługi	8	35-22/33

Obręb	Nazwa stanowiska	Numer stanowiska	Numer AZP
	Ługi	9	35-22/34
	Ługi	10	35-22/35
	Ługi	11	35-22/36
	Ługi	12	35-22/37
	Ługi	13	35-22/38
NAGÓRZE	Zagórki	2	35-22/10
	Zagórki	3	35-22/11
	Zagórki	5	35-22/13
NAKIELNO	Nakielno	1	34-22/1
	Nakielno	2	34-22/2
	Nakielno	3	34-22/3
	Nakielno	4	34-22/4
	Nakielno	5	34-22/5
PRUSINOWO	Prusinowo	1	35-22/40
	Prusinowo	3	35-22/42
	Prusinowo	4	35-22/43
	Prusinowo	5	35-22/44
	Prusinowo	8	35-22/47
	Prusinowo	9	35-22/48
	Prusinowo	11	35-22/50
	Prusinowo	12	35-22/51
	Prusinowo	13	35-22/52
	Prusinowo	14	35-22/53
	Prusinowo	17	35-22/56
PRZYBKOWO	Chwiram	15	35-23/10
	Chwiram	16	35-23/11
	Dobino	1	35-24/2
	Dobino	2	35-24/3
Obręb	**Nazwa stanowiska**	**Numer stanowiska**	**Numer AZP**
RÓŻEWO	Różewo	1	35-23/22
	Różewo	1	36-24/1
	Różewo	2	36-24/2
	Różewo	3	36-24/3
	Różewo	3	35-23/23
	Różewo	4	36-24/4
	Różewo	4	35-23/24
	Różewo	5	36-24/5
	Różewo	5	35-23/25
	Różewo	6	36-24/6
	Różewo	11	35-24/16
	Różewo	12	35-24/17
	Różewo	13	35-24/18
	Różewo	14	35-24/19
	Różewo	15	35-24/20

Obręb	Nazwa stanowiska	Numer stanowiska	Numer AZP
	Różewo	16	35-24/21
	Różewo	17	36-23/36
	Różewo	18	36-23/37
	Różewo	19	36-23/38
	Różewo	21	36-23/40
	Różewo	22	36-23/41
	Różewo	24	36-23/43
	Różewo	25	36-23/44
	Różewo	26	36-23/45
	Różewo	27	36-23/46
	Różewo	28	36-23/47
	Różewo	29	36-23/48
	Różewo	30	36-23/49
	Różewo	31	36-23/50
	Różewo	32	36-23/51
	Różewo	33	36-23/52
	Różewo	36	36-23/55
	Różewo	37	36-23/56
	Różewo	38	36-23/57
RUDKI	Rudki	1	31-22/7
	Rudki	2	31-22/8
	Rudki	3	31-22/9
	Rudki	4	31-22/10
	Rudki	5	31-22/11
	Rudki	6	31-22/12
	Rudki	7	31-22/13
	Rudki	9	31-23/1
	Rudki	10	31-23/2
	Rudki	11	31-23/3
	Rudki	12	31-23/4
	Rudki	13	31-23/5
	Rudki	14	31-23/6
	Rudki	15	31-23/7
	Rudki	16	31-23/8
	Rudki	17	31-23/9
	Rudki	18	31-23/10
	Rudki	19	31-23/11
	Rudki	21	32-22/7
	Rudki	22	32-22/8
	Rudki	23	32-23/1
RUTWICA	Rutwica	1	35-22/1
	Rutwica	3	35-22/3
	Rutwica	4	35-22/4
	Rutwica	5	35-22/5
	Rutwica	6	35-22/6

Obręb	Nazwa stanowiska	Numer stanowiska	Numer AZP
	Rutwica	7	35-22/7
	Rutwica	9	35-21/20
	Rutwica	12	35-21/23
	Rutwica	14	35-21/25
	Rutwica	15	35-21/26
STRĄCZNO	Strączno	2	34-22/6
	Strączno	3	34-22/9
	Strączno	4	34-22/10
	Strączno	5	34-22/11
	Strączno	6	34-22/12
	Strączno	7	34-22/8
	Strączno	7	35-22/14
	Strączno	9	35-22/16
	Strączno	10	35-22/17
	Strączno	11	35-22/18
	Strączno	12	35-22/19
	Strączno	13	35-22/20
	Strączno	14	35-22/21
	Strączno	15	35-22/22
	Strączno	16	35-22/23
	Strączno	17	35-22/24
	Strączno	18	35-22/25
SZWECJA	Szwecja	1	32-24/18
	Szwecja	2	32-24/19
	Szwecja	3	32-24/20
	Szwecja	4	32-24/21
	Szwecja	5	32-24/22
	Szwecja	6	32-24/23
	Szwecja	7	32-24/24
	Szwecja	8	32-24/25
	Szwecja	9	32-24/26
	Szwecja	10	32-24/27
	Szwecja	11	32-24/28
	Szwecja	12	32-24/29
	Szwecja	13	32-24/30
	Szwecja	14	32-24/31
	Szwecja	15	32-24/32
	Szwecja	16	32-24/33
	Szwecja	17	32-24/34
	Szwecja	18	32-24/35
	Szwecja	19	32-24/36
	Szwecja	20	32-24/37
	Szwecja	21	32-24/38
	Szwecja	23	33-24/2
	Szwecja	27	33-24/6

Obręb	Nazwa stanowiska	Numer stanowiska	Numer AZP
	Zdbice	17	32-24/17
ŚWIĘTOSŁAW	Kolno	3	32-22/13
	Kolno	4	32-22/14
	Kolno	5	32-22/15
	Kolno	6	32-22/16
	Kolno	7	32-22/17
	Kolno	8	32-22/18
WAŁCZ 112	Przybkowo	1	34-23/91
	Przybkowo	2	34-23/92
	Przybkowo	3	34-23/93
	Przybkowo	4	34-23/94
	Przybkowo	5	34-23/95
	Przybkowo	6	34-23/96
	Przybkowo	7	34-23/97
	Przybkowo	8	34-23/98
	Przybkowo	9	34-23/99
	Przybkowo	12	34-24/46
	Przybkowo	13	34-24/47
	Przybkowo	14	34-24/48
	Przybkowo	15	34-24/49
	Przybkowo	16	34-24/50
	Przybkowo	17	34-24/51
	Przybkowo	18	34-24/52
	Przybkowo	19	34-24/53
	Przybkowo	20	34-24/54
	Przybkowo	21	34-24/55
	Przybkowo	22	34-24/56
	Przybkowo	23	34-24/57
	Wybudowanie Wałcz	1	35-23/19
	Wybudowanie Wałcz	2	35-23/20
WAŁCZ 55	Lubno	1	34-23/1
	Lubno	2	34-23/2
	Lubno	3	34-23/3
	Lubno	4	34-23/4
	Lubno	5	34-23/5
	Lubno	6	34-23/6
	Lubno	7	34-23/7
	Lubno	8	34-23/8
	Lubno	9	34-23/9
	Lubno	10	34-23/10
	Lubno	11	34-23/11
	Lubno	12	34-23/12
WITANKOWO	Witankowo	1	34-24/12
	Witankowo	2	34-24/13
	Witankowo	3	34-24/14

Obręb	Nazwa stanowiska	Numer stanowiska	Numer AZP
	Witankowo	4	34-24/15
	Witankowo	5	34-24/16
	Witankowo	6	34-24/17
	Witankowo	7	34-24/18
	Witankowo	8	34-24/19
	Witankowo	9	34-24/20
	Witankowo	10	34-24/21
	Witankowo	11	34-24/22
	Witankowo	12	34-24/23
	Witankowo	13	34-24/24
	Witankowo	14	34-24/25
	Witankowo	15	34-24/26
	Witankowo	16	34-24/27
	Witankowo	17	34-24/28
	Witankowo	18	34-24/29
	Witankowo	19	34-24/30
	Witankowo	20	34-24/31
	Witankowo	21	34-24/32
	Witankowo	22	34-24/33
	Witankowo	23	34-24/34
	Witankowo	24	34-24/35
	Witankowo	25	34-24/36
	Witankowo	26	34-24/37
	Witankowo	27	34-24/38
	Witankowo	28	34-24/39
	Witankowo	29	34-24/40
	Witankowo	30	34-24/41
	Witankowo	31	34-24/42
	Witankowo	32	34-24/43
	Witankowo	33	34-24/44
	Witankowo	35	34-24/58
	Witankowo	35	35-24/47
	Witankowo	36	34-24/59
	Witankowo	36	35-24/48
	Witankowo	37	35-24/49
	Witankowo	40	35-24/52
	Witankowo	42	35-24/54
	Witankowo	58	35-24/50
ZDBICE	Zdbice	1	32-24/1
	Zdbice	2	32-24/2
	Zdbice	3	32-24/3
	Zdbice	4	32-24/4
	Zdbice	5	32-24/5
	Zdbice	6	32-24/6
	Zdbice	7	32-24/7

Obręb	Nazwa stanowiska	Numer stanowiska	Numer AZP
	Zdbice	8	32-24/8
	Zdbice	9	32-24/9
	Zdbice	10	32-24/10
	Zdbice	11	32-24/11
	Zdbice	12	32-24/12
	Zdbice	13	32-24/13
	Zdbice	14	32-24/14
	Zdbice	15	32-24/15

Załącznik nr 4

Obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków, wskazane przez Wójta Gminy Wałcz

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta gminy Wałcz –
(stan na 2015 r.)

L.P.	Miejscowość	Adres	Obiekt (nazwa własna)	Stan zachowania (wartości zabytkowe) ocena: 2 - 5
1.	Kolno		kościół pw. św. Józefa Oblubieńca NMP	4 - dobry
2.	Zdbice		kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego	4 - dobry

ILUSTRACJE
REALIZACJA GPOnZ 2016-2020

Rejestr zabytków – wpisy

Gostomia – kościół p.w. św. Jana Chrzciciela

Wojewódzka ewidencja zabytków – wpisy (przykłady)

Chwiram – kościół p.w. św. Michała Archanioła

Kolno – kościół p.w. św. Józefa Oblubieńca

Kłębowiec – kościół p.w. św. Heleny

Zdbice – kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego

Czechyń – cmentarz ewangelicki (leśny)

Dzikowo – kapliczka Matki Boskiej

Dofinansowania remontów

Golce – kościół p.w. św. Antoniego – remont wieży

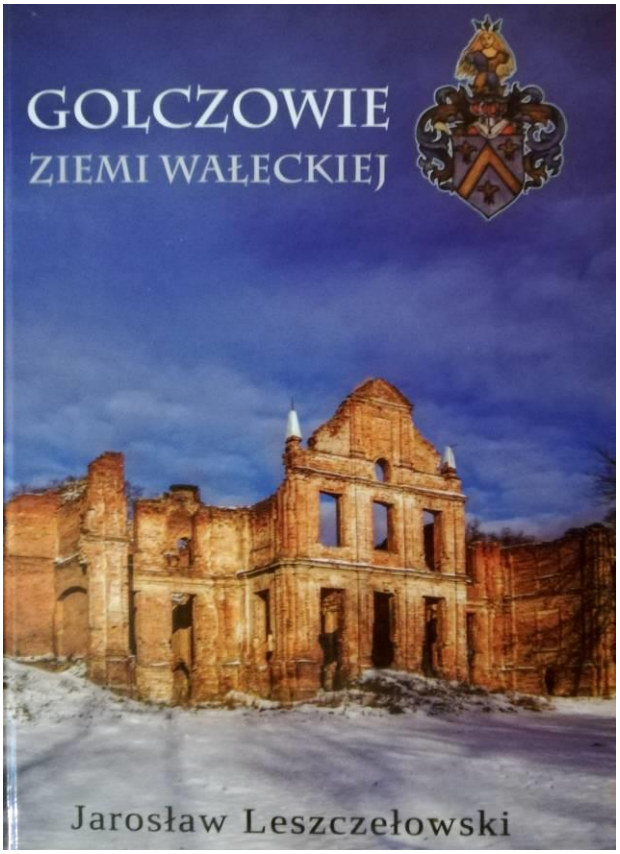

Strączno – kościół p.w. św. Anny – wymiana okien

Dobino – kościół p.w. św. Piotra i Pawła – wzmocnienie wieży

Publikacje

GOLCZOWIE
ZIEMI WAŁECKIEJ
Jarosław Leszczełowski

Wałeckie
wędrówki
w pięciu
wymiarach
CZĘŚĆ 1
IŁOWIEC
DOBRZYCA
OSTROWIEC
WIESIÓŁKA
CZAPLA
CZECHYŃ
GŁOWACZEWO
SZWECJA
ZDBICE
PRUSINÓWKO
PRUSINOWO
RUTWICA
NAKIELNO
STRĄCZNO
JAROSŁAW LESZCZEŁOWSKI